

Uniwersytet Warszawski
Wydział Prawa i Administracji

Aleksander Piotr Hartwig
Nr albumu: 418018

Zasada samodzielności jurysdykcyjnej w postępowaniu cywilnym a jej ograniczenia

Praca magisterska
na kierunku Prawo

Praca wykonana pod kierunkiem
dr. hab. Tadeusza Zembrzuskiego, prof. UW
Katedra Postępowania Cywilnego WPiA UW

Warszawa, czerwiec 2024 r.

Streszczenie

Celem niniejszej dysertacji jest analiza znaczenia oraz funkcji zasady samodzielności jurysdykcyjnej w postępowaniu cywilnym ze szczególnym uwzględnieniem jej ograniczeń przedstawionych w ujęciu dogmatycznym oraz aksjologicznym. W celu syntetycznego omówienia powyższego zagadnienia praca została podzielona na trzy rozdziały. Pierwszy rozdział traktuje o ustrojowych podstawach obowiązywania zasady samodzielności jurysdykcyjnej w ogólności w polskim systemie sadowniczym. Szczególny nacisk został położony na omówienie konstytucyjnej zasady niezawisłości sędziowskiej, o której mowa w art. 178 ust. 1 Konstytucji RP oraz na przedstawienie generalnego ustrojowego znaczenia zasady samodzielności jurysdykcyjnej. Następnie, w rozdziale drugim, rozważania zawężone zostały do ustalenia roli i znaczenia zasady samodzielności jurysdykcyjnej w postępowaniu cywilnym. Trzeci rozdział dotyczy poszczególnych instytucji ograniczenia swobody jurysdykcyjnej sądu cywilnego. Ponadto, w tym rozdziale, na podstawie konkretnych ograniczeń niezawisłości sędziowskiej poczyniono refleksję o relacjach między zasadami i wartościami, na których jest oparte postępowanie cywilne.

Słowa kluczowe

samodzielność jurysdykcyjna, niezawisłość sędziowska, moc wiążąca, wiążąca ocena prawna, wiążąca wykładnia sądowa, prejudykat w postępowaniu cywilnym, nadzór jurysdykcyjny SN, wyrok interpretacyjny TK, wyrok prejudykalny TSUE

Tytuł pracy w języku angielskim

The principle of judicial independence in civil proceedings and its limitations

Spis treści

Wprowadzenie.....	9
Rozdział I – Podstawy ustrojowe samodzielności jurysdykcyjnej.....	11
1. Zasada niezawisłości sędziowskiej	11
2. Samodzielność jurysdykcyjna w ujęciu ustrojowym	19
Rozdział II – Samodzielność jurysdykcyjna w postępowaniu cywilnym	24
1. Rola i znaczenie samodzielności jurysdykcyjnej w postępowaniu cywilnym .	24
2. Samodzielność jurysdykcyjna a kognicja sądu cywilnego.....	28
Rozdział III – Ograniczenia samodzielności jurysdykcyjnej w postępowaniu cywilnym.....	31
1. Uwagi ogólne	31
2. Związanie orzeczeniem sądu wyższej instancji	34
2.1. Związanie orzeczeniem kasatoryjnym sądu odwoławczego	35
2.2. Związanie orzeczeniem SN wydanym <i>in concreto</i> – uwagi ogólne	39
2.3. Związanie orzeczeniem SN o uwzględnianiu skargi kasacyjnej i uchyleniu zaskarżonego wyroku oraz przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania	40
2.4. Związanie uchwałą prawną SN rozstrzygającą zagadnienie prawne wydaną <i>in concreto</i>	43
3. Związanie uchwałą prawną SN rozstrzygającą zagadnienie prawne wydaną <i>in abstracto</i> (art. 86 ustawy o SN).....	47
4. Związanie wyrokiem interpretacyjnym TK	50
5. Związanie orzeczeniem TSUE wydanym na podstawie art. 267 TFUE	53
6. Związanie prejudykatem	55
6.1. Związanie orzeczeniem sądu cywilnego (art. 365 § 1 k.p.c.)	56
6.2. Związanie wyrokiem sądu karnego (art. 11 k.p.c.)	58
6.3. Związanie aktem administracyjnym.....	61
6.4. Związanie orzeczeniem sądu administracyjnego (art. 171 p.p.s.a.).....	63
7. Związanie niewzruszalnym domniemaniem prawnym	64
Zakończenie	67
Bibliografia.....	70

WYKAZ SKRÓTÓW I OZNACZEŃ	
Akty prawne	
Konstytucja, Konstytucja RP, ustawa zasadnicza	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zmianami)
Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności	Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.)
Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych	Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
Karta praw podstawowych Unii Europejskiej	Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz. U. UE. C. z 2007 r. Nr 303, str. 1 z późn. zm.)

TFUE, Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej	Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Gospodarczą (Dz. U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864/2 z późn. zm.)
TUE, Traktat o Unii Europejskiej	Traktat o Unii Europejskiej (Dz. U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864/30 z późn. zm.).
k.p.c., kodeks (postępowania cywilnego)	Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1550 z późn. zm.)
k.c.	Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1610 z późn. zm.).
k.r.o.	Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 2809 z późn. zm.).
k.p.k.	Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 37 z późn. zm.)
k.p.a.	Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 572)

p.p.s.a.	Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1634 z późn. zm.)
prawo o ustroju sądów powszechnych	Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 334 z późn. zm.)
ustawa o SN	Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 622)
u.o.k.k.	Ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 594)
Literatura	
BISP	Biuletyn Instytutu Studiów Podatkowych
EPS	Europejski Przegląd Sądowy
EPPiSM	Europejski Przegląd Prawa i Stosunków Międzynarodowych
GSP	Gdańskie Studia Prawnicze
IN	Ius Novum

KRS	Kwartalnik Krajowej Rady Sądownictwa
MoP (DMoP)	Monitor Prawniczy (dodatek MoP)
NP	Nowe Prawo
PiP	Państwo i Prawo
Prok.i Pr.	Prokuratura i Prawo
PPC	Polski Proces Cywilny
PPP	Przegląd Prawa Publicznego
PS	Przegląd Sądowy
ZNSA	Zeszyty Naukowe Sądownictwa Apelacyjnego
Sądy, trybunały, organy administracji i publikatory orzeczeń	
TK	Trybunał Konstytucyjny
NSA	Naczelny Sąd Administracyjny
SN	Sąd Najwyższy
SA	Sąd Apelacyjny

SO	Sąd Okręgowy
Prezes UOKiK	Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów
OTK	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OSNC	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna
OSNC-ZD	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna – Zbiór Dodatkowy
OSNP	Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNKW	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Karna

Wprowadzenie

Punktem wyjścia do napisania niniejszej pracy jest obserwacja, że zagadnienie samodzielności jurysdykcyjnej sądu cywilnego nie cieszy się szerokim zainteresowaniem doktryny i orzecznictwa.¹ Moim zdaniem, istnieje potrzeba, po pierwsze zastanowienia się w ogóle nad obowiązywaniem zasady samodzielności jurysdykcyjnej w postępowaniu cywilnym oraz po drugie opracowania jej znaczenia i funkcji przy szczególnym uwzględnieniu wprowadzonych w prawie ograniczeń, poddając je analizie na płaszczyźnie dogmatycznej oraz aksjologicznej. Ponadto, kwestia ta stanowi kanwę do refleksji nad wartościami i zasadami rządzącymi postępowaniem cywilnym.

Konflikt między konkretnymi zasadami i wartościami oraz konieczność ich ważenia niejednokrotnie obligowała ustawodawcę do stosowania rozwiązań prawnych o kompromisowym charakterze, a tym samym ograniczenia kompetencji jurysdykcyjnych sądu cywilnego ze względu na inne istotne dobra. Ambicją niniejszej pracy jest zrozumienie motywów wprowadzenia ograniczeń oraz ponadto poznanie w jaki sposób owe ograniczenia urzeczywistniają się w postępowaniu cywilnym. W celu syntetycznego opracowania zarysowanego powyżej zagadnienia rozprawa została podzielona na trzy rozdziały.

W pierwszym rozdziale omówione zostaną ustrojowe podstawy obowiązywania zasady samodzielności jurysdykcyjnej w ogólności w polskim systemie prawa. Szczególny nacisk zostanie położony, po pierwsze na omówienie konstytucyjnej zasady niezawisłości sędziowskiej, o której mowa w art. 178 ust. 1 Konstytucji RP oraz po drugie na przedstawienie generalnego ustrojowego znaczenia zasady samodzielności jurysdykcyjnej. Następnie, w rozdziale drugim, rozważania zawężone zostaną do roli i znaczenia zasady samodzielności jurysdykcyjnej w postępowaniu cywilnym. Trzeci rozdział dotyczyć będzie poszczególnych instytucji ograniczenia swobody jurysdykcyjnej sądu cywilnego. Ponadto, w tym rozdziale, na

¹ Najistotniejszym wyjątkiem od tej tendencji jest artykuł Ł. Błaszczaka pt.: *O tzw. ograniczonej samodzielności jurysdykcyjnej sądu cywilnego w procesie cywilnym* [w] H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska [red.] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych społecznych i gospodarczych. Materiały Konferencyjne Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Postępowania Cywilnego Szczecin-Niechorze 28-30.09.2007*, Warszawa 2009, w którym autor ten podjął próbę globalnego spojrzenia na zjawisko samodzielności jurysdykcyjnej w postępowaniu cywilnym oraz przeanalizowania instytucji prawnych służących ograniczeniu swobody orzeczniczej sędziego sądu cywilnego.

podstawie konkretnych ograniczeń niezawisłości sędziowskiej, przeprowadzona zostanie refleksja o relacjach między zasadami i wartościami, na których jest oparte postępowanie cywilne.

Wymaga zaznaczenia, że zagadnienie samodzielności jurysdykcyjnej w postępowaniu cywilnym jest tematem obszernym oraz wielowątkowym, a wobec tego całościowe i dogłębne rozważenie wszystkich aspektów omawianego zagadnienia nie jest możliwe w formacie niniejszej pracy, dlatego też jej cel jest ograniczony do uchwycenia istoty tego zjawiska prawnego oraz przeprowadzenia ogólnej refleksji na temat godzenia przez ustawodawcę niejednokrotnie sprzecznych zasad i wartości w celu uregulowania procedury cywilnej w sposób odpowiadający standardom demokratycznego państwa prawa.

Rozdział I – Podstawy ustrojowe samodzielności jurysdykcyjnej

1. Zasada niezawisłości sędziowskiej

„Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd” - w ten sposób za pomocą normy prawnej wyrażonej w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP ustrojodawca wskazał aksjologiczne fundamenty, na których oparta jest organizacja i funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości, a w szczególności wymienił cechy, które powinien posiadać sąd. Każda z ww. cech sądu może stanowić punkt wyjścia do pogłębionych rozważań na temat zasad postępowania obowiązujących w ramach różnych procedur stosowanych przez wszystkie rodzaje sądów w Polsce, jednakże w przedmiocie samodzielności jurysdykcyjnej to cecha niezawisłości sędziego posiada pierwszorzędne znaczenie. Zasada samodzielności jurysdykcyjnej, tj. zasada, wedle której sędzia może samodzielnie, zgodnie z własnym sumieniem i wiedzą prawniczą rozstrzygać zagadnienia faktyczne oraz prawne danej sprawy, pozostając przy tym wolnym od związania rozstrzygnięciami jakiegokolwiek innego sądu bądź organu władzy państwowej, jest bezpośrednią konsekwencją zasady niezawisłości sędziowskiej.

Pojęcie niezawisłości nie ma definicji legalnej, lecz mimo to wypełnienie tego terminu treścią nie stanowi praktycznego problemu, gdyż pojęcie to można zakwalifikować do kategorii pojęć “zastanych”, co do których istnieje bogaty dorobek orzecznicy oraz doktrynalny, a przestrzeń na wątpliwości semantyczne jest ograniczona.² Zasada niezawisłości sędziowskiej ma ugruntowaną tradycję ustrojową, gdyż poczynawszy od konstytucji marcowej przejawia się ona we wszystkich polskich aktach prawnych o charakterze ustrojotwórczym.³ Doniosłe znaczenie ma również ugruntowanie zasady niezawisłości na poziomie międzynarodowym. Jako konieczny element gwarancji praw człowieka zasada niezawisłości sędziowskiej pojawia się m.in. w art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, art. 14 ust. 1 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych oraz art. 47 Karty

² Zob. P. Wiliński i P. Karlik [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.) *Konstytucja RP. Tom II. Komentarz do art. 87–243*, SIP Legalis 2016 r., art. 178 nb. 4, data dostępu: 31 maja 2024 r.

³ Por. R. Hauser, *Konstytucyjna zasada niezawisłości sędziowskiej*, ZNSA 2015, nr 1, s. 9.

praw podstawowych Unii Europejskiej. Ponadto, postanowienia Traktatu o Unii Europejskiej i Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej obligują państwa członkowskie do zapewnienia, że prawa podmiotowe przyznane jednostkom w ramach unijnego prawa pierwotnego oraz wtórnego będą chronione przez niezawisłych sędziów, a tym samym zaniechanie przez państwo członkowskie stworzenia systemowych ram niezawisłości sędziowskiej traktowane będzie jako naruszenie nie tylko praw podstawowych obowiązujących w Unii Europejskiej, lecz także poszczególnych przepisów harmonizujących lub ujednolicających system prawa europejskiego.

Zgodnie z powszechnie akceptowanym poglądem niezawisłość sędziowska jest zasadą ustrojową dotyczącą sprawowania funkcji sędziego.⁴ Na tle obowiązującej ustawy zasadniczej treść niezawisłości sędziowskiej powinno się odczytywać w szczególności przez pryzmat czterech podstawowych zasad konstytucyjnych: oprócz przytoczonej powyżej zasady prawa do sądu, o którym mowa w art. 45, także zasady demokratycznego państwa prawa wyrażonej w art. 2, zasady niezależności sądu i odrębności od innych rodzajów władzy państwowej zagwarantowanej w art. 173, która uzupełnia zasadę trójpodziału władz przewidzianą w art. 10.⁵ Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 24 czerwca 1998 r., sygn. K 3/98⁶, zdefiniował pojęcie niezawisłości jako przymiot sędziego składający się z następujących elementów: bezstronności w stosunku do uczestników postępowania, niezależności wobec organów (instytucji) pozasądowych, samodzielności sędziego wobec władz i innych organów sądowych, niezależności od wpływu czynników politycznych, zwłaszcza partii politycznych oraz wewnętrznej niezależności sędziego. Powyższy wyrok odegrał istotną rolę nie tylko w zakresie interpretacji i wskazania sposobu wykładni pojęcia niezawisłości sędziowskiej, lecz co równie istotne, porządkuje on nieład semantyczny, który powstał wokół takich pojęć, jak bezstronność, niezależność, samodzielność i niezawisłość, które to pojęcia niejednokrotnie bywały używane synonimicznie, podczas gdy każdemu z nich odpowiada inny desygnat.⁷

⁴ Zob. B. Banaszak, *Konstytucyjne ujęcie zasady niezawisłości sędziowskiej w Polsce*, ZNSA 2009, nr 6, s. 13.

⁵ R. Hauser, *Konstytucyjna zasada...*, s. 9.

⁶ Wyrok TK z 24.06.1998 r., K 3/98, OTK 1998, nr 4, poz. 52.

⁷ Por. B. Banaszak [w:] B. Banaszak (red.) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, SIP Legalis 2012 r., art. 178 nb. 2 i n., data dostępu: 31 maja 2024 r.

Bezstronność jest cechą sędziego, którą należy rozumieć jako wolność sędziego od wszelkich wpływów ze strony uczestników lub stron postępowania, do zakresu tego pojęcia należy także obowiązek neutralnego podejścia do stron, tj. nieuleganie ani negatywnym, ani pozytywnym osobistym uprzedzeniom, które mogłyby wpływać na orzekanie.⁸ TK przeanalizował zagadnienie bezstronności w wyroku z dnia 27 stycznia 1999 r. i skonkludował, że: „bezstronność sędziego jest niezbywalną cechą władzy sądowniczej, a zarazem przymiotem, wraz z utratą którego sędzia traci kwalifikacje do spełniania swoich funkcji. Polega ona przede wszystkim na tym, że sędzia kieruje się obiektywizmem, nie stwarzając korzystniejszej sytuacji dla żadnej ze stron czy uczestników postępowania, zarówno w trakcie toczącej się przed sądem sprawy, jak i orzekania. Traktuje on zatem uczestników postępowania równorzędnie”.⁹

Istotnym elementem niezawisłości sędziowskiej jest także samodzielność sędziego, tj. kompetencja sędziego do samodzielnego ustalenia zarówno stanu faktycznego i stanu prawnego danej sprawy oraz do dokonania subsumcji i ostatecznie wydania orzeczenia zgodnie z własnym sumieniem i przepisami prawa.¹⁰ W ramach powyższych czynności sędzia powinien działać w sposób nieskrępowany działalnością innych organów wymiaru sprawiedliwości oraz innych rodzajów władzy, przez co należy rozumieć w szczególności wolność od związania jakimikolwiek rozstrzygnięciami pochodzącymi z zewnątrz.¹¹

Niezależność sądu jest ostatnim elementem składowym pojęcia niezawisłości wyróżnionym przez TK w przytoczonym powyżej wyroku. Niezależność sądu należy rozważyć na dwóch odrębnych płaszczyznach, tj. jako niezależność sądu od wpływów organów i instytucji pozasądowych, w tym w szczególności niezależność od nacisków o charakterze politycznym oraz wewnętrzną niezależność sędziego.¹² Wolność od wpływów zewnętrznych można zdefiniować w ogóle jako wolność od jakichkolwiek czynników ingerujących w proces

⁸ J. Sobczak, *Niezawisłość sędziowska i niezależność sądów. Problem ważny i ciągle aktualny*, GSP-Prz.Orz. 2015, nr 4, s. 83 i n.

⁹ Wyrok TK z 27.01.1999 r., K 1/98, OTK 1999, nr 1, poz. 3.

¹⁰ Por. G. Artymiak, 2.1.4.4. *Zasada Niezależności Sądownictwa* [w:] P. Hofmański, Z. Kwiatkowski (red.) *System Prawa Karnego Procesowego. Tom V. Sądy i inne organy postępowania karnego*, Warszawa 2015 r. s. 176.

¹¹ Zagadnienie to zostało omówione szerzej na s. 19 i n.

¹² M. Masternak-Kubiak [w:] M. Haczowska (red.) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, SIP LEX 2014 r., art. 178 pkt. 2, data dostępu: 31 maja 2024 r.

orzeczniczy, które mogłyby doprowadzić do podjęcia ułomnego w sensie materialnym werdyktu. Elementem charakterystycznym dla tej cechy jest to, że zgodnie z utrwaloną w orzecznictwie i literaturze wizją niezależność odnosi się do ustrojowej pozycji sądów, a nie do cech poszczególnego sędziego.¹³ Niezależność wewnętrzna sędziego, w odróżnieniu od niezależności sądu, dotyczy indywidualnych cech osoby sędziego, który posiadać musi charakter ukształtowany w sposób umożliwiający mu danie odporu wszelkim ewentualnym naciskom oraz dochowanie wierności zasadom etyki sędziowskiej. Jak trafnie zauważa R. Tokarczyk: "Niezawisłość sędziego jako wartość etyczna, w najwyższym chyba stopniu odzwierciedla predyspozycje jego osobowości do sprawowania odpowiedzialnego urzędu sędziowskiego. Sędzia zawisły staje się funkcjonariuszem panującego reżimu politycznego. Niekiedy zachowanie niezawisłości wymaga nieustępliwości i uporu, zdecydowania i odwagi już na etapie oceny prawa, które przyszło sędziemu stosować."¹⁴

Poszanowanie oraz obrona elementów niezawisłości sędziowskiej są konstytucyjnym obowiązkiem ustawodawcy, wszystkich innych organów państwa oraz także wszystkich innych podmiotów obcujących z wymiarem sprawiedliwości. Zasadna jest konkluzja, że działanie w warunkach niezawisłości jest nie tylko prawem, ale również obowiązkiem sędziego, uchybienie któremu oznaczałoby rażące naruszenie prawa.¹⁵

Niezawisłość sędziowska posiada aspekt pozytywny oraz negatywny. „Niezawisłość sędziowska w aspekcie pozytywnym oznacza, że w zakresie sprawowania swojego urzędu, a zwłaszcza w ramach podejmowania czynności jurysdykcyjnych należących do sprawowania wymiaru sprawiedliwości, sędziowie zobligowani są kierować się wyłącznie obowiązującym prawem oraz własnym sumieniem. W powyższym zakresie sędzia nie może podlegać niczemu ani nikomu innemu, w tym również własnym przekonaniom o charakterze ideologicznym, światopoglądowym, politycznym lub osobistym. Aspekt negatywny niezawisłości sędziowskiej obejmuje zapewnienie sędziemu wolności od wszelkich pochodzących

¹³ Por. B. Latos, *Niezależność sądów i niezawisłość sędziowska z perspektywy radcy prawnego*, KRS 2016, nr 4, s. 23 i n.

¹⁴ R. Tokarczyk, *Etyka prawnicza*, Warszawa 2011, s. 120.

¹⁵ Zob. Wyrok TK z 3.12.2015 r., K 34/15, OTK-A 2015, nr 11, poz. 185.

z zewnątrz ingerencji w przebieg prowadzonych przez sędziego postępowań zmierzających do rozpoznania i rozstrzygnięcia spraw.”¹⁶

Instytucję niezawisłości sędziowskiej przeanalizować należy także pod kątem strony podmiotowej. Punktem wyjścia do rozważań w tym zakresie jest art. 178 ust. 1 Konstytucji RP, który stanowi wprost, że sędzia jest podmiotem posiadającym przymiot niezawisłości. Zgodnie z Konstytucją RP sędzią jest osoba prawidłowo powołana na ten urząd przez Prezydenta RP na wniosek Krajowej Rady Sądowniczej. Wobec powyższego jako sędziów należy traktować wyłącznie sędziów Sądu Najwyższego, sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego, sędziów sądów powszechnych, administracyjnych oraz wojskowych, a także sędziów sądów wyjątkowych, o których mowa w art. 178 ust. 2. Przymiot niezawisłości sędziowskiej, na podstawie odrębnych postanowień Konstytucji RP, przysługuje również sędziom Trybunału Konstytucyjnego. Sędziowie TK powoływani są w odrębnym trybie wskazanym w art. 194 ust. 1 Konstytucji RP, toteż dla zagwarantowania im koniecznej pozycji ustrojowej i zapewnienia podległości wyłącznie normom konstytucyjnym niezbędne było przyznanie im statusu niezawisłości w sprawowaniu urzędu w szczególnym przepisie, co ustrojodawca uczynił w art. 195 ust. 1 Konstytucji RP. W analogiczny sposób rozstrzygnięta została kwestia sędziów Trybunału Stanu, którzy uzyskali gwarancję niezawisłości w ramach sprawowania funkcji sędziego na mocy art. 199 ust. 3 Konstytucji RP.

Zagadnieniem o bardziej złożonej naturze jest status podmiotów sprawujących wymiar sprawiedliwości, które nie są sędziami. Na tym polu przeanalizować należy status ustrojowy asesora sądowego, referendarza sądowego oraz ławnika. Od zasady, że wymiar sprawiedliwości sprawują jedynie sędziowie, możliwe są wyjątki, gdyż dopuszczalne jest przyznanie uprawnienia do sprawowania wymiaru sprawiedliwości także innym osobom, lecz tylko z zastrzeżeniem, że zapewnione zostaną warunki analogiczne do warunków orzekania przez sędziego, tj. działanie w warunkach bezstronności, niezależności oraz w ramach przyznanej samodzielności.¹⁷

¹⁶ Por. A. Olaś, 2.4. *Zasada sądowego wymiaru sprawiedliwości a konstytucyjny status sędziego* [w:] T. Ereciński, K. Lubiński (red.) *System Prawa Procesowego Cywilnego. Tom IV. Część I. Postępowanie nieprocesowe. Vol. 1*, SIP LEX 2021 r., pkt 32, data dostępu: 31 maja 2024 r.

¹⁷ Por. A. Olaś, 2.4. *Zasada sądowego wymiaru sprawiedliwości a udział asesorów sądowych w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości* [w:] T. Ereciński, K. Lubiński (red.) *System...* pkt.38 i n., data dostępu: 31 maja 2024 r.

Trybunał Konstytucyjny rozważył kwestię dopuszczenia asesorów sądowych do wykonywania funkcji orzeczniczych w wyroku z dnia 24 października 2007 r. i skonstatował, że odstępstwa od sprawowania wymiaru sprawiedliwości wyłącznie przez sędziów są zgodne z prawem jedynie, jeżeli: “po pierwsze, są uzasadnione konstytucyjnie legitymowanym celem i mieszczą się w granicach realizacji tego celu. Instytucja powierzenia pełnienia czynności sędziowskich osobom niebędącym sędziami służyć powinna przede wszystkim lepszej realizacji podmiotowego prawa określonego w art. 45 Konstytucji. Po drugie, muszą być spełnione wszystkie istotne "materialnie" warunki, od których uzależniona jest bezstronność, niezawisłość i niezależność sądu. Inaczej mówiąc, niezależnie od nazwy stanowiska służbowego status osoby, której powierzono pełnienie czynności sędziowskich, musi odpowiadać wzorowi niezawisłości, wynikającemu z konstytucyjnych przepisów dotyczących statusu sędziego.”¹⁸ Ostatecznie w tym samym wyroku TK orzekł, że asesorowie sądowi nie spełniają wskazanych powyżej przesłanek, toteż dopuszczenie ich do wykonywania funkcji orzeczniczych jest niezgodne z Konstytucją RP. Na kanwie powyższego wyroku ustawodawca przeprowadził nowelizację ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych i w art. 106j przyznał asesorom sądowym wprost przymiot niezawisłości sędziowskiej. W obowiązującym stanie prawnym asesor sądowy jest zatem uprawniony do samodzielnego wydawania orzeczeń oraz korzysta ze statusu zbliżonego *mutatis mutandis* do statusu sędziego.¹⁹

Ustawodawca odmiennie ustanowił status ustrojowy referendarzy sądowych, którzy analogicznie do asesorów sądowych również nie są sędziami w rozumieniu art. 178 ust. 1 Konstytucji RP, lecz którym nie przyznano gwarancji niezawisłości w żadnym przepisie szczególnym, a mimo tego przyznano im kompetencje do rozstrzygania spraw orzeczeniem.²⁰ W tym wypadku gwarancja sprawowania władzy sędziowskiej przez niezawisłego sędziego jest zapewniona przez instytucję skargi na orzeczenie referendarza sądowego.²¹ Zgodnie z art.

¹⁸ Zob. Wyrok TK z 24.10.2007 r., SK 7/06, OTK-A 2007 r., nr 9, poz. 108.

¹⁹ Więcej zob. w M. Radajewski, *Status prawny asesorów sądowych w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2022 r. s. 235 i n.

²⁰ Na podstawie art. 2 § 2 ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych referendarze sądowi wykonują zadania z zakresu ochrony prawnej inne niż sprawowanie wymiaru sprawiedliwości. Szerzej na ten temat: M. Sztorc, *Status prawny referendarza sądowego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2016 r., s. 103 i n. oraz A. Górski [w:], *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Komentarz* (red.) S. Dąbrowski, B. Godlewska-Michalak, K. Gonera, J. Kremer, A. Łazarska, G. Ott, J. Sawiński, Z. Strus, A. Górski Warszawa 2013 r., s. 26 i n.

²¹ Por. M. Horodniczy, *Wykonywanie przez referendarzy sądowych czynności z zakresu ochrony prawnej. Glosa do wyroku TK z dnia 12 maja 2011 r., P 38/08, GSP-Prz.Orz. 2012 r., nr 3, s. 163.*

398²² § 3 k.p.c. zaskarżone orzeczenie referendarza traci moc z mocy samego prawa już w chwili wniesienia skargi, a następnie sprawa przekazywana jest do sędziego, który rozpoznaje ją jako sąd pierwszej instancji. Pomijając ustawowe wyjątki²² oznacza to, że prawo do rozpoznania sprawy przez niezawisły sąd zostaje zachowane, gdyż ustawodawca zapewnił każdemu kwestionującemu rozstrzygnięcie referendarza możliwość przekazania sprawy do rozpoznania przez niezawisłego sędziego bez negatywnych konsekwencji formalnych.²³

Status ustrojowy ławnika jest o tyle szczególny, że udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości przewiduje Konstytucja RP wprost w art. 182, który zobowiązuje ustawodawcę do wyznaczenia ram funkcjonowania tzw. czynnika społecznego. Na tle powyższego przepisu dochodzi do sprzężenia dwóch wartości konstytucyjnych, gdyż z jednej strony wymiar sprawiedliwości powinien być sprawowany przez profesjonalnych i niezawisłych sędziów, natomiast z drugiej strony nie powinien odbiegać od społecznego poczucia sprawiedliwości i zasad uczestnictwa obywateli w życiu społecznym gwarantowanych chociażby przez art. 2 Konstytucji RP.²⁴ Wobec powyższego ustawodawca zdecydował się na takie skonstruowanie modelu wykonywania władzy sądowniczej, w którym skład orzeczniczy może składać się zarówno z sędziów oraz ławników, którzy w ramach pełnienia tej funkcji są niezawisli.²⁵ Ustawodawca w art. 169 § 1 ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych przyznał ławnikom przymiot niezawisłości. W związku z powyższym ławnik korzysta z dalej idących gwarancji ustrojowych niż referendarz sądowy, gdyż posiada status analogiczny do statusu sędziego.²⁶

Sędzia korzysta z przymiotu niezawisłości w zakresie wszystkich czynności związanych ze sprawowaniem swojego urzędu. Ustrojodawca posłużył się pojęciem szerszym

²² Zgodnie z art. 398²³ k.p.c. skargę na orzeczenie referendarza w przedmiocie kosztów sądowych, kosztów procesu oraz na postanowienie o odmowie ustanowienia adwokata lub radcy prawnego sąd rozpoznaje jako sąd drugiej instancji. Szerzej zob. A. Arkuszewska [w:] T. Zembrzuski (red.) *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, Warszawa 2020 r., s. 969. i n.

²³ Wyrok TK z 12.05.2011 r., P 38/08, OTK-A 2011 r., nr 4, poz. 33.

²⁴ Więcej zob. w: K. Knoppek, *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w postępowaniu cywilnym*, IN 2014, Nr 5, str. 24 i n.

²⁵ Szerzej o praktycznej roli i znaczeniu ławników w postępowaniu przed sądem powszechnym zob. M. Brzezowski, *Rola i status ławnika na tle ostatnich zmian w ustawie – Prawo o ustroju sądów powszechnych*, MOP 2019, Nr 20, str. 1114 i n.

²⁶ Por. M. Masternak-Kubiak [w:] M. Haczowska (red.) *Konstytucja...*, art. 182, pkt. 3, data dostępu: 31 maja 2024 r.

niż rozumiane wąsko pojęcie sprawowania wymiaru sprawiedliwości, gdyż zgodnie z postulatami doktryny pojęcie sprawowania urzędu: „dotyczy bowiem nie tylko czynności bezpośrednio powiązanych z orzekaniem czy też zarządzaniem procesem orzekania (np. wyznaczania terminów rozpraw), ale także wykonywania innych czynności związanych z urzędem sędziego. Odnosi się to również do aktywności sędziego realizowanej w charakterze osoby zaufania publicznego, powołanej w skład organów pozasądowych”²⁷. Niemniej jednak, wyznaczenie precyzyjnego zakresu czynności objętych gwarancją niezawisłości bywa w praktyce problematyczne. Na tym tle w doktrynie powstały istotne rozbieżności²⁸, i tak na przykład: B. Naleziński podnosi, że zwrot "w sprawowaniu swojego urzędu" interpretowany powinien być wąsko jako odnoszący się wyłącznie do działalności orzeczniczej²⁹ natomiast L. Garlicki wyraża pogląd, wedle którego ustrojodawca celowo posłużył się bardziej pojemnym pojęciem, dlatego też omawiany zwrot należy rozumieć szeroko, jako obejmujący również czynności znajdujące się poza ramami "wymierzania sprawiedliwości", jednak z zastrzeżeniem, że pojęcia niezawisłości nie należy odnosić do czynności administracyjnych.³⁰ Trafnie granice niezawisłości sędziowskiej wyznacza B. Banaszak - jego zdaniem niezawisłość dotyczy sfery orzekania, a zatem wszystkich czynności, także tych o charakterze organizacyjnym zmierzających do rozstrzygnięcia danej sprawy, przy czym nie budzi wątpliwości, że sfera *stricte* administracyjna znajduje się poza zakresem niezawisłości sędziowskiej.³¹

Niezawisłość sędziowska, mimo swojego podstawowego znaczenia dla systemu prawa, nie ma charakteru absolutnego. Ograniczeniem tej zasady, a zarazem jej uzupełnieniem jest podległość sędziów Konstytucji RP oraz ustawom. Podległość ta zazwyczaj ujmowana jest jako gwarancja podporządkowania sędziów wyłącznie normom prawnym posiadającym wystarczająco doniosłą legitymację demokratyczną. Jednakże, co niemniej istotne, jej obowiązywanie przeciwdziała arbitralności w stosowaniu prawa, a tym samym jest jednym z elementów zachowania równowagi pomiędzy władzą ustawodawczą i sądowniczą.

²⁷ B. Naleziński [w:] P. Tuleja (red.) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II. Warszawa 2023 r. s. 578.

²⁸ P. Wiliński i P. Karlik [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.) *Konstytucja RP...* art. 178 nb. 45 i n., data dostępu: 31 maja 2024 r.

²⁹ B. Naleziński, [w:] P. Sarnecki (red.), *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2002 r., s. 392.

³⁰ L. Garlicki, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2005 r. s. 11.

³¹ Szerzej zob. B. Banaszak, *Konstytucyjne...*, s. 14 i n.

Legislatura posiada bowiem kompetencje do demokratycznego uchwalania prawa, do którego stosowania i egzekwowania powołany jest wymiar sprawiedliwości. Podporządkowanie przepisom prawa dotyczy również norm proceduralnych, a tym samym zasadna jest konkluzja, że to na ustawodawcy spoczywa odpowiedzialność za wyznaczenie takich ram funkcjonowania sądów, aby zapewnić pełną realizację funkcji wymiaru sprawiedliwości. Podległość sędziego ustawie należy rozumieć szeroko jako podległość przepisom o randze co najmniej ustawowej, czyli również umowom międzynarodowym ratyfikowanym za zgodą wyrażoną w ustawie, prawu pochodnemu Unii Europejskiej oraz rozporządzeniom Prezydenta RP o mocy ustawowej, o których mowa w art. 234 Konstytucji RP. Podległość wskazanym normom prawnym uzupełniona jest przez niewyrażoną *expressis verbis* w żadnym akcie prawnym zasadę stosowania prawa wyłącznie z wykorzystaniem powszechnie obowiązujących metod wykładni i interpretacji prawa. Powyższa uwaga mimo swojego truistycznego charakteru jest podwaliną pod jeden z największych sporów w doktrynie prawa konstytucyjnego, a mianowicie sporu odnośnie do stosowania przepisów ustawy w sytuacji powzięcia przez sędziego wątpliwości co do ich zgodności z Konstytucją RP. Zasygnalizowania wymaga, że powyższa kwestia dotyczy granic bezpośredniego stosowania Konstytucji RP zgodnie z jej art. 8 ust. 1, a zatem postulatu rozproszonej kontroli konstytucyjności ustaw i dopuszczalnych ram prokonstytucyjnej wykładni przepisów prawa. Zarówno w orzecznictwie, w ramach którego funkcjonują sprzeczne ze sobą orzeczenia SN, NSA i TK oraz w doktrynie przedmiotu nie ma konsensusu co do uprawnień jurysdykcyjnych sędziego w razie stwierdzenia przez niego niekonstytucyjności przepisu o randze ustawowej.³²

2. Samodzielność jurysdykcyjna w ujęciu ustrojowym

Zasada samodzielności jurysdykcyjnej sędziego jest bezpośrednią pochodną zasady niezawisłości sędziowskiej i jako taka została wyodrębniona przez TK w przytaczanym już wyroku sygn. K 3/98. W najogólniejszym ujęciu samodzielność jurysdykcyjna to przestrzeń, w ramach której sąd jest władny samodzielnie zgodnie z własnym sumieniem i wiedzą prawniczą rozstrzygać zagadnienia faktyczne i prawne danej sprawy oraz w której jest on wolny od związania rozstrzygnięciami jakiegokolwiek innego sądu bądź organu władzy

³² Szerzej zob. P. Tuleja, *Podległość sędziego prawu [w:] Stosowanie Konstytucji RP w świetle zasady jej nadrzędności (wybrane problemy)*, Kraków 2003 r. oraz K. Otręba, A. Sulikowski, *Perspektywy podjęcia rozproszonej kontroli konstytucyjności przez sądy powszechne*, PiP 2017 r., nr 11, s. 33-43.

państwowej. W niektórych doktrynalnych opracowaniach aspekt samodzielności sędziowskiej ujmowany jest jako dominujący element konstrukcyjny zasady niezawisłości sędziowskiej, przez który należy definiować całe to pojęcie, tak na przykład: „Zasada niezawisłości oznacza dokonywanie przez sędziego samodzielnie wykładni prawa oraz oceny faktów, dowodów podczas wypełniania czynności z zakresu wymiaru sprawiedliwości.”³³ Samodzielność jurysdykcyjna powinna zostać zachowana podczas wszystkich stadiów stosowania prawa, tj., na etapie ustalenia, jaka norma prawna obowiązuje dla rozstrzygnięcia danej kwestii, dokonania ustaleń faktycznych w oparciu o przyjętą teorię oceny dowodów, zastosowania normy prawnej do ustalonych faktów (subsumcja) i ustalenia w sposób wiążący konsekwencji prawnych danego faktu.³⁴ Funkcją zasady samodzielności jurysdykcyjnej jest zagwarantowanie, aby w toku sprawowania wymiaru sprawiedliwości każda sprawa została rozpoznana z należytą starannością z uwzględnieniem jej szczególnych cech charakterystycznych, tj. z ograniczeniem ryzyka machinalnego wydawania orzeczeń w podobnych sprawach, które obecne jest na przykład w ramach systemu prawa precedensowego. Zgodnie ze stanowiskiem doktryny: „Zasada samodzielności jurysdykcyjnej oznacza, że strona ma prawo oczekiwać, że jej sprawa zostanie zbadana wnikliwie, bez szablonowego czy schematycznego orzekania, a zatem bezrefleksyjnego kopiowania rozstrzygnięć z innych postępowań sądowych.”³⁵ Z uwagi na realizowany cel zasada samodzielności jurysdykcyjnej nie może funkcjonować w systemowej próżni, toteż jest ona uzupełniana i urzeczywistniana przez inne zasady wywiedzione z Konstytucji RP lub wprowadzone wprost w ustawach, spośród których pierwszorzędną rolę odgrywa zasada swobodnej oceny dowodów oraz zasada bezpośredniości.

Samodzielność jurysdykcyjna jest najściślej powiązana z zasadą swobodnej oceny dowodów, która jako antyteza legalnej teorii oceny dowodów z założenia oparta jest na zaufaniu do wiedzy, doświadczenia i umiejętności sędziów. Model swobodnej oceny dowodów odrzuca związanie sędziego jakimikolwiek dogmatami o przyznaniu poszczególnym środkom dowodowym określonej mocy dowodowej, toteż sędzia uwolniony jest od metodologii

³³ B. Banaszak, *Konstytucja*.... s. 887.

³⁴ M. Wąsek-Wiaderek, *Zasada samodzielności jurysdykcyjnej sądu karnego w polskim procesie karnym* [w:] P. Hofmański, P. Wiliński (red.) *System*.... s. 1287.

³⁵ M. Olęzałek (red.), *Prawo karne procesowe dla sędziów, prokuratorów, obrońców i pełnomocników*, SIP Legalis 2024 r., rozdział X pkt 2 lit. a), data dostępu: 31 maja 2024 r.

przewodzenia postępowania dowodowego, która w sposób oderwany od konkretnej sprawy nakazywałaby mu oceniać wiarygodność i moc dowodów. Zasada swobodnej oceny dowodów jako wyrażona wprost występuje w postępowaniu karnym (art. 7 k.p.k.), postępowaniu cywilnym (art. 233 § 1 k.p.c.) oraz w postępowaniu administracyjnym (art. 80 k.p.a.), natomiast ustawodawca nie umieścił jej *expressis verbis* wśród zasad p.p.s.a., co nie powinno budzić wątpliwości, gdyż pierwszym celem postępowania sądownoadministracyjnego nie jest merytoryczne rozpoznanie istoty sprawy, lecz kontrola zgodności z prawem działania lub zaniechania organu administracyjnego przy wykonywaniu funkcji administracyjnych, jednakże nawet mimo to w doktrynie wskazuje się na istnienie tej zasady w ograniczonym przedmiotowo zakresie.³⁶ Istotą nowoczesnego modelu oceny dowodów jest zobowiązanie sędziego do rzetelnego rozważania całokształtu zgromadzonego materiału dowodowego oraz następnie dokonanie jego oceny zgodnie z własnym wewnętrznym przekonaniem.³⁷ Ocena dowodów jest procesem, na który składają się elementy obiektywne takie jak stosowanie reguł logicznego rozumowania, czyli w istocie zobowiązanie sędziego do wyprowadzenia z zebranego materiału dowodowego poprawnych w sensie logicznym wniosków³⁸, a także elementy o charakterze subiektywnym związane z osobą sędziego, takie jak jego dotychczasowe doświadczenie życiowe i zawodowe, poziom wiedzy prawniczej oraz osobiste poglądy na temat prawa. Wobec powyższego, z natury rzeczy sędzia nie powinien być związany poglądami i ustaleniami innych podmiotów, co szczególnie widoczne jest w piśmiennictwie z zakresu prawa postępowania karnego, gdzie wskazuje się wprost, że zasada samodzielności jurysdykcyjnej stanowi konsekwencję zasady swobodnej oceny dowodów oraz jej konieczne uzupełnienie.³⁹ Szczególny charakter relacji istniejącej pomiędzy tymi zasadami sprowadza się do faktu, że każda z nich stałaby się bezprzedmiotowa, gdyby nie została uzupełniona przez drugą,

³⁶ B. Adamiak, J. Borkowski, *Postępowanie administracyjne i sądownoadministracyjne*, Warszawa 2014 r., s. 51.

³⁷ K. Knoppek, *Zasada Swobodnej Oceny Dowodów* [w:] T. Ereciński, T. Wiśniewski (red.) *System Prawa Procesowego Cywilnego. Tom II. Część II. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, Warszawa 2016 r. s 52 i n.

³⁸ Jak zauważono w doktrynie: „Rozumowanie sędziego z reguły ma charakter rozumowania dedukcyjnego (rzadziej redukcyjnego), powinien on zatem kierować się określonymi schematami, przewidzianymi w logice formalnej dla tego typu rozumowania. W konsekwencji między wnioskami sądu, które wyprowadza on przy ocenie poszczególnych dowodów, nie mogą istnieć sprzeczności. Wszystkie wnioski muszą stanowić logiczną całość.” (T. Ereciński [w:] P. Grzegorzczak, J. Gudowski, K. Markiewicz, M. Walasik, K. Weitz, T. Ereciński, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Postępowanie rozpoznawcze*, SIP LEX/el. 2022, art. 233).

³⁹ C. Kulesza [w:] K. Dudka (red.) *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. III, Warszawa 2023 r., s. 40.

a w związku z czym ich współistnienie jest konieczne dla urzeczywistnienia zasady samodzielności jurysdykcyjnej, a przez to zasady niezawisłości sędziowskiej.

Zasada bezpośredniości stanowi nakaz dla sędziego orzekającego w danej sprawie do osobistego i bezpośredniego zetknięcia się z pełnym materiałem sprawy, tj. ze wszystkimi żądaniami, twierdzeniami i dowodami będącymi podstawą do wydania orzeczenia.⁴⁰ Jako zasada pochodna konstytucyjnej zasady prawa do sądu zasada bezpośredniości jest powszechna w systemie sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Omawiana reguła dotyczy prawa dowodowego, które obejmuje swym zakresem różne gałęzie prawa, i jako taka zasada bezpośredniości istnieje w prawie procesowym cywilnym, karnym i administracyjnym.⁴¹ Na zasadę bezpośredniości składają się dwa postulaty adresowane do sądu, po pierwsze, aby stan faktyczny ustalano przede wszystkim opierając się na dowodach pierwotnych⁴² oraz po drugie, aby dowody zostały przeprowadzone bezpośrednio przed organem orzekającym. Konsekwencją istnienia zasady bezpośredniości jest również zobowiązanie organów wymiaru sprawiedliwości do takiego zorganizowania pracy, żeby ten sam skład orzekający przeprowadził i zamknął rozprawę, a następnie wydał orzeczenie. Relacja między zasadą samodzielności jurysdykcyjnej oraz bezpośredniości polega na tym, że obowiązywanie zasady bezpośredniości jest warunkiem *sine qua non* rzeczywistej samodzielności orzeczniczej.

Samodzielność jurysdykcyjna nie jest celem i wartością samą w sobie, lecz stanowi środek do urzeczywistnienia zasady prawdy materialnej oraz jest gwarancją niezawisłości sędziego, toteż jako zasada podrzędna nie powinna mieć absolutnego charakteru. Nieograniczona samodzielność sędziego wiązałaby się z ryzykiem m.in. zachwiania pewności prawa lub pozbawienia znaczenia kontroli instancyjnej. Ponadto, w orzecznictwie wskazano wprost, że samodzielność jurysdykcyjna sądu nie oznacza dowolności w rozstrzyganiu zagadnień faktycznych i prawnych,⁴³ a zatem niezbędne jest wprowadzenie odpowiednio

⁴⁰ Por. M. Skibińska [w:] Ł. Błaszczak (red.) *Dowody w postępowaniu cywilnym. System Postępowania Cywilnego*. Warszawa 2021 r., s 687 i n.

⁴¹ Zob. M. Jaślikowski [w:] P. Ryłski (red. nacz.), A. Olaś (red. cz. III) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, SIP Legalis 2023 r., art. 235 pkt 1 i n. data dostępu: 31 maja 2024 r.

⁴² Dowód ma charakter pierwotny, jeżeli źródło dowodowe zetknęło się w bezpośredni sposób z udowadnianym faktem (tzw. dowód z pierwszej ręki), np.: świadek naoczny, oryginał dokumentu.

⁴³ Zob. Wyrok SA w Gdańsku z 6.06.2018 r., II AKa 115/18, KSAG 2018, nr 4, poz. 128-148.

wyważonych ograniczeń autonomii sędziowskiej, które w optymalny sposób realizowałyby cele poszczególnych postępowań sądowych.

Zasada samodzielności jurysdykcyjnej, mimo uniwersalnego dla wszystkich gałęzi prawa zakorzenienia w przepisach konstytucyjnych oraz powiązanego z tym funkcjonowania we wzajemnej zależności z innymi zasadami o uniwersalnym charakterze, wiąże się ze zmienną mocą w zakresie poszczególnych dziedzin prawa. Nie ulega wątpliwości, że najdonioślejszą rolę zasada ta odgrywa w postępowaniu karnym, gdyż wskazana została wprost w art. 8 § 1 k.p.k. jako jedna z fundamentalnych zasad postępowania i jako taka jest szeroko omawiana w orzecznictwie i piśmiennictwie.⁴⁴ Odmienne przedstawia się zagadnienie samodzielności jurysdykcyjnej w postępowaniu cywilnym, w ramach którego ustawodawca nie wypowiedział się na temat istnienia oraz zakresu obowiązywania omawianej zasady. Zagadnienie to, poza kilkoma wyjątkami, nie jest również obecne jako temat doktrynalnych opracowań lub przedmiot rozważań orzecznictwa. W związku z powyższym, na kanwie uniwersalnych norm ustrojowych powstaje kwestia samodzielności jurysdykcyjnej oraz jej ograniczeń w postępowaniu cywilnym.

⁴⁴ Więcej zob. L. K. Paprzycki, *Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego (wybrana problematyka europejska)*, EPS 2014, nr 1, s. 71-75.

Rozdział II – Samodzielność jurysdykcyjna w postępowaniu cywilnym

1. Rola i znaczenie samodzielności jurysdykcyjnej w postępowaniu cywilnym

Nauka postępowania cywilnego, na gruncie wielowiekowej tradycji, wypracowała katalog powszechnie przyjętych zasad rządzących tą procedurą, wśród których najczęściej wymieniana jest zasada: prawa do sądu, prawdy, równości stron, dyspozycyjności, kontradyktoryjności, jawności, bezpośredniości, ustności, koncentracji materiału dowodowego, zakazu nadużycia praw procesowych oraz formalizmu procesowego.⁴⁵ Wyżej wymienione zasady zostały przyjęte przez ustawodawcę i skodyfikowane, toteż stanowią naczelne zasady postępowania cywilnego⁴⁶, co do których w doktrynie wskazuje się, że: „stanowią fundamentalne założenia postępowania cywilnego, wyrażone w normach prawa procesowego, odnoszące się do całości postępowania, a stanowiące podstawę do tworzenia interpretacji unormowań w zakresie działania podmiotów postępowania cywilnego”.⁴⁷ *A contrario* samodzielność jurysdykcyjna nie należy do naczelnych zasad postępowania cywilnego, dlatego pojawiają się opinie, wedle których samodzielność jurysdykcyjna sądu cywilnego nie jest cechą charakterystyczną dla procesu cywilnego i nie określa tego co w nim typowe.⁴⁸

Z powyższego nie należy wyciągać zbyt daleko idących wniosków, jakoby samodzielność jurysdykcyjna w ogóle nie znajdowała zastosowania w cywilistyce. Po pierwsze, normy rangi konstytucyjnej obowiązują, nawet gdy nie zostały skonkretyzowane przepisami o randze ustawowej, a po drugie katalog zasad prawnych jest otwarty. Jeżeli samodzielność jurysdykcyjna nie stanowi zasady naczelnej, tj. centralnej idei systemu procesowego, która znajduje odbicie w większości instytucji i przepisów procesowych⁴⁹, to na pytanie o przyznanie jej statusu zasady zwykłej odpowiedź nie jest już tak jednoznaczna.

⁴⁵ Por. Z. Muras, *Podstawy prawa* Warszawa 2017 r., s. 312 i n.

⁴⁶ Szerzej o naczelnych zasadach postępowania cywilnego: J. Gudowski, *O kilku naczelnych zasadach procesu cywilnego – wczoraj, dziś, jutro* [w:] A. Nowicka *Prawo prywatne czasu przemian, księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Stanisławowi Sołtysińskiemu*, Poznań 2005 r., s. 1015 – 1033.

⁴⁷ K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2020 r., s. 20.

⁴⁸ Zob. Ł. Błaszczak, *O tzw. ograniczonej samodzielności...*, s. 131.

⁴⁹ Zob. W. Siedlecki, *Zasady naczelne postępowania cywilnego w świetle przepisów nowego Kodeksu postępowania cywilnego*, S.C. 1966, t. VII, s. 3.

Argumentować można bowiem, że skoro samodzielność jurysdykcyjna wynika z norm o randze konstytucyjnej to stanowi podstawowy, z perspektywy ustrojodawcy, model sprawowania wymiaru sprawiedliwości, który może zostać ograniczony jedynie za pomocą przepisów szczególnych. W konsekwencji, relacja, która obowiązuje między art. 178 ust. 1 Konstytucji RP, a przepisami kodeksu postępowania cywilnego, które wprowadzają ograniczenia samodzielności jurysdykcyjnej, na przykład przez instytucję wiążącej oceny prawnej (art. 386 § 6 k.p.c.) odpowiada relacji między normami *lex generalis* i *lex specialis*. Przyjmując przedstawiony powyżej punkt widzenia skonstatować można, że samodzielność jurysdykcyjna sądu cywilnego jest ogólną regułą, która znajduje zastosowanie we wszystkich sytuacjach orzeczniczych, gdy nie jest wprost wyłączona, a zatem pozostając w tle przepisów ustawowych, stanowi podstawowe założenie konstrukcyjne mechanizmu procesowego, czyli spełnia definicję zasady prawnej stworzoną przez H. Mądrzaka.⁵⁰ Ponadto, zasadne jest posłużenie się analogią do prawa postępowania karnego, gdyż w doktrynie tego przedmiotu wskazuje się, że zasada samodzielności jurysdykcyjnej obowiązywała i wywoływała skutki prawne na długo przed jej sformułowaniem *expressis verbis* i wpisaniem do k.p.k.⁵¹ Skoro samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego jest pochodną niezawisłości sędziowskiej, to dorobek doktryny wypracowany odnośnie do tej zasady w znacznej mierze aktualny jest na gruncie prawa postępowania cywilnego, nawet mimo nieskodyfikowania samodzielności jurysdykcyjnej jako zasady w prawie cywilnym. Nie zmienia to jednak faktu, że wobec braku zainteresowania przedstawicieli doktryny tematem samodzielności jurysdykcyjnej postulat nadania jej rangi zasady procesowej nie znajduje poparcia i zgodnie z poglądem Ł. Błaszczaka samodzielność jurysdykcyjna nie jest podnoszona do rangi zasady procesowej i nie może za taką uchodzić.⁵²

Abstrahując od wątpliwości co do przyznania samodzielności jurysdykcyjnej miana zasady prawnej lub zasady procesowej charakterystyczne jest, że w ramach postępowania cywilnego podkreśla się ograniczony charakter samodzielności jurysdykcyjnej. Ł. Błaszczak po rozważeniu wskazanych powyżej kwestii dochodzi do wniosku, że: „na polu procesu

⁵⁰ Zob. H. Mądrzak, *O pojmowaniu naczelných zasad postępowania cywilnego*, w: *Proces i Prawo. Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1989 r. s. 388.

⁵¹ Por. M. Andrzejewski, *Samodzielność jurysdykcyjna w procedurach sądowych*; Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ Nauki Społeczne, Numer 15 (4/2016) s. 41.

⁵² Por. Ł. Błaszczak, *O tzw. ograniczonej samodzielności...*, s. 131.

cywilnego uzasadnione jest mówienie o tzw. ograniczonej samodzielności jurysdykcyjnej sądu cywilnego”. Moim zdaniem posługiwanie się pojęciem ograniczonej samodzielności jurysdykcyjnej stanowi przykład ostrożności naukowej, gdyż podkreślać ma, że na gruncie prawa cywilnego nie obowiązuje ogólna zasada samodzielności jurysdykcyjnej, lecz zamiast tego, że cechą sądu cywilnego jest jego ograniczona samodzielność. Stosowanie tego pojęcia pozwala uniknąć narażenia się na krytykę posługiwania się nieutrwalonym w doktrynie i orzecznictwie pojęciem zasady samodzielności jurysdykcyjnej sądu cywilnego, lecz posiada też negatywne konsekwencje w postaci utrwalania niezgodnego z rzeczywistością poglądu, jakoby samodzielność sędziego była co do zasady ograniczona, podczas gdy, zgodnie z obowiązującym stanem prawnym, to orzekanie w warunkach samodzielności jurysdykcyjnej jest modelem podstawowym, a poszczególne wyjątki od stosowania tego modelu muszą znaleźć oparcie w przepisach prawa i powinny być interpretowane ściśle. W podobnym duchu wypowiedział się SN, który rozpoznając kwestię wiążącej mocy wyroku skazującego (art. 11 k.p.c.) jako ograniczenia samodzielności jurysdykcyjnej orzekł, że „artykuł 11 k.p.c. jest przepisem wyjątkowym, który nie może wiązać sądów powszechnych w sprawach cywilnych, z udziałem innych stron procesu niż strony procesu karnego.”⁵³ Na tle powyższego przykładu jako uzasadniona jawi się konkluzja, że pojęcie ograniczonej samodzielności sądu cywilnego raczej potęguje chaos semantyczny, który obecny jest na tle pojęcia samodzielności sędziego, zamiast przyczynić się do jego uporządkowania. Ponadto, w postępowaniu karnym również istnieje katalog przepisów szczególnych regulujących sytuacje, w których samodzielność sądu karnego zostaje znacząco ograniczona, np. m.in.: art. 8 § 2, art. 441 § 3, art. 442 § 3 i art. 540 § 3 k.p.k., lecz mimo tego w doktrynie prawa karnego nie podważa się zasady samodzielności jurysdykcyjnej.⁵⁴ Powyższa różnica wynika z faktu, że w przepisach postępowania karnego zasadę tę wyrażono wprost, podczas gdy w postępowaniu cywilnym musi ona zostać wywiedziona z przepisów ustrojowych i z współistniejących z nią zasad procesowych i jako taka jest łatwa do zakwestionowania.

Podsumowując powyższe, w doktrynie ma miejsce spór odnośnie do przyznania samodzielności jurysdykcyjnej sądu cywilnego statusu zasady procesowej oraz zakresu jej

⁵³ Zob. Wyrok SN z 21.04.2023 r., II CSKP 1425/22.

⁵⁴ Zob. M. Kurowski [w:] D. Świecki (red.) *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Art. 1–424*, wyd. VII, Warszawa 2024 r., s. 64 i n.

ograniczeń: w ujęciu M. Andrzejewskiego dopuszczalne jest stwierdzenie, że w procedurze cywilnej obowiązuje zasada samodzielności jurysdykcyjnej sądu cywilnego, lecz z zastrzeżeniem, iż ma ona ograniczony charakter⁵⁵, natomiast zgodnie z przywołanym powyżej poglądem Ł. Błaszczaka w postępowaniu cywilnym sąd funkcjonuje w ramach ograniczonej samodzielności jurysdykcyjnej, która nie posiada doniosłości zasady.

Moim zdaniem, za trafny należy uznać pogląd M. Andrzejewskiego, gdyż istotą samodzielności jurysdykcyjnej jest realizowanie konstytucyjnej zasady niezawisłości sędziego, która z natury rzeczy ma charakter uniwersalny i obowiązuje we wszystkich gałęziach prawa, a odstępstwa od niej są dopuszczalne jedynie na zasadzie wyjątku. Ze względu na specyfikę postępowania cywilnego, a w szczególności na konsekwencje wynikające z przynależności prawa cywilnego do prawa prywatnego, samodzielność jurysdykcyjna sędziego sądu cywilnego doznaje szerszych i dalej idących ograniczeń niż w stanowiącym punkt odniesienia postępowaniu karnym. Szerszy katalog ograniczeń nie wpływa jednak na fakt, że odstępstwa te mają charakter wyjątku, co zgodnie z paremią *exceptio probat regulam* wskazuje, że samodzielność jurysdykcyjna powinna uzyskać miano normy-zasady.

Niemniej jednak zauważyć należy, że ze względu na nikłe zainteresowanie doktryny omawianą materią brak jest dyskursu prawniczego, który przyczyniłby się do uporządkowania siatki pojęciowej związanej z samodzielnością jurysdykcyjną oraz pozwolił na jednoznaczne rozstrzygnięcie w przedmiocie zasadniczego charakteru tego pojęcia oraz przeanalizowanie konsekwencji prawnych jakie wiązałyby się z ustaleniem roli samodzielności orzeczniczej w postępowaniu cywilnym.

Zagadnieniem o mniejszym stopniu abstrakcyjności od ustalenia istoty samodzielności jurysdykcyjnej sędziego jest rozważenie przyczyn, zakresu oraz konsekwencji poszczególnych ograniczeń od reguły samodzielności. Doktryna oraz orzecznictwo wypracowały bogaty dorobek naukowy dotyczący poszczególnych norm prawnych, które wprowadzają ograniczenia sędziego w przedmiocie badania stanu faktycznego oraz ustalania stanu prawnego, rozważając je zarówno pod kątem zakresu ograniczenia autonomii sędziowskiej, a także pod kątem celów i wartości przyświecających tym ograniczeniom. W związku z powyższym analiza negatywna,

⁵⁵ M. Andrzejewski, Samodzielność jurysdykcyjna.... s. 41 i n., który za S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Zasady prawa – zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1974 r., s. 168.

tj. badanie samodzielności jurysdykcyjnej przez pryzmat jej ograniczeń pozwoli na ustalenie aksjologicznych fundamentów samodzielności sądu oraz na ustalenie zakresu, w ramach którego sędzia w praktyce korzysta z przymiotu samodzielności. W związku z powyższym konieczne jest uporządkowanie oraz zbadanie ograniczeń samodzielności jurysdykcyjnej.⁵⁶

2. Samodzielność jurysdykcyjna a kognicja sądu cywilnego

Problematyka samodzielności jurysdykcyjnej przeplata się z kwestią kognicji sądu. Kognicja sądu to ustalony przez prawo zakres, w ramach którego sąd jest władny do rozpoznania i rozstrzygnięcia danej sprawy. Ograniczenie kognicji sądu jest zjawiskiem powszechnie występującym w postępowaniu cywilnym.⁵⁷ Kognicja sądu może zostać ograniczona, po pierwsze ze względu na obowiązywanie zasady dyspozycyjności (rozporządzalności), zgodnie z którą sąd nie wszczyna postępowania z urzędu, lecz działa na wniosek stron, a przedmiotem rozpoznania są jedynie żądania zgłoszone przez strony oraz po drugie w związku z obowiązywaniem zasady kontrydiktoryjności, wedle której postępowanie toczy się w formie sporu równoprawnych stron przed bezstronnym arbitrem, a sąd rozstrzyga sprawę na podstawie dowodów przeprowadzonych na wniosek stron postępowania⁵⁸. Z samego założenia prawo postępowania cywilnego nie zobowiązuje sędziego do przejawiania inicjatywy zbadania całokształtu wszystkich okoliczności, które mogłyby mieć związek ze zgłoszonym roszczeniem. Obowiązkiem sędziego jest bowiem rozstrzygnięcie sprawy zdefiniowanej przez strony postępowania, dlatego też sąd, co do zasady, związany jest zakresem żądania lub zakresem zaskarżenia.

Ponadto specyfika postępowania cywilnego przejawia się w daleko idącym podporządkowaniu zasadzie ekonomiki procesowej, z której wynikają następujące charakterystyczne cechy postępowania takie jak m.in., zasada koncentracji materiału dowodowego oraz instytucje reglamentacji dowodów, które również ograniczają kognicję sądu.

⁵⁶ Szerzej na ten temat w rozdziale III.

⁵⁷ Por.: Wyrok SN z 28.04.2016 r. I UK 156/15, OSNP 2017, nr 12, poz. 166; Postanowienie SN z 26.01.2017 r., II CZ 131/16, SIP LEX nr 2241384; Postanowienie SN z 20.01.2016 r., IV CSK 438/15, SIP LEX nr 2004209; Wyrok SN z 13.11.2014 r., V CNP 8/14, SIP LEX nr 1622336; Wyrok SA w Białymstoku z 30.08.2017 r., I ACa 211/17, SIP LEX nr 2390592; Wyrok SA w Białymstoku z 26.09.2013 r., III AUa 433/13, SIP LEX nr 1388745; Postanowienie SA w Poznaniu z 17.07.2013 r., I ACz 1180/13, SIP LEX nr 1342342.

⁵⁸ Z. Muras, *Podstawy...*, s. 312.

Istotne jest również, że postępowanie cywilne podlega wielu podziałom w szczególności na rodzaje i tryby oraz dalszemu podziałowi na postępowania zwykłe i odrębne, w związku z czym konieczne jest precyzyjne rozgraniczenie postępowań pod względem przedmiotowym. Środkiem do osiągnięcia tego celu jest ściśle określenie kognicji sądów w danej kategorii spraw. Na przykład sąd wieczystoksięgowy zgodnie z art. 626⁸ § 2 k.p.c. rozpoznając w postępowaniu nieprocesowym wniosek o wpis prawa w księdze wieczystej rozstrzyga jedynie o tym, czy spełnione zostały przesłanki do dokonania wnioskowanego wpisu. W tym celu bada wyłącznie formę i treść wniosku, dołączone do niego dokumenty oraz treść księgi wieczystej, a zatem w ramach tego postępowania sąd nie ma kompetencji np. do przesądzenia o stanie prawnym nieruchomości, co może być przedmiotem postępowania jedynie w trybie procesowym.⁵⁹

Relacja, jaka zachodzi między kognicją sądu a samodzielnością jurysdykcyjną sędziego, wymaga usystematyzowania. Po pierwsze, ustalenie zakresu kognicji sądu w danej sprawie jest warunkiem wstępnym do rozważania zagadnienia samodzielności jurysdykcyjnej i jej ewentualnych ograniczeń. Oznacza to, że samodzielność orzecznicza może realizować się jedynie w ramach przyznanej sądom kognicji. Na przykład, jeżeli kognicja sądu w postępowaniu klauzulowym ograniczona jest do kwestii proceduralnych, tj. zbadania występowania przesłanek procesowych, ustalenia, czy określony akt spełnia wymagania prawne przewidziane dla danego rodzaju tytułu egzekucyjnego, stwierdzenia, czy dany akt, ze względu na swoją treść, nadaje się do wykonania w drodze egzekucji, oraz ustalenia, czy wystąpiło zdarzenie, od którego uzależnione jest wykonanie tytułu egzekucyjnego⁶⁰ to gwarancja samodzielności jurysdykcyjnej obowiązuje tylko w ramach ww. czynności sądowych. Po drugie, przyznanie sądom kognicji o ściśle ustalonych granicach z natury rzeczy stanowi ograniczenie kompetencji sędziego do rozpoznania całokształtu danej sprawy. Konsekwencją ograniczenia kognicji może być powstanie sytuacji orzeczniczej, w której sędzia działając zgodnie z własnym sumieniem i wiedzą prawniczą uzna za zasadne uwzględnienie jako istotnych w sprawie, okoliczności wykraczających poza przyznaną sądowi kognicję, lecz nie będzie mógł tego uczynić ze względu na ustawowy nakaz rozpatrywania sprawy jedynie w ramach ograniczonego zakresu. Na przykład SN, działając jako sąd

⁵⁹ Por. Postanowienie SN z 24.09.2021 r., III CSK 24/21, SIP LEX nr 3515109.

⁶⁰ Zob. Uchwała SN z 7.03.2008 r., III CZP 155/07, OSNC 2009, nr 3, poz. 42.

kasacyjny, nie jest uprawniony do oceny zebranego w pierwotnej sprawie materiału dowodowego, nie ma również kompetencji do kontrolowania prawidłowości oceny dowodów dokonanej przez sąd drugiej instancji według kryteriów opisanych w art. 233 § 1 k.p.c., nawet mimo subiektywnego przekonania sędziego, że jest to w danej sprawie uzasadnione i konieczne z uwagi na cel wydania sprawiedliwego wyroku.⁶¹

Podsumowując, ograniczenie kognicji sądu należy oddzielić od ograniczenia samodzielności orzeczniczej sędziego. Kognicja sądu wyznacza przedmiotowy zakres spraw, jakie podlegają rozpoznaniu przez danego sędziego, podczas gdy samodzielność sędziowska dotyczy jedynie sposobu ich rozpoznania. Obie wyżej wskazane instytucje mogą wyrzucić na sędziego podobny skutek, tj. uniemożliwić mu rozpoznanie całokształtu zawisłej przed nim sprawy, jednakże ograniczenia te powstają na różnych i niepowiązanych ze sobą płaszczyznach. Ograniczenie kognicji przejawia się w pozbawieniu sądu kompetencji do badania i orzekania co do określonych przedmiotowo kwestii, natomiast w wypadku ograniczenia samodzielności jurysdykcyjnej sędziego nie tylko nie traci tego uprawnienia, lecz ponadto jest zobowiązany do rozstrzygnięcia go we wskazany przez inny podmiot sposób.

⁶¹ Zob. Postanowienie SN z 10.01.2024 r., III PSK 21/23, SIP LEX nr 3652243.

Rozdział III – Ograniczenia samodzielności jurysdykcyjnej w postępowaniu cywilnym

1. Uwagi ogólne

Samodzielność jurysdykcyjna nie jest wartością absolutną. Jej ograniczenia powinny być wprowadzone w sposób, który umożliwi najpełniejszą realizację celów i funkcji danego postępowania sądowego. Podstawę do ograniczenia samodzielności sędziego stanowią ustrojowe zasady, związane ze sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości, takie jak zasada pewności prawa, zasada dwuinstancyjności postępowania sądowego, zasada podziału władzy państwowej, zasada nadzoru SN nad działalnością sądów powszechnych w zakresie orzekania, zasada hierarchicznej zgodności norm prawa z ustawą zasadniczą oraz konsekwencje ustrojowe wynikające z przynależności państwa do europejskiego porządku prawnego. Ponadto niepoślednią rolę odgrywają będące pochodnymi powyższych zasady procesowe m.in. zakaz orzekania *reformationis in peius* oraz zasada mocy wiążącej prawomocnego orzeczenia.

Za wyważenie powyższych wartości i ustalenie optymalnego zakresu samodzielności jurysdykcyjnej odpowiedzialny jest ustawodawca. Jak trafnie zauważa Ł. Błaszczak postulat zapewnienia sędziom samodzielności jurysdykcyjnej adresowany jest wyłącznie do prawodawcy w odróżnieniu od postulatu zapewnienia niezawisłości sędziowskiej, który skierowany jest do wszystkich podmiotów, które mogą te niezawisłość naruszyć.⁶² Powyższa konstatacja wskazuje, że zagadnienie samodzielności jurysdykcyjnej należy do problematyki spójności systemu prawa i jako takie wymaga zbadania metodą dogmatyki prawniczej.

Ograniczenia samodzielności jurysdykcyjnej mają zróżnicowany charakter, toteż dla przejrzystości dalszego wywodu należy je pogrupować w kategorie wyodrębnione ze względu na sposób ich wprowadzenia. W niniejszej dysertacji omówione zostaną zagadnienia związania sądu cywilnego orzeczeniem sądu wyższej instancji, uchwałą SN rozstrzygającą zagadnienie prawne *in concreto* oraz *in abstracto*, orzeczeniem TK oraz TSUE, a także związanie wynikające z istnienia prejudykatu i związanie niewzruszalnym domniemaniem prawnym. Przeanalizowanie sposobów ograniczenia samodzielności jurysdykcyjnej w przedstawionej

⁶² Ł. Błaszczak, *O tzw. ograniczonej samodzielności...*, s.129.

kolejności pozwoli na omówienie jako pierwszej instytucji związania oceną prawną, która moim zdaniem w najdalej idący sposób ingeruje w swobodę orzeczniczą, a także umożliwi logiczne przejście do opracowania łączącej się z nią instytucji wiążącej wykładni prawa. Następnie zostanie omówione zagadnienie prejudycjalności, które ze względu na instytucję mocy wiążącej również znacząco wpływa na samodzielność sędziego. Na końcu przedstawiona zostanie kwestia w najmniejszym stopniu ograniczająca samodzielność jurysdykcyjną, tj. instytucja domniemania prawnego.

W ramach uwag ogólnych konieczne jest zarysowanie siatki pojęciowej niezbędnej do dogłębnego rozważenia poszczególnych instytucji ograniczeń samodzielności jurysdykcyjnej. Zdefiniowania wymagają następujące pojęcia: moc wiążąca, powaga rzeczy osądzonej, wiążąca ocena prawna oraz wiążąca wykładnia sądowa.

Moc wiążąca prawomocnych orzeczeń sądowych jest jednym z podstawowych pojęć pośród instytucji pozbawiających sędziego pełni swobody orzeczniczej.⁶³ Jej szczególne umocowanie nie budzi wątpliwości, gdyż jako element wartości chronionych konstytucyjnie oraz na poziomie międzynarodowym wchodzi w skład podstawowych zasad porządku prawnego.⁶⁴ Na gruncie postępowania cywilnego ustawodawca wprowadził instytucję mocy wiążącej sentencji prawomocnego orzeczenia w art. 365 § 1 k.p.c.⁶⁵ Zagadnienie mocy wiążącej aktualizuje się jedynie w sytuacji, gdy w prawomocnym orzeczeniu sądu w danej sprawie rozstrzygnięto kwestię, która pełni funkcję zagadnienia wstępnego w innym postępowaniu.⁶⁶ Wedle utrwalonego w orzecznictwie poglądu SN istotą mocy wiążącej jest: „skutek pozytywny (materialny) rzeczy osądzonej przejawiający się w tym, że rozstrzygnięcie zawarte w prawomocnym orzeczeniu (rzecz osądzona) stwarza stan prawny taki, jaki z niego wynika. Sądy rozpoznające między tymi samymi stronami nowy spór muszą przyjmować, że dana kwestia prawna kształtuje się tak, jak przyjęto to w prawomocnym, wcześniejszym wyroku, a więc w ostatecznym rezultacie procesu uwzględniającym stan rzeczy na datę zamknięcia rozprawy. (...) W kolejnym postępowaniu, w którym pojawia się ta sama kwestia, nie może być ona już ponownie badana. Związanie orzeczeniem oznacza zatem zakaz

⁶³ Szerzej o pojęciu i rodzajach mocy wiążącej zob. I. Kunicki, *Związanie sądu wydanym orzeczeniem w procesie cywilnym*, SIP LEX 2010 r., Rozdział V, pkt 3.

⁶⁴ Zob. Wyrok SN z 18.07.2019 r. I CSK 323/18, OSNC-ZD 2020, nr 4, poz. 68.

⁶⁵ Szerzej na ten temat na s. 56 i n.

⁶⁶ Postanowienie SN z 16.05.2019 r., II PK 92/18, SIP LEX nr 2665143.

dokonywania ustaleń sprzecznych z uprzednio osądzoną kwestią, a nawet niedopuszczalność prowadzenia w tym zakresie postępowania dowodowego.”⁶⁷ Z pojęciem mocy wiążącej łączy się instytucja rozszerzonej prawomocności materialnej, która w odróżnieniu od zwykłej prawomocności materialnej, w wypadkach wskazanych w ustawie, obejmuje skutkiem mocy wiążącej również inne osoby, a nie tylko strony postępowania.⁶⁸ Jednakże z perspektywy tematu niniejszej pracy kluczowe znaczenie ma zaistnienie mocy wiążącej jedynie w stosunku do innych sądów, a zatem rozszerzona prawomocność pozostaje bez wpływu na zasadę samodzielności jurysdykcyjnej.

Moc wiążącą orzeczenia należy odróżnić od instytucji powagi rzeczy osądzonej skodyfikowanej w art. 366 k.p.c.⁶⁹, która sprowadza się do niedopuszczalności ponownego rozstrzygnięcia w tym samym przedmiocie oraz między tymi samymi stronami po wcześniejszym wydaniu w tej sprawie prawomocnego wyroku.⁷⁰ Powaga rzeczy osądzonej stanowi bezwzględną negatywną przesłankę procesową, którą określa się również mianem negatywnego aspektu prawomocności materialnej orzeczenia. W konsekwencji merytoryczne orzekanie co do przedmiotu objętego zakresem powagi rzeczy osądzonej prowadzi do ziszczenia się przyczyny nieważności postępowania.⁷¹ Podsumowując, powaga rzeczy osądzonej nie łączy się z zagadnieniem samodzielności jurysdykcyjnej, gdyż z natury rzeczy nie ma wpływu na proces orzeczniczy w innych sprawach, tj. nie zobowiązuje innych składów orzeczniczych do przyjęcia konkretnych ustaleń za własne, natomiast wyklucza rozstrzygnięcie tych spraw, które są już prawomocnie rozstrzygnięte, a więc jako taka nie będzie przedmiotem dalszych rozważań.

⁶⁷ Postanowienie SN z 27.09.2023 r. I USK 64/23, SIP LEX nr 3608124.

⁶⁸ Zob. K. Korzan, *Skutki orzeczeń rozstrzygających sprawę co do istoty (prawomocność, wykonalność i skuteczność)*, Rejent 2005 r., nr 4, s. 9.

⁶⁹ Szerzej o relacji między mocą wiążącą i powagą rzeczy osądzonej zob.: P. Grzegorzczak [w:] T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Postępowanie rozpoznawcze*, Warszawa 2016, s. 690 i n.

⁷⁰ Szerzej o pojęciu powagi rzeczy osądzonej zob. Z. Resich, *Res iudicata*, Warszawa 1978 r.

⁷¹ Szerzej o konsekwencjach nieważności zob. T. Zembruski, *Nieważność postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2017 r., s. 208 i n.

Instytucjami prawnymi, które także należy oddzielić od mocy wiążącej są tzw. wiążąca ocena prawna⁷² oraz wiążąca wykładnia sądowa⁷³. Pojęcie związania oceną prawną oznacza zakaz formułowania przez sąd ocen prawnych sprzecznych ze stanowiskiem sądu odwoławczego wyrażonym w ramach kontroli instancyjnej w wypadku wydania wyroku kasatoryjnego. Na ocenę prawną składa się przyporządkowanie do danego stanu faktycznego konkretnych norm prawnych oraz wykładnia zastosowanych przepisów prawa.⁷⁴ Z natury powyższej relacji wynika, że wykładnia sądowa jest pojęciem węższym od oceny prawnej. Wykładnia sądowa powinna być rozumiana ściśle jako ustalenie znaczenia, sensu interpretowanej normy prawnej.⁷⁵ Wiążący charakter może mieć jedynie wykładnia operatywna, tj. wykładnia sądowa związana z konkretnym procesem decyzyjnym zmierzająca do sformułowania normatywnej podstawy wydania decyzji stosowania prawa.⁷⁶ Związanie wykładnią operatywną podzielić można ze względu na kryterium przedmiotowe na wiążące jedynie w zakresie tej sprawy, w ramach której dokonano wykładni, tj. tzw. wykładnia indywidualna oraz na wiążące w zakresie wszystkich spraw, w których rozstrzygnięcie oprócz należy na wyłożonej normie prawnej, tj. tzw. wykładnia ogólna.⁷⁷ Kolejny istotny podział wykładni prawa kładzie nacisk na okoliczność, czy wykładni dokonano w związku z konkretną sprawą i wyłącznie na potrzeby rozstrzygnięcia tej sprawy, tj. wykładnia *in concreto* albo bez związku z konkretnym stanem faktycznym, tj. *in abstracto*.

2. Związanie orzeczeniem sądu wyższej instancji

Związanie orzeczeniem sądu wydanym w ramach kontroli instancyjnej lub nadzoru nad sądami cywilnymi sprawowanymi przez SN w najszerszym stopniu wpływa na swobodę orzeczniczą sądu, któremu sąd wyższej instancji przekazał zbadaną przez siebie sprawę do ponownego rozpoznania. W związku z powyższym konieczne jest określenie w jakim zakresie pogląd wypowiedziany przez sąd wyższej instancji w ramach rozpatrywania tej samej sprawy

⁷² Szerzej o pojęciu oceny prawnej zob. T. Ereciński *Apelacja w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2020 r. s. 227 i n. oraz T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2009 r., s. 341 i n.

⁷³ Szerzej o pojęciu wiążącej wykładni sądowej zob. M. Łochowski, *Wiążąca sądowa wykładnia prawa, ocena prawna, wskazania co do dalszego postępowania (uwagi na tle art. 386 § 6 i art. 393(17) k.p.c.)*, PS 1999 r., nr 10 oraz S. Włodyka, *Wiążąca wykładnia sądowa*, Warszawa 1971 r.

⁷⁴ Por. A. Partyk [w:] O. M. Piaskowska (red) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 1–505(39)*, Warszawa 2024 r., s. 887 i n.

⁷⁵ Por. Postanowienie SN z 10.12.2020 r., III CSK 121/18, SIP LEX nr 3159575.

⁷⁶ Por. L. Leszczyński, *Wykładnia Operatywna (podstawowe właściwości)*, PiP 2009, nr 6, s. 11 i n.

⁷⁷ Por. Ł. Błaszczak *O tzw. ograniczonej samodzielności...*, s. 132.

stanowi ograniczenie samodzielności jurysdykcyjnej sądu niższego szczebla. W obowiązującym stanie prawnym związanie oceną prawną lub wykładnią prawa występuje w następujących sytuacjach orzekania *in concreto*: wydania przez sąd odwoławczy orzeczenia kasatoryjnego, o którym mowa w art. 386 § 6 k.p.c., rozstrzygnięcia skargi kasacyjnej przez SN i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania w związku z art. 398²⁰ k.p.c., rozstrzygnięcia przez SN zagadnienia prawnego wskazanego w pytaniu sądu drugiej instancji zgodnie z art. 390 k.p.c., rozstrzygnięcia przez SN w powiększonym składzie zagadnienia prawnego na podstawie art. 398¹⁷ k.p.c.

2.1. Związanie orzeczeniem kasatoryjnym sądu odwoławczego

Zgodnie z art. 78 Konstytucji RP każda ze stron postępowania sądowego uprawniona jest do zaskarżenia orzeczeń sądowych wydanych w pierwszej instancji. Celem tej konstytucyjnej reguły jest zapewnienie możliwości rzeczywistej kontroli rozstrzygnięcia pierwszoinstancyjnego.⁷⁸ W obowiązującym modelu apelacyjnym weryfikacja orzeczeń wydanych w pierwszej instancji realizuje się na mocy art. 386 k.p.c. przez przyznanie sądowi odwoławczemu kompetencji do zmiany zaskarżonego orzeczenia i rozstrzygnięcia co do istoty sprawy albo do uchylenia tego orzeczenia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania bądź uchylenia i zniesienia postępowania w zakresie objętym nieważnością⁷⁹ i przekazania do ponownego rozpoznania albo uchylenia i odrzucenia pozwu lub umorzenia postępowania.⁸⁰ W wypadku przekazania sprawy sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania niezbędne jest zagwarantowanie, że ustalenia poczynione przez sąd wyższej instancji zostaną wykorzystane przez sąd, któremu sprawa jest przekazywana. W przeciwnym razie kontrola instancyjna byłaby iluzoryczna, a tym samym nie odpowiadałaby konstytucyjnemu standardowi postępowania odwoławczego.

Zasada dwuinstancyjności⁸¹ nie jest celem samym w sobie, natomiast stanowi środek do celu jakim jest realizacja podstawowej wartości wymiaru sprawiedliwości funkcjonującego

⁷⁸ Por. L. Garlicki, K. Wojtyczek [w:] M. Zubik (red.) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, SIP LEX 2016 r., art. 78 pkt 4 i n., data dostępu: 31 maja 2024 r.

⁷⁹ Szerzej zob. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, Warszawa 2017 r., s. 275 i n.

⁸⁰ Szerzej zob. M. Michalska-Marciniak [w:] T. Zembrzusi (red.) *Kodeks...*, s. 849 i n.

⁸¹ Szerzej o roli konstytucyjnej zasady dwuinstancyjności postępowania w postępowaniu cywilnym zob. M. Michalska-Marciniak, *Zasada instancyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013 r.

w ramach praworządnego państwa czyli wydania trafnego, słusznego, sprawiedliwego orzeczenia, w tym wypadku także przez uniknięcie popełnienia po raz kolejny stwierdzonych wcześniej błędów.⁸² Tendencja do wyróżnienia tego podstawowego, zgodnego z duchem Konstytucji RP celu obecna jest także w orzecznictwie SN, np. zgodnie z wyrokiem z dnia 25 marca 2004 r., III CK 335/02 zasada związania oceną prawną dokonaną przez sąd wyższej instancji stanowi gwarancję ochrony interesów procesowych i materialnoprawnych stron postępowania, gdyż eliminuje możliwość powtórzenia się błędów popełnionych na etapie orzekania w pierwszej instancji oraz zapewnia stabilność stanowiska wyrażonego przez sąd wyższej instancji.⁸³

W powyższych okolicznościach, ustawodawca ma konstytucyjny obowiązek takiego ukształtowania reguł postępowania, aby w ramach związania orzeczeniem sądu wyższej instancji ograniczyć swobodę jurysdykcyjną sądu, który będzie się stykał z rozpoznawaną wcześniej sprawą.⁸⁴ Regulacja czyniąca zadość ww. obowiązkowi znajduje się w art. 386 § 6 k.p.c., zgodnie z którym: ocena prawna wyrażona w uzasadnieniu wyroku sądu drugiej instancji wiąże zarówno sąd, któremu sprawa została przekazana, jak i sąd drugiej instancji, przy ponownym rozpoznaniu sprawy, z wyłączeniem sytuacji, gdy nastąpiła zmiana stanu prawnego lub faktycznego, albo gdy po wydaniu wyroku sądu drugiej instancji SN w uchwale rozstrzygającej zagadnienie prawne wyraził odmienną ocenę prawną.⁸⁵ W orzecznictwie wskazuje się, że: „z uwagi na to, że obowiązek stosowania się do zaleceń sądu drugiej instancji stanowi ograniczenie wyrażonej w art. 178 ust. 1 Konstytucji zasady niezawisłości sędziowskiej, zakres i przedmiot przewidzianego w art. 386 § 6 k.p.c. uprawnienia do instruowania sądu pierwszej instancji musi być rozumiany wąsko i nawiązywać do przesłanek uchylecia wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania (...)”.⁸⁶ Wobec

⁸² Por. J. Gudowski, *Niezawisłość a związanie sędziego oceną prawną sądu wyższej instancji*, PPC 2016, nr 3, s. 443.

⁸³ Wyrok SN z 25.03.2004 r., III CK 335/02, SIP LEX nr 585801, por. Uchwała SN z 23.08.2006 r., III CZP 56/06, OSNC 2007, nr 3, poz. 43 wraz z glosą aprobuującą T. Zembrzusi, *Glosa do uchwały SN z dnia 23 sierpnia 2006 r., III CZP 56/06*, Rejent 2007 r., nr 12, s. 156-167.

⁸⁴ Por. Wyrok TK z 8.11.2016 r., P 126/15, OTK-A 2016 r., nr 89.

⁸⁵ Obowiązująca treść przepisu art. 386 § 6 k.p.c. jest efektem nowelizacji k.p.c. z dnia 4 lipca 2019 r. Na skutek powyższej zamiany zakres związania orzeczeniem sądu odwoławczego został ograniczony, gdyż wykreślono związanie wskazaniem co do dalszego postępowania wyrażonych w orzeczeniu sądu drugiej instancji. Motywem, który przyświecał ustawodawcy dokonującemu nowelizacji było zagwarantowanie szerszej niezawisłości sędziowskiej sędziom rozpoznającym sprawy w pierwszej instancji kosztem ograniczenia wpływu jurysdykcyjnego instancji odwoławczych.

⁸⁶ Wyrok SN z 22.01.2020 r., III PK 16/19, SIP LEX nr 3260251.

powyższego konieczne jest bliższe zbadanie zakresu, w którym samodzielność jurysdykcyjna zostaje ograniczona przez ocenę prawną sądu wyższej instancji.

Na podstawie art. 386 § 6 k.p.c. związanie dotyczy jedynie oceny prawnej wyrażonej w uzasadnieniu wyroku, tj. wypowiedzi sądu drugiej instancji, w której sąd ten dokonuje wyjaśnienia treści konkretnych przepisów oraz wskazuje właściwy sposób ich wykładni na kanwie ustalonego stanu faktycznego. Ocena prawna może wiązać tylko w takim zakresie, w jakim zawiera się w granicach kontroli apelacyjnej i jednocześnie pozostaje w logicznym związku z zarzutami apelacyjnymi i uchybieniami branymi pod uwagę z urzędu.⁸⁷ Jeżeli sąd odwoławczy przy rozpoznawaniu sprawy wykroczy w swoich rozważaniach prawnych poza przyznaną mu kognicję to ustalenia czynione poza jej zakresem pozostaną irrelewantne z perspektywy sądu pierwszej instancji. Ocena prawna może dotyczyć zarówno przepisów prawa procesowego oraz norm o charakterze materialnoprawnym. W jej zakres nie wchodzi natomiast ocena stanu faktycznego, toteż sąd pierwszej instancji w sferze oceny dowodów i ustaleń faktycznych w dalszym ciągu korzysta z pełni przyznanej mu swobody orzecniczej, czego najdobitniejszym przejawem jest możliwość poczynienia przez niego ustaleń faktycznych odmiennych od uprzednio przyjętych.⁸⁸ Relację jaka zachodzi między ustaleniami prawnymi i faktycznymi na tle oceny prawnej w sposób najbardziej syntetyczny wyjaśnił SN w postanowieniu z dnia 28 października 2005 r. sygn. CSK 3/05 w związku z czym warto przytoczyć fragment z uzasadnienia do tego orzeczenia *in extenso*: „Ocena prawna dokonana przez sąd odwoławczy jest wykładnią normatywną, której celem jest zastosowanie odpowiedniego przepisu prawnego ze względu na roszczenie procesowe i ustalenia, które już zostały poczynione w sprawie i te, które zostaną poczynione przez sąd pierwszej instancji ponownie rozpoznający sprawę. Wykładnia normatywna zmierza do wskazania normy, która będzie miała zastosowanie w danej sprawie. Jednak nie oznacza to, że sąd odwoławczy może dokonać ostatecznej subsumpcji prawnej. Czynność ta może być dokonana tylko wtedy, gdy jest już ustalony stan faktyczny. Natomiast w przypadku uchylenia przez sąd odwoławczy wyroku sądu pierwszej instancji stan faktyczny nie jest ustalony. Stan faktyczny zostanie bowiem dopiero ustalony przez sąd pierwszej instancji ponownie rozpoznający sprawę.

⁸⁷ T. Wiśniewski, *Związanie oceną prawną* [w:] T. Ereciński, J. Gudowski (red.) *System Prawa Procesowego Cywilnego. Tom III. Środki zaskarżenia*, Warszawa 2013 r., s 347 i n.

⁸⁸ A. Partyk [w:] O. M. Piaskowska (red.) *Kodeks postępowania cywilnego...*, art. 887 i n.

Wykładnia prawa może zatem jedynie zmierzać do wyjaśnienia, że konkretny przepis ma inną treść, niż ta, którą mu przypisał sąd pierwszej instancji, albo do wyjaśnienia, że konkretny przepis nie ma zastosowania w przedmiotowej sprawie, ale zastosowanie ma inny, którego sąd pierwszej instancji nie wziął pod uwagę.”⁸⁹

Powyższe związanie oznacza w praktyce, że sąd rozpoznający daną sprawę po uchyleniu poprzedniego wyroku nie może wyrażać ocen prawnych nie dających się pogodzić z oceną prawną sformułowaną w orzeczeniu sądu odwoławczego. Ponadto ograniczenie samodzielności jurysdykcyjnej przyjmuje formę zakazu podejmowania przez sąd jakichkolwiek prób kontestowania wiążących go ustaleń.⁹⁰ Ww. skutki pozostają aktualne również na etapie dalszego postępowania przed sądami cywilnymi, tj. wiążą one w takim samym zakresie sąd odwoławczy, jeżeli sprawa trafi do niego ponownie. Od związania wolny jest SN w postępowaniu wywołanym skargą kasacyjną. Procedura kasacyjna wykracza poza zakres zwykłej kontroli instancyjnej, toteż z natury rzeczy nie podlega ograniczeniom wynikającym z relacji pomiędzy sądem pierwszej instancji a sądem odwoławczym.⁹¹

W orzecznictwie podkreśla się fundamentalne znaczenie związania oceną prawną dla całego systemu sprawowania wymiaru sprawiedliwości oraz wskazuje, że ograniczenie samodzielności jurysdykcyjnej musi być przyjmowane przez wszystkie sądy oraz iż nie są dopuszczalne żadne odstępstwa od tej zasady oprócz wyjątków wskazanych w ustawie.⁹² Mimo tak jednoznacznego stanowiska SN związanie oceną prawną nie jest regułą absolutną. Doktryna podkreśla, że co do omawianego zagadnienia zastosowanie znajduje szczególnego rodzaju klauzula *rebus sic stantibus*, gdyż ocena prawna przestaje wywoływać wiążący skutek, jeżeli w międzyczasie dojdzie do istotnej zmiany stanu prawnego, zmiany co do oceny stanu faktycznego lub jeżeli SN podejmie uchwałę, w której rozstrzygnie przedmiotowe zagadnienie prawne i wyrazi co do niego inną ocenę prawną niż sąd odwoławczy.⁹³ Wobec powyższego związanie oceną prawną nie jest w praktyce nadmiernie rygorystyczne, gdyż ogólny charakter

⁸⁹ Postanowienie SN z 28.10.2005 r., II CSK 3/05, SIP LEX nr 604047.

⁹⁰ Zob. Wyrok SN z 8.05.2012 r., II UK 237/11, OSNP 2013, nr 7-8, poz. 91.

⁹¹ Por. T. Ereciński, *Apelacja...*, s. 229.

⁹² Zob. Wyrok SN z 25.03.2004 r., III CK 335/02, SIP LEX nr 585801.

⁹³ Por. T. Wiśniewski [w:] T. Ereciński, J. Gudowski (red.) *System...*, s. 348 i n

odstępstw od związania pozwala sądowi na wyswobodzenie się od ograniczeń co do zasady w każdej sytuacji, gdy są one nieadekwatne lub nieaktualne.⁹⁴

Zasadą jest, że to orzeczenia sądu wyższej instancji wiążą sąd niższego szczebla, natomiast wskazania wymaga również, że skutkiem obowiązywania zasady zakazu *reformationis in peius* uregulowanej w art. 384 k.p.c. jest ograniczenie samodzielności jurysdykcyjnej o przeciwnym zwrocie.⁹⁵ Opisana sytuacja materializuje się, jeżeli jedna ze stron postępowania wniesie apelację, natomiast nie uczyni tego strona przeciwna, w takim wypadku sąd odwoławczy zgodnie z ww. przepisem nie będzie mógł uchylić lub zmienić wyroku na niekorzyść skarżącego.⁹⁶ W tym miejscu zasadna jest konkluzja, że zakaz ten stanowi istotne ograniczenie samodzielności jurysdykcyjnej sądu wyższej instancji.⁹⁷

Podsumowując, obowiązujący model ograniczenia samodzielności jurysdykcyjnej na drodze związania sądu pierwszej instancji oceną prawną wyrażoną w uzasadnieniu orzeczenia sądu odwoławczego stanowi kompromis między zasadą niezawisłości sędziowskiej oraz zasadą kontroli instancyjnej oraz służy realizacji pewności prawa i jednolitości orzecznictwa.

2.2. Związanie orzeczeniem SN wydanym *in concreto* – uwagi ogólne

Art. 183 Konstytucji RP nakłada na SN obowiązek sprawowania nadzoru nad sądami powszechnymi w zakresie orzekania. Ów nadzór ma charakter nadzoru jurysdykcyjnego, toteż wykonywany jest jedynie przez działalność orzeczniczą, a nie przy wykorzystaniu jakichkolwiek środków administracyjnych.⁹⁸ W doktrynie uwypukla się, że ze swojej natury art. 183 Konstytucji RP powinien być traktowany jako odstępstwo od generalnej reguły, wedle której sędzia podlega tylko Konstytucji RP i ustawom, gdyż nadzór orzeczniczy musi wiązać

⁹⁴ Por. J. Gudowski, *Niezawisłość a związanie...* s. 443 i n.

⁹⁵ Zob. Wyrok SN z 28.10.2022 r., II CSKP 898/22, LEX nr 3437878.

⁹⁶ Powyższe pozostaje aktualne odnośnie do sytuacji, gdy SN rozstrzygnie o uchyleniu orzeczenia zaskarżonego skargą kasacyjną i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania sądowi drugiej instancji. Natomiast w wypadku, gdy SN postanowi o przekazaniu sprawy sądowi pierwszoinstancyjnemu instytucja *reformationis in peius* nie znajdzie zastosowania, gdyż postępowanie przed sądem pierwszej instancji traktowane jest jako rozpoznawanie sprawy „od początku”.

⁹⁷ Por. Ł. Błaszczak *O tzw. ograniczonej samodzielności...*, s.134.

⁹⁸ Zob. Postanowienie SN z 13.11.2009 r., III SPP 24/09, SIP LEX nr 560870.

się z przyznaniem SN kompetencji do wpływania na treść orzeczeń wydawanych w sprawach zawisłych przed sądami powszechnymi.⁹⁹

Szczególną formą sprawowania nadzoru jest włączenie się SN w proces orzeczniczy dotyczący konkretnej sprawy. Kodeks postępowania cywilnego przewiduje kilka sytuacji, w których SN pełni funkcję orzeczniczą w warunkach indywidualnej sprawy cywilnej. Jest to możliwe po pierwsze w ramach zwykłej kontroli instancyjnej, gdy sąd drugiej instancji napotka na sprawę o takim poziomie skomplikowania, że wywoła to jego poważne wątpliwości co do sposobu stosowania prawa. Na podstawie art. 390 k.p.c. sąd odwoławczy jest uprawniony w takich okolicznościach do przedstawienia powstałego zagadnienia prawnego SN do rozpoznania. Po drugie, ingerencja SN w konkretną sprawę możliwa jest w ramach badania skargi kasacyjnej. Rozróżnić należy jednak sytuację, o której mowa w art. 398²⁰ k.p.c. tj., gdy SN po rozpoznaniu skargi kasacyjnej rozstrzyga o przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania sądowi niższego szczebla, od sytuacji uregulowanej w art. 398¹⁷ k.p.c. tj., gdy powiększony skład SN rozstrzyga uchwałą zagadnienie prawne wynikłe w trakcie postępowania o rozpoznanie skargi kasacyjnej.

2.3. Związanie orzeczeniem SN o uwzględnianiu skargi kasacyjnej i uchyleniu zaskarżonego wyroku oraz przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania

Skarga kasacyjna jest nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia przysługującym od prawomocnych orzeczeń po spełnieniu określonych ustawowo przesłanek.¹⁰⁰ Podstawowym modelem orzekania w wypadku uwzględnienia skargi kasacyjnej jest uchylenie zaskarżonego orzeczenia w całości lub w części i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania sądowi, który wydał orzeczenie lub innemu sądowi równorzędnemu. Wydanie orzeczenia reformacyjnego w określonych okolicznościach jest również możliwe, natomiast stanowi wyjątek od reguły rozstrzygania sprawy przez wydanie orzeczenia kasatoryjnego.¹⁰¹

⁹⁹ M. Masternak-Kubiak [w:] M. Haczkowska (red.) *Konstytucja...*, art. 183 pkt 1, data dostępu 31 maja 2024 r.

¹⁰⁰ Szerzej zob., T. Zembrzusi, *Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011 r. s. 127 i n.

¹⁰¹ Zob. M. Asłanowicz, *Nadzwyczajne środki zaskarżenia w postępowaniu cywilnym*, SIP Legalis 2023 r., roz. II § 6 lit. d), data dostępu: 31 maja 2024 r.

Art. 398²⁰ k.p.c. pełni analogiczną funkcję w systemie przepisów dotyczących skargi kasacyjnej do funkcji art. 386 § 6 k.p.c. w postępowaniu apelacyjnym. *Ratio* wprowadzenia ograniczenia samodzielności jurysdykcyjnej w związku z wydaniem orzeczenia kasatoryjnego w postępowaniu kasacyjnym jest spójne z podstawami wprowadzenia ograniczeń w związku z orzeczeniem kasatoryjnym wydanym przez sąd drugiej instancji, jednak z zastrzeżeniem szczególnej roli SN.¹⁰² Wedle orzecznictwa SN funkcja nadzoru jurysdykcyjnego przejawia się m.in. przez zagwarantowanie uporządkowanego toku postępowania za pomocą zapobieżenia wydawaniu kolejnych orzeczeń, będących wynikiem swoistego "sporu sądów" co do wykładni powodującego negatywne następstwa dla stron postępowania tj. możliwość kolejnego uchylania orzeczeń i przedłużania postępowania.¹⁰³

Powyższy mechanizm prawny pozwala SN na wyrugowanie powtarzających się błędów prawnych popełnianych na poziomie sądu odwoławczego. Ponadto ze względu na autorytet SN podejmowane przez ten sąd rozstrzygnięcia w większym zakresie przyczyniają się do zagwarantowania stabilności i pewności orzeczniczej, zwłaszcza, że wiążą one także SN rozpoznający tę sprawę ponownie, w wypadku ponownego zaskarżenia wyroku sądu drugiej instancji.¹⁰⁴

Nieodłącznym elementem orzeczenia kasatoryjnego jest związanie sądu, któremu przekazano sprawę, na mocy art. 398²⁰ k.p.c., wykładnią prawa dokonaną w tej sprawie przez SN. Powyższy przepis stanowi odstępstwo od zasady niezawisłości sędziowskiej oraz wynikającej z niej zasady samodzielności jurysdykcyjnej, a w związku z powyższym powinien być wykładany ściśle.¹⁰⁵

Zakres związania wykładnią prawa na podstawie art. 398²⁰ k.p.c. jest węższy niż zakres związania oceną prawną, o której mowa w art. 386 § 6 k.p.c. Zgodnie z powszechnie akceptowanym w orzecznictwie i doktrynie poglądem związanie sądu, do którego trafia sprawa rozpoznana przez SN obejmuje wyłącznie wykładnie prawa i tylko w zakresie tych przepisów,

¹⁰² Por. T. Zembrzusi [w:] P. Rylski (red. nacz.) A. Olaś (red. cz. III) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, SIP Legalis 2023 r., art. 398²⁰ pkt 3., data dostępu: 31 maja 2024 r.

¹⁰³ Por. Wyrok SN z 25.10.2022 r., II PSKP 10/22, SIP LEX nr 3521722.

¹⁰⁴ Zob. Wyrok SN z 25.10.2023 r., II CSKP 1591/22, SIP LEX nr 3619193.

¹⁰⁵ Zob. T. Zembrzusi [w:] P. Rylski (red. nacz.) A. Olaś (red. cz. III) *Kodeks...*, art. 398²⁰ pkt 1, data dostępu: 31 maja 2024 r.

które były przedmiotem zarzutów kasacyjnych, a w tym w szczególności tych, które stanowiły podstawę rozstrzygnięcia o uchyleniu danego orzeczenia.¹⁰⁶ Wykładnię prawa w rozumieniu art. 398²⁰ k.p.c. interpretować należy wąsko - jedynie jako objaśnienie i sprecyzowanie znaczenia konkretnej normy prawnej. W zakresie tak ustalonego pojęcia wykładni nie mieszczą się w szczególności poglądy prawne, oceny prawne oraz stanowisko sądu co do stanu faktycznego.¹⁰⁷ Ograniczenie samodzielności jurysdykcyjnej polega więc na pozbawieniu sądu możliwości interpretowania prawa w sposób odmienny od wskazanej mu wykładni.

Wykładnia norm prawa procesowego dokonana przez SN wiąże sąd, któremu przekazano sprawę w sposób szerszy niż wykładnia prawa materialnego. Różnica polega na tym, że wraz ze związaniem odnośnie do prawa procesowego sąd może zostać zobowiązany do dokonania konkretnej czynności procesowej.¹⁰⁸ Podkreślenia wymaga, że związanie to ma zupełnie inną naturę niż zobowiązanie do odczytywania norm prawnych w określony sposób, gdyż w bardziej bezpośredni sposób ogranicza swobodę działania sądu niższej instancji.

Podobny skutek powstaje w wypadku stwierdzenia przez SN nieważności postępowania¹⁰⁹, które to orzeczenie również może zawierać w sobie zobowiązanie sądu niższego szczebla do określonego działania, tj. usunięcia stwierdzonego uchybienia we wskazany sposób. Ponadto, sąd powszechny pozbawiony jest kompetencji do oceny przesłanek nieważności inaczej niż SN, w szczególności musi on przyjąć zaistnienie nieważności postępowania, nawet w sytuacji, gdy zagadnienie to ocenia odmiennie.¹¹⁰

Charakterystyczne jest, że związanie wykładnią dokonaną przez SN w wyroku kasatoryjnym jest szersze pod względem podmiotowym niż orzeczenie sądu drugiej instancji, gdyż nie dotyczy wyłącznie ograniczenia swobody orzeczniczej sądów, lecz również wiąże

¹⁰⁶ Zob. A. Niedużak, A. Sikorski [w:] E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil (red.) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, SIP Legalis 2024 r., art. 398²⁰ pkt. 4, data dostępu: 31 maja 2024 r. oraz por. Postanowienie SN z 19.12.2018 r., I NSK 23/18, SIP LEX nr 2644686.

¹⁰⁷ K. Flaga-Gieruszyńska [w:] A. Zieliński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, art. 398²⁰ pkt. 3, data dostępu: 31 maja 2024 r.

¹⁰⁸ Por. T. Zembruski [w:] P. Ryłski (red. nacz.) A. Olaś (red. cz. III) *Kodeks...*, art. 398²⁰ pkt 16, data dostępu: 31 maja 2024 r.

¹⁰⁹ Szerzej zob. T. Zembruski, *Przyczyny nieważności postępowania jako podstawa skargi kasacyjnej*, Dyskurs Prawniczy i Administracyjny 1/2022.

¹¹⁰ Zob. T. Zembruski, *Nieważność...*, s.448 i n.

same strony postępowania.¹¹¹ Jest tak, bowiem w wypadku zaskarżenia orzeczenia zapadłego w niższej instancji za pomocą kolejnej skargi kasacyjnej strona nie może sformułować zarzutu opartego na wykładni prawa naruszającej wykładnię zastosowaną przez SN. Kolejna skarga kasacyjna, jeżeli jest oparta wyłącznie na podstawie nie zgodniej z ww. interpretacją prawa podlega odrzuceniu jako niedopuszczalna.¹¹²

Wykładnia prawa traci skutek wiążący w sytuacji, gdy następczo doszło do zmiany stanu prawnego, istotnej zmiany co do oceny stanu faktycznego oraz w szczególności w wypadku uchwalenia przez SN zasady prawnej o treści niedającej się pogodzić z ustalonym sposobem wykładni.¹¹³ Zmiana stanu prawnego może wynikać nie tylko z działalności ustawodawcy, lecz również w węższym zakresie z orzecznictwa TK, tj. usunięcia danego przepisu z systemu prawa w całości lub w części.

2.4. Związanie uchwałą prawną SN rozstrzygającą zagadnienie prawne wydaną *in concreto*

Rolą SN jako sądu znajdującego się na szczycie hierarchii jurysdykcyjnej, który z założenia cieszy się największym autorytetem oraz posiada najszerszą wiedzę prawną i kompetencje orzecznicze jest rozstrzyganie szczególnych problemów prawnych powstałych w toku postępowania przed sądami niższego szczebla. SN pełni ww. funkcję przez wydawanie uchwał rozstrzygających wskazaną mu kwestię. W obowiązującym stanie prawnym istnieją dwie drogi prawne umożliwiające SN rozstrzygnięcie problematycznej kwestii *in concreto* w ramach danego postępowania sądowego. Po pierwsze, na mocy art. 390 k.p.c., sąd odwoławczy, w razie wystąpienia w sprawie zagadnienia prawnego budzącego poważne wątpliwości, może odroczyć rozpoznanie sprawy i przedstawić ww. zagadnienie SN do rozpoznania. Po drugie, zgodnie z art. 398¹⁷ k.p.c. skład orzeczniczy SN rozpoznający skargę kasacyjną, jeżeli w sprawie pojawi się zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości,

¹¹¹Por. A. Góra-Błaszczkowska [w:] A. Góra-Błaszczkowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I A. Komentarz. Art. 1-424*¹², SIP Legalis 2019 r., art. 398²⁰ pkt 11, data dostępu: 31 maja 2024 r.

¹¹² Zob. T. Zembruski [w:] P. Ryłski (red. nac.) A. Olaś (red. cz. III) *Kodeks...*, art. 398²⁰ pkt 22, data dostępu: 31 maja 2024 r.; odmiennie M. P. Wójcik [w:] A. Jakubecki, (red.) *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I. Komentarz do art. 1-729*, Warszawa 2017 r., s. 658, który twierdzi, że: „skarga kasacyjna oparta na podstawie sprzecznej z wykładnią dokonaną w danej sprawie przez SN w razie braku innych podstaw podlega oddaleniu jako bezzasadna.”.

¹¹³ Por. J. Paszkowski [w:] T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Komentarz. Art. 1-458*¹⁶, SIP Legalis 2023 r., art. 398²⁰ pkt 4., data dostępu: 31 maja 2024 r.

uprawniony jest do przekazania tego zagadnienia powiększonemu składowi SN do rozstrzygnięcia. Dopełnieniem powyższego przepisu jest art. 82 ustawy o SN, zgodnie z którym, w wypadku wystąpienia zagadnienia prawnego przy rozpoznawaniu skargi kasacyjnej lub innego środka zaskarżenia¹¹⁴ składem powiększonym jest skład 7 sędziów SN.

Elementem wspólnym obu ww. instytucji jest wystąpienie zagadnienia prawnego budzącego poważne wątpliwości oraz okoliczność, że w obu sytuacjach uchwała SN wiąże w sprawie, w ramach której została wydana. Powyższe instytucje są w stosunku do siebie analogiczne, a różnica wynikająca z przekazania sprawy przez sąd odwoławczy albo skład SN odpowiednio do SN albo powiększonego składu SN co do zasady nie jest relewantna z perspektywy kwestii ograniczenia samodzielności jurysdykcyjnej¹¹⁵, toteż zasadne jest łączne omówienie powyższych instytucji.

Kluczowym pojęciem w zakresie przedstawiania SN danego problemu prawnego do rozstrzygnięcia jest „zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości”. Pojęcie to należy rozumieć, jako kwestię dotyczącą wyłącznie prawa materialnego lub procesowego, tj. w jego zakres nie wchodzi problematyka stanu faktycznego lub o charakterze mieszanym.¹¹⁶ Przyjmuje się, że wątpliwości są „poważne”, jeżeli nie da się ich usunąć przy wykorzystaniu podstawowych metod wykładni prawa.¹¹⁷ Przesłankę wywoływania poważnych wątpliwości odnosić należy do subiektywnych przekonań danego składu orzekającego, gdyż jak wskazano w doktrynie: „o dopuszczalności wystąpienia z zagadnieniem prawnym nie decydują ani praktyczna doniosłość podniesionego w nim problemu, ani istniejące w doktrynie lub orzecznictwie rozbieżności w jego rozwiązywaniu, lecz to, czy sąd II instancji sam ma rzeczywiście wątpliwości co do sposobu rozstrzygnięcia tego zagadnienia czy ma ono związek z rozpoznawaną sprawą, a jego rozstrzygnięcie jest konieczne do rozpoznania środka

¹¹⁴ Zgodnie z art. 394¹ § 3 k.p.c. przepisy co do zażalenia rozpoznawanego przez SN stosuje się odpowiednio m.in. art. 398¹⁷ k.p.c.

¹¹⁵ Z wyjątkiem sytuacji, gdy skład 7 sędziów SN postanowi o nadaniu uchwale mocy zasady prawnej o czym więcej na s. 46 i n.

¹¹⁶ Por. M. P. Wójcik [w:] A. Jakubecki (red.) *Kodeks...* s.613.

¹¹⁷ Zob. K. Osajda, *Przesłanki odmowy podjęcia uchwały przez Sąd Najwyższy w postępowaniu cywilnym* [w:] J. Gudowski, K. Weitz (red.) *Aurea praxis, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, Warszawa 2011 r., s. 415 oraz por. postanowienie SN z 16.05.2012 r., III CZP 19/12, SIP LEX nr 1212819.

odwoławczego.”¹¹⁸ W orzecznictwie SN ustalono listę kryteriów, które musi spełniać każde zagadnienie prawne, aby mogło stać się przedmiotem badania przez SN, i tak, wedle postanowienia z dnia 12 września 2017 r. sygn. III SZP 2/17¹¹⁹ zagadnienie musi zostać sformułowane na podstawie okoliczności mieszczących się w stanie faktycznym wynikającym z ustaleń dokonanych przez sąd¹²⁰, musi mieć charakter abstrakcyjny i dotyczyć wykładni przepisów, a nie sposobu rozstrzygnięcia sprawy¹²¹, musi pozostawać w związku z rozpoznawaną sprawą, tak aby udzielenie odpowiedzi było niezbędne do jej rozpoznania¹²², musi dotyczyć zagadnienia prawnego budzącego rzeczywiście poważne wątpliwości¹²³ oraz musi być zagadnieniem "do rozstrzygnięcia", a nie "do uzupełnienia".¹²⁴

Jeżeli SN przyjmie zagadnienie do rozpoznania oraz nie postanowi o przejęciu całej sprawy do rozpoznania¹²⁵ to rozstrzyga zagadnienie w formie uchwały. Uchwała dotyczy wyłącznie kwestii wykładni prawa, zatem rozważania poczynione w ramach omawiania 398²⁰ k.p.c. pozostają aktualne. Uchwała SN wiąże wszystkie sądy, które będą orzekać w danej sprawie włączając SN w wypadku ponownego zaskarżenia wydanego w tej sprawie orzeczenia.¹²⁶ Ze względu na fakt, że uchwała pełni funkcję prewencyjną uzasadnienie jest jej obowiązkowym elementem, gdyż wiążący skutek posiada również zawarta w uzasadnieniu argumentacja.¹²⁷ Praktyczne oddziaływanie stanowiska SN wyrażonego w orzeczeniu o randze uchwały prawnej na orzecznictwo sądów, ze względu na moc autorytetu SN, jest doniosłe, a wyrażone w uchwale prawnej poglądy są na ogół adaptowane do orzecznictwa sądów powszechnych.¹²⁸

¹¹⁸ A. Góra-Błaszczkowska, B. Karolczyk, K. Lubiński, *Wydanie uchwały na podstawie art. 390 k.p.c.* [w:] T. Ereciński, T. Wiśniewski (red.) *System...*, s.728.

¹¹⁹ Zob. postanowienie SN z 12.09.2017 r., III SZP 2/17, SIP LEX nr 2397586.

¹²⁰ Szerzej zob. postanowienie SN z 12.08.2009 r., II PZP 8/09, OSNP 2011, nr 3-4, poz. 37.

¹²¹ Szerzej zob. postanowienie SN z 5.12.2008 r., III CZP 119/08, SIP LEX nr 478179.

¹²² Szerzej zob. postanowienie SN z 20.10.2010 r., III CZP 68/10, SIP LEX nr 677764.

¹²³ Szerzej zob. postanowienie SN z 17.11.2017 r., III CZP 1/17, SIP LEX nr 2456360.

¹²⁴ Szerzej zob. postanowienie SN z 14.03.2017 r., III SZP 1/17, SIP LEX nr 2261733.

¹²⁵ W doktrynie wskazuje się, że takie działanie jest uzasadnione, „jeżeli ocena zagadnienia prawnego jest tak ściśle powiązana z istotą sprawy, że udzielenie odpowiedzi nie jest możliwe bez wydania orzeczenia in meriti lub odpowiedź jest na tyle skonkretyzowana, że przesądza o rozstrzygnięciu i tym samym zbędne jest dalsze rozpoznanie sprawy oraz wydawanie uchwały” (A. Torbus, *Pytanie prawne do SN* [w:] K. W. Baran (red.) *System Prawa Pracy. Tom VI. Procesowe prawo pracy*, Warszawa 2016 r. s. 778).

¹²⁶ Por. J. Paszkowski [w:] T. Szanciło (red.), *Kodeks...*, art. 398¹⁷ pkt 8., data dostępu: 31 maja 2024 r.

¹²⁷ Por. B. Bładowski, *Metodyka pracy sędziego cywilisty*, Warszawa 2013 r., s. 267 i n.

¹²⁸ Por. T. Zembruski, *Wpływ uchwał Sądu Najwyższego na orzecznictwo sądów powszechnych* [w:] *Rola orzecznictwa w systemie prawa*, T. Giaro (red.), Warszawa 2016 r. s. 201 i n. oraz T. Zembruski [w:] P. Ryłski (red. nacz.) A. Olaś (red. cz. III) *Kodeks...*, art. 398¹⁷ pkt 19, data dostępu: 31 maja 2024 r.

Sąd powszechny, który zetknie się ze sprawą, w ramach której SN wydał uchwałę prawną, traci swobodę orzeczniczą w zakresie nadania konkretnym normom prawnym znaczenia sprzecznego z poglądem SN wyrażonego w tej uchwale, a tym samym samodzielność jurysdykcyjna danego sędziego jest ograniczona. Przedmiotową instytucję należy ocenić pozytywnie, ponieważ realizuje ona zasadę nadzoru SN nad sądami powszechnymi i sprzyja podnoszeniu poziomu oraz zwiększaniu jednolitości orzecnictwa oraz zapobiega uprawomocnianiu się błędnych orzeczeń.¹²⁹

Najistotniejszą różnicą występującą między instytucjami rozstrzygania zagadnienia prawnego na podstawie art. 390 k.p.c. albo art. 398¹⁷ k.p.c. jest fakt, że na mocy art. 87 ustawy o SN siedmioosobowy skład SN rozpoznający zagadnienie prawne wynikłe przy badaniu skargi kasacyjnej może postanowić o nadaniu podjętej przez siebie uchwale mocy zasady prawnej, podczas gdy zwykły trzyosobowy skład SN badający pytanie prawne wskazane przez sąd odwoławczy nie posiada takiej kompetencji, może on jedynie, na podstawie art. 390 k.p.c. § 1 zd. 2 przekazać zagadnienie dalej do rozszerzonego składu SN. W takiej sytuacji dalsze procedowanie jest analogiczne.

Zasada prawna jest szczególnym środkiem prawnym, który wiąże wszystkie składy SN, w taki sposób, że sam SN nie może orzekać z naruszeniem wykładni prawa posiadającej rangę zasady prawnej.¹³⁰ Z powyższego wynika, że zasada prawna uchwalona w składzie 7 sędziów wiąże nawet pełen skład SN. Wedle orzecnictwa SN wiążący skutek nie ogranicza się jedynie do treści samej uchwały, lecz obejmuje także to, co logicznie z niej wynika.¹³¹ Uwolnienie się od związania zasadą prawną jest możliwe jedynie w wypadku zmiany stanu prawnego lub obalenia zasady prawnej w specjalnej procedurze orzeczniczej przewidzianej w art. 88 ustawy o SN.¹³² Mimo, że uchwała o mocy zasady prawnej wiąże formalnie sądy powszechne tylko w ramach sprawy, w której została wydana, a poza tym wypadkiem tylko wewnątrz SN to jej praktyczne oddziaływanie jest powszechne. Jest to konsekwencją uchwyconej w orzecnictwie zależności, że lekceważenie wykładni prawa ustalonej jako zasada prawna może doprowadzić do naruszenia prawa przez skład orzekający. Brak

¹²⁹ Por. B. Bładowski, *Metodyka...*, Warszawa 2013, s. 269

¹³⁰ Zob. M. Kuśmierczyk, *Zakres związania uchwałami Sądu Najwyższego*, BISP 2023, Nr 8, str. 58 oraz por. Postanowienie SN z 5.12.2023 r., I USK 219/23, LEX nr 3666244.

¹³¹ Postanowienie SN z 25.06.2020 r. I KZP 1/20, OSNKW 2020, nr 7, poz. 26.

¹³² Szerzej zob. K. Szczucki *Ustawa o Sądzie Najwyższym. Komentarz*, Warszawa 2021 r., s. 450 i n.

formalnego związania sądu powszechnego w innej sprawie nie zwalnia tego sądu od prawidłowego zastosowania danej normy, a wypowiedź SN jest istotną wskazówką co do jej interpretacji.¹³³

Podsumowując, uchwała prawna rozstrzygająca zagadnienie prawne wiąże wszystkie sądy orzekające w ramach konkretnej sprawy, w której została wydana (związanie *in concreto*) i wyłącznie taki skutek może mieć uchwała prawna wydana przez skład trzyosobowy w związku z art. 390 k.p.c., podczas gdy uchwała wydana na podstawie art. 398¹⁷ k.p.c., nie tylko wywołuje te same konsekwencje (związanie *in concreto*), lecz ponadto, w wypadku nadania uchwale mocy zasady prawnej posiada szczególny skutek, gdyż wiąże także w innych sprawach rozpoznawanych przez SN (związanie *in abstracto*). Nadanie orzeczeniu waloru zasady prawnej stanowi wyraźne ograniczenie samodzielności jurysdykcyjnej. Istnienie takiego ograniczenia *nota bene* wyłącznie w stosunku do sędziów SN jest jednak uzasadnione ze względu na funkcje, które pełni SN, tj. dbanie o zapewnienie zgodności orzeczeń z prawem oraz działanie na rzecz ujednolicenia orzecznictwa. Powyższe cele nie mogłyby zostać osiągnięte, gdyby do rozbieżności dochodziło w ramach samego SN, gdyż niespójne orzecznictwo SN doprowadziłoby do chaosu jurysdykcyjnego na poziomach niższych instancji, które wzorują się na standardzie wprowadzonym przez SN.¹³⁴

3. Związanie uchwałą prawną SN rozstrzygającą zagadnienie prawne wydaną *in abstracto* (art. 86 ustawy o SN)

Zapewnianie jednolitości orzecznictwa stanowi jedno z podstawowych zadań SN. W powyższych rozważaniach wskazano, że cel ten może zostać osiągnięty na drodze rozpoznawania zagadnień prawnych powstałych w konkretnych sprawach oraz w związku z interesem stron konkretnego postępowania. Rozpoznawanie problemów prawnych powstałych w takich okolicznościach ma przede wszystkim charakter prewencyjny, tj. służy temu, aby w konkretnej sprawie nie doszło do naruszenia prawa oraz aby w podobnych sprawach w przyszłości nie było już miejsca na takie same wątpliwości. Powyższe rozwiązanie nie gwarantuje pełnego przeciwdziałania powstawaniu rozbieżności oraz nie stanowi środka

¹³³ Zob. Wyrok SA w Białymstoku z 5.10.2021 r., III AUa 613/21, SIP LEX nr 3269043.

¹³⁴ Zob. W. Sanetra, *Jednolitość orzecznictwa jako wartość sądowego stosowania prawa i rola Sądu Najwyższego w jej zapewnieniu*, PS 2013, nr 7-8, s. 9-29.

umożliwiającego skorygowanie wszystkich powstałych rozbieżności, lecz tylko tych, które przy okazji zwykłego lub nadzwyczajnego środka zaskarżenia zostały przedstawione SN do rozpoznania. W związku z powyższym wskazać należy, że konieczne jest przyznanie SN kompetencji do prowadzenia kontroli interwencyjnej, tj. takiej, która pozwoli usunąć funkcjonujące w orzecznictwie rozbieżności. Narzędziem prawnym, które umożliwia SN odpowiednie działanie jest instytucja rozstrzygania uchwałą prawną zagadnienia prawnego powodującego rozbieżności w wykładni prawa wprowadzona w art. 86 w zw. z art 83 ustawy o SN.¹³⁵

Na podstawie art. 83 § 1 ustawy o SN Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego oraz Prezes Sądu Najwyższego uprawniony jest do przedstawienia wniosku o rozpoznanie zagadnienia prawnego związanego z ujawnieniem się rozbieżności w wykładni przepisów prawa siedmioosobowemu składowi SN lub innemu odpowiedniemu składowi. Analogiczną kompetencję posiadają również podmioty wskazane w art. 83 § 2 ustawy o SN, jednak z zastrzeżeniem, że zagadnienie prawne występuje w zakresie objętym ich działalnością. Aby ww. wniosek mógł zostać pozytywnie rozpatrzony powinien spełnić wskazane ustawowo przesłanki, tj. musi dotyczyć sytuacji, gdy: istnieje rozbieżność w orzecznictwie spowodowana odmienną wykładnią tego samego przepisu, przepis ten jest rzeczywistą podstawą wydania orzeczenia, rozbieżność wystąpiła w działalności jurysdykcyjnej sądów powszechnych, sądów wojskowych lub SN oraz celem złożenia wniosku jest zwiększenie jednolitości orzecznictwa.¹³⁶

Przesłanka istnienia rozbieżności jest na potrzeby powyższego przepisu wykładana zawężająco, np. SN w postanowieniu z dnia 14 października 2015 r., sygn. I KZP 10/15 stwierdził, że: „o 'rozbieżności w orzecznictwie sądów powszechnych lub SN' można zasadnie mówić dopiero wtedy, gdy wyraźnie ukształtują się odmienne linie orzecznictwa reprezentowane przez przynajmniej pewną grupę rozstrzygnięć zawierających argumentację, wspierających każdą z koncepcji.”¹³⁷ Wydanie przez sąd pojedynczego wyroku, który odbiega od przyjętej linii orzeczniczej jest zjawiskiem o zbyt małej doniosłości prawnej, z perspektywy

¹³⁵ Szerzej zob. W. Sanetra *O roli Sądu Najwyższego w zapewnianiu zgodności z prawem oraz jednolitości orzecznictwa sądowego*, PS 2006 nr. 9 oraz A. Góra-Błaszczkowska, *Uchwały abstrakcyjne Sądu Najwyższego w sprawach cywilnych - wstęp do badań*, EPPiSM 2023, nr 4, s. 208-223.

¹³⁶ Por. K. Szczucki *Ustawa...*, s. 433 i n.

¹³⁷ Zob. Postanowienie SN (7) z 14.10.2015 r., I KZP 10/15, OSNKW 2015, nr 11, poz. 89.

całego systemu jurysdykcyjnego, aby tylko z tego względu wszczynać procedurę opisaną w art. 83 ustawy o SN. Niemniej jednak, jeżeli chodzi o rozbieżności powstałe w orzecznictwie samego SN to reakcja interwencyjna powinna być szybsza ze względu na moc autorytetu jakim SN wpływa na orzecznictwo sądów niższego szczebla.¹³⁸

Jeżeli SN uzna, że przedstawione we wniosku zagadnienie wymaga wyjaśnienia, a powstałe w orzecznictwie rozbieżności wymagają rozstrzygnięcia, to zgodnie z art. 86 § 1 podejmuje uchwałę. Uchwała ta jest tzw. pozainstancyjnym środkiem nadzoru jurysdykcyjnego, jej adresatem nie jest zatem sąd rozstrzygający konkretną sprawę, lecz ogół sądów w Polsce.¹³⁹

Środkiem oddziaływania uchwały wydanej na podstawie art. 83 ustawy o SN na sądy niższej instancji jest przede wszystkim autorytet SN, gdyż uchwała *in abstracto* nie jest wiążąca. Sytuacja przedstawia się odmiennie, jeżeli uchwała wzmocniona zostanie o walor zasady prawnej, w takich okolicznościach jej wiążący skutek rozciąga się na wszystkie składy SN. Uchwały rozstrzygające zagadnienie rozbieżności w orzecznictwie dotyczą zagadnień o wysokim stopniu komplikacji, a ich rozstrzygnięcie ma doniosłe znaczenie dla całego systemu prawnego, w związku z powyższym relatywnie często wydawane są przez pełny skład SN, skład połączonych izb oraz skład całej izby, toteż na podstawie art. 87 § 1 ustawy o SN z mocy samego prawa mają status zasady prawnej. Ponadto, nawet jeżeli sprawa została skierowana do składu siedmioosobowego, to po pierwsze ten skład również dysponuje uprawnieniem do nadania swojej uchwale mocy zasady prawnej, a po drugie w sytuacji, gdy znaczenie rozstrzygnięcia dla praktyki orzeczniczej lub powaga rozważanych kwestii to uzasadnia to może przekazać zagadnienie prawne składowi całej izby SN. Podsumowując, formalne ograniczenie samodzielności jurysdykcyjnej w wypadku wydania uchwały SN jest pochodną zastosowania instytucji uchwały o mocy zasady prawnej, a zatem należy je rozważać tylko przez pryzmat konsekwencji prawnych tego środka prawnego.

¹³⁸ Por. K. Szczucki *Ustawa...* s. 435 i n.

¹³⁹ Por. Z. Kwiatkowski, *Charakter prawny uchwał SN*, IN 2020 r., nr 2, s. 126 i n.

4. Związanie wyrokiem interpretacyjnym TK

Trybunał Konstytucyjny jest organem państwa, którego podstawowym zadaniem jest kontrola zgodności przepisów prawa z Konstytucją RP oraz derogowanie z systemu prawa norm, które są nie do pogodzenia z porządkiem konstytucyjnym. TK rozpoznaje zarówno sprawy powstałe na tle konkretnego stanu faktycznego, co do zasady w ramach postępowania wywołanego skargą konstytucyjną, o której mowa w art. 79 Konstytucji RP oraz wywołanego pytaniem prawnym o zgodność danego przepisu prawa z Konstytucją RP zadanego przez sąd na podstawie art. 193 Konstytucji RP albo sprawy wynikające z potrzeby abstrakcyjnej kontroli norm prawnych w oderwaniu od konkretnego stanu faktycznego w sytuacji złożenia wniosku o zbadanie konstytucyjności w ramach procedury z art. 191 Konstytucji RP.¹⁴⁰

Orzeczenia TK są ostateczne oraz posiadają walor mocy powszechnie obowiązującej. W piśmiennictwie przeważa opinia, że pojęcie mocy powszechnie obowiązującej jest niefortunne, gdyż wprowadza chaos semantyczny, ponieważ pod tym pojęciem należy rozumieć w istocie instytucję mocy wiążącej orzeczenia sądowego.¹⁴¹ Orzeczenia TK wywołują skutek *erga omnes*, toteż wszystkie organy państwa stosujące prawo w tym w szczególności sądy objęte są zakazem działania sprzecznego z jego treścią, a niezastosowanie się do powyższego zakazu oznacza złamanie norm konstytucyjnych *ergo* jest naruszeniem prawa wprost.¹⁴² Wobec powyższego konieczne jest rozważenie skutku orzeczeń TK z perspektywy zagadnienia samodzielności jurysdykcyjnej.

W doktrynie nie ma konsensusu odnośnie do naukowego podziału ogółu możliwych wyroków TK na kategorie ze względu na skutek jaki wywołują.¹⁴³ Na potrzeby niniejszej dysertacji przyjąć należy za M. Jackowskim¹⁴⁴, że wyroki dzielą się na wyroki o skutkach prostych, tj. na te, które rozstrzygają o konstytucyjności danego przepisu w taki sposób, że po wejściu w życie wyroku jest on w całości derogowany z systemu prawnego lub w całości

¹⁴⁰ Szerzej o kompetencjach orzeczniczych TK zob. M. Wiącek, M. Zubik, *Kompetencje sądu konstytucyjnego a granice swobody orzekania przez sędziów Trybunału Konstytucyjnego*, Przegląd Sejmowy 2009, nr 4, s. 25-58.

¹⁴¹ Por. M. Jackowski, 2.2. *Moc powszechnie obowiązująca orzeczeń TK* [w:] *Następstwa wyroków TK w procesie sądowego stosowania prawa*, SIP LEX 2016 r., data dostępu 31 maja 2024 r.

¹⁴² B. Naleziński [w:] P. Tuleja (red.) *Konstytucja...* s.618.

¹⁴³ Szerzej.: D. Nowicki, *Miejsce orzeczeń interpretacyjnych w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, PiP 2012, nr 10, s. 50 i n.

¹⁴⁴ M. Jackowski, 2.2. *Moc powszechnie...* [w:] *Następstwa...*, data dostępu 31 maja 2024 r.

potwierdzona jest jego zgodność z ustawą zasadniczą oraz na wyroki o skutkach złożonych spośród których omówić należy wyroki zakresowe oraz wyroki interpretacyjne.

Wyrok zakresowy rozstrzyga o konstytucyjności normy prawnej w konkretnie zdefiniowanej części.¹⁴⁵ Negatywny wyrok zakresowy nie deroguje z systemu prawa normy jako takiej, natomiast stwierdza, że jej stosowanie co do określonego zakresu nie jest zgodne z Konstytucją RP. Dopuszczalność wyroków zakresowych, co do zasady, nie jest kwestionowana ani w orzecznictwie, ani w doktrynie, gdyż za przeważający uznany został argument, że jeżeli przedmiotem badania normy przez TK może być cała norma, to zgodnie z zasadami rozumowania prawniczego może być nim także część danej normy.¹⁴⁶

Zarówno wyrok o skutku prostym jak i wyrok zakresowy nie mają wpływu na ograniczenie samodzielności jurysdykcyjnej. W sensie logicznym zbiory tych instytucji prawnych nie mają przestrzeni wspólnej. Samodzielność jurysdykcyjna dotyczy bowiem jedynie działalności orzeczniczej w ramach obowiązującego prawa, toteż jeżeli dana norma prawna lub jej część została wyeliminowana porządku prawnego to nie może być elementem subsumcji i stanowić podstawy prawnej rozstrzygnięcia. Oparcie rozstrzygnięcia na derogowanym przepisie prawa jest działaniem poza granicami prawa, a więc jako takie nie jest objęte gwarancją niezawisłości sędziowskiej, a tym samym jest irrelevantne z perspektywy zasady samodzielności jurysdykcyjnej. Sytuacja przedstawia się jednak odmiennie w ramach tzw. wyroków interpretacyjnych TK.

Wyroki interpretacyjne charakteryzują się oceną konstytucyjności nie samego przepisu prawa, lecz sposobu jego wykładni. Wyroki interpretacyjne formułowane są za pomocą frazy, że dany przepis prawa „rozumiany jako (...) jest zgodny/niezgodny z Konstytucją RP”. Konsekwencją takiego wyroku jest fakt, że dany przepis w zależności od zastosowanej wykładni jest albo zgodny albo niezgodny z Konstytucją RP.¹⁴⁷ TK może posłużyć się wyrokiem interpretacyjnym w szczególności, gdy nabiera przekonania, że dany przepis został

¹⁴⁵ Przykładem wyroku zakresowego jest orzeczenie z dnia 11 września 2017 r. sygn. akt K 10/17 (OTK-A 2017, nr 64), w którym TK uznał art. 1 k.p.c. za niezgodny z Konstytucją RP w zakresie, w jakim dotyczy zagadnienia oceny prawidłowości przeprowadzenia procedury wyboru sędziego TK

¹⁴⁶ Zob. A. Kustra, *Wyroki zakresowe TK*, „Przegląd Sejmowy” 2011, nr 4, s. 54 i n.

¹⁴⁷ Zob. A. Krzywoń, *Glosa do wyroku NSA z dnia 23 stycznia 2014 r., II FSK 2518/13*, ZNSA 2015, nr 3, s. 135-144.

zredagowany w sposób językowo niejednoznaczny, a w konsekwencji w praktyce stosowania prawa wywodzi się z niego różne normy prawne, spośród których część jest niekonstytucyjna, a część pozostaje w zgodzie z porządkiem konstytucyjnym lub gdy z danego przepisu wywodzona jest wyłącznie norma niekonstytucyjna, lecz przy zastosowaniu odpowiedniej wykładni możliwe jest zastąpienie jej normą zgodną z Konstytucją RP.¹⁴⁸

W doktrynie i orzecznictwie istnieje poważny spór co do tego, czy model orzekania za pomocą wyroków interpretacyjnych jest sam w sobie zgodny z Konstytucją RP.¹⁴⁹ Nie przesądzając tej kwestii, na potrzeby niniejszej dysertacji wyroki interpretacyjne należy uznać za zjawisko faktyczne, którego wpływ na zasadę samodzielności jurysdykcyjnej wymaga zbadania. Wyrok interpretacyjny TK korzysta z waloru powszechnej mocy obowiązującej analogicznie do wszystkich innych rodzajów orzeczeń tego organu. SN badając skutek, który wywołują wyroki interpretacyjne ze względu na swój wyjątkowy charakter, tj. moc ustalenia powszechnie obowiązującej wykładni prawa wskazał, że wyroki te są sprzeczne z zasadą niezawisłości sędziowskiej i zasadą podlegania sędziów jedynie Konstytucji RP i ustawom, toteż jako takie nie są wiążące.¹⁵⁰ Jednakże, następnie w uchwale o mocy zasady prawnej SN zrewidował swoje stanowisko i uznał wiążący skutek wykładni ustalonej w wyroku interpretacyjnym.¹⁵¹ W doktrynie nie ma także zgody co do określenia skutku, który wywiera wyrok interpretacyjny na orzecznictwo sądów powszechnych, natomiast zdaje się przeważać stanowisko, wedle którego ustalenie przez TK prawidłowego sposobu wykładni jest wiążące - tak np. M. Romańska: „w razie wydania przez TK wyroków interpretacyjnych, obowiązek wykładania prawa zgodnie z ich treścią spoczywa na wszystkich organach stosujących skontrolowane przepisy.”¹⁵²

Podsumować należy, że obowiązek lub zakaz interpretowania przepisów prawa i stosowania ich w konkretny sposób stanowi wprost naruszenie samodzielności

¹⁴⁸ Por. M. Jackowski, 2.2. *Moc powszechnie...* [w:] *Następstwa...*, data dostępu 31 maja 2024 r.

¹⁴⁹ Szerzej zob.: za Por. M. Jackowski, 2.2. *Moc powszechnie...* [w:] *Następstwa...*, m.in. A. Józefowicz, *Orzeczenia interpretacyjne TK*, PiP 1999, z. 11, s. 28 i n.; J. Trzcinski, *Orzeczenia interpretacyjne TK*, PiP 2002, z. 1, s. 3 i n.; I. Chwesiuk, *Orzeczenia interpretacyjne TK*, [w:] D. Dudek, A. Janicka (red.) *Ius et veritas. Księga poświęcona pamięci Michała Staszewicza*, Lublin 2003 r, s. 309 i n.; D. Nowicki, *Miejsce orzeczeń interpretacyjnych TK*, PiP 2012, z. 10, s. 48 i n.

¹⁵⁰ Zob. Postanowienie SN z 6.05.2003 r. I CO 7/03, OSNC 2004, nr 1, poz. 14.

¹⁵¹ Zob. Uchwała SN (7) z 17.12.2009 r., III PZP 2/09, OSNC 2010, nr 7-8, poz. 97.

¹⁵² M. Romańska, *Wpływ orzecznictwa TK na kształt i sprawność systemu środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym*, PPC 2017, nr 2, s. 187.

jurysdykcyjnej. W zakresie przepisu objętego wyrokiem interpretacyjnym jego treść się nie zmienia, lecz mimo to sąd pozbawiony jest możliwości zastosowania wobec niego wykładni operatywnej i odczytywania go zgodnie z własną wiedzą, doświadczeniem i sumieniem, jeżeli dane rozumienie zostało wykluczone przez TK. W takim wypadku zasada niezawisłości sędziowskiej zostaje ograniczona ze względu na wartość hierarchicznej zgodności norm niższego rzędu z ustawą zasadniczą.

5. Związanie orzeczeniem TSUE wydanym na podstawie art. 267 TFUE

Przynależność państwa do Unii Europejskiej wiąże się z wejściem w ramy porządku prawnego Unii Europejskiej. Jedną z podstawowych zasad prawa europejskiego jest zasada jednolitego jego stosowania i wykładni na terytorium wszystkich państw członkowskich.¹⁵³ Zadanie urzeczywistniania ww. zasady prawodawca europejski powierzył TSUE m.in. przez przyznanie temu organowi w artykule 267 TFUE kompetencji do dokonywania wiążącej wykładni prawa pierwotnego i wtórnego UE oraz ustalenia ważności prawa wtórnego UE.¹⁵⁴ Na mocy powyższego przepisu sądy państw członkowskich¹⁵⁵ mogą zwrócić się do TSUE z pytaniem prejudycjalnym w celu rozstrzygnięcia wskazanych powyżej wątpliwości, jeżeli zdaniem sądu jest to niezbędne do wydania wyroku. W sytuacji, gdy analogiczne okoliczności wystąpią przed sądem, którego orzeczenia nie podlegają zaskarżeniu¹⁵⁶ na podstawie prawa państwa członkowskiego to sąd ten ma wynikający wprost z TFUE obowiązek zwrócenia się do TSUE z pytaniem prejudycjalnym.¹⁵⁷

Orzeczenie wydane przez TSUE w ramach procedury prejudycjalnej, wbrew swojej nazwie, nie jest prejudykatem w rozumieniu prawa polskiego¹⁵⁸, gdyż wydane jest na skutek pytania prawnego zadanego w tej samej sprawie analogicznie do orzeczenia TK wydanego na

¹⁵³ Zob. D. Miąsik *Funkcjonowanie Unii Europejskiej* [w:] D. Miąsik (red.) *Zasady i prawa podstawowe. System Prawa Unii Europejskiej*, SIP Legalis 2022 r., Roz. II § 6 pkt I, data dostępu: 31 maja 2024 r.

¹⁵⁴ Zob. M. Muszyński, *Pytanie prejudycjalne jako instrument wykładni prawa UE: istota, granice i możliwości kontroli*, Prok.i Pr. 2020, nr 7-8, s. 84-112.

¹⁵⁵ Pojęcie sądu, którym posługuje się art. 267 TFUE jest pojęciem autonomicznym prawa europejskiego, toteż jego desygnat nie pokrywa się idealnie z pojęciem sądu w prawie polskim, natomiast nie może być wątpliwości, że sąd cywilny należy do obu powyższych zbiorów pojęciowych, zatem na potrzeby niniejszej pracy nie ma potrzeby dogłębnego badania tego zagadnienia.

¹⁵⁶ W kontekście prawa polskiego jest to: SN, TK i NSA.

¹⁵⁷ Zob. P. Marcisz, *Sąd obowiązany do zadania pytania prejudycjalnego w polskim postępowaniu cywilnym*, EPS 2017, nr 9, s. 4-10.

¹⁵⁸ Szerzej o pojęciu prejudykatu i jego konsekwencji z perspektywy samodzielności jurysdykcyjnej na s. 55 i n.

kanwie pytania prawnego z art. 193 Konstytucji RP. Wobec powyższego powstaje konieczność ustalenia zakresu wiążącej mocy orzeczeń TSUE oraz ich wpływu na swobodę jurysdykcyjną sądów w Polsce.

Na mocy art. 267 TFUE kognicja TSUE ograniczona jest do dwóch kwestii, tj. do orzekania co do wykładni traktatów oraz aktów przyjętych przez instytucje, organy lub jednostki organizacyjne Unii albo co do orzekania o ważności aktów przyjętych przez instytucje, organy lub jednostki organizacyjne Unii. W ramach pytań z pierwszej kategorii istotne jest to, czy w podobnej sprawie TSUE orzekł już wcześniej co do wykładni danego przepisu, gdyż zgodnie z doktryną *acte claire* sądy krajowe nie powinny zadawać pytań prejudycjalnych odnośnie do przepisów, których wykładnia jest jasna i nie budzi wątpliwości, a jeżeli dany przepis został już wyjaśniony to przyjmuje się, że kolejne pytanie odnośnie do jego wykładni jest nieuzasadnione.¹⁵⁹ Natomiast kwestia pytań prawnych o ważność przepisów prawa wtórnego UE jest pochodną zasady, zgodnie z którą sądy krajów członkowskich nie mają kognicji do orzekania o nieważności aktu prawnego UE, sądy te uprawnione są jedynie do potwierdzenia ważności przepisów prawa unijnego (tzw. doktryna *Foto-Frost*).¹⁶⁰

Orzeczenie rozstrzygające o wykładni prawa jest wiążące dla sądu, który zadał pytanie prawne oraz wszystkich innych sądów, które będą rozstrzygać w tej konkretnej sprawie. Samo pojęcie wykładni prawa nie budzi wątpliwości. Na gruncie prawa UE, TSUE określa jedynie treść wskazanego w pytaniu prejudycjalnym przepisu oraz powstrzymuje się od orzekania o jego stosowaniu w konkretnym stanie faktycznym ani nie dokonuje wykładni przepisów prawa państwa członkowskiego w kontekście norm prawa unijnego.¹⁶¹ Kompetencja ta zarezerwowana jest wyłącznie dla sądu krajowego. Wiążący charakter orzeczeń TSUE o wykładni przepisów prawa nie jest uregulowany traktatowo oraz w aktach niższego rzędu, lecz wynika z prounijnej metody wykładni zastosowanej przez TSUE.¹⁶² Praktyczny skutek orzeczenia TSUE nie ogranicza się jednak jedynie do sądu rozpoznającego daną sprawę. Zgodnie z wspomnianą powyżej doktryną *acte claire* sądy krajowe powinny śledzić

¹⁵⁹ M. Szpunar [w:] D. Kornobis-Romanowska, J. Łacny, A. Wróbel (red.) *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz. Tom III (art. 223-358)*, Warszawa 2012 r., s. 398.

¹⁶⁰ M. Szpunar [w:] D. Kornobis-Romanowska, J. Łacny, A. Wróbel (red.) *Traktat...*, s. 407.

¹⁶¹ M. Muszyński, *Pytanie prejudycjalne jako instrument...*, Prok.i Pr. 2020, nr 7-8, s. 89.

¹⁶² Np. w wyroku w sprawie 69/85 Wülsche (Postanowienie z 5.03.1986 r., 69/85, Wülsche Handelsgesellschaft GmbH & Co. przeciwko Republice Federalnej Niemiec, EU:C:1986:104.).

orzecznictwo TSUE, gdyż powtórne pytanie w podobnej sprawie pozostanie bez odpowiedzi, a TSUE odeśle sąd krajowy do wcześniejszych orzeczeń. Ponadto niebagatelne znaczenia ma autorytet TSUE jako szczególnego międzynarodowego sądu wyspecjalizowanego w prawie UE.

Rozstrzygnięcie TSUE o ważności przepisów prawa wtórnego wywołuje skutek prawny analogiczny do rozstrzygnięcia w przedmiocie wykładni, tj. wiąże w ramach danej sprawy w taki sposób, że niedopuszczalne jest ponowne zwracanie się z takim samym pytaniem. Samodzielność jurysdykcyjna sądu nie doznaje żadnych ograniczeń, gdyż orzeczenie potwierdziło jedynie, że stan prawny nie uległ zmianie. Inny skutek niesie ze sobą orzeczenie o stwierdzeniu nieważności aktu lub przepisu prawa unijnego. TSUE wydając powyższe orzeczenie stosuje odpowiednio art. 264 TFUE, a to oznacza, że stwierdzenie nieważności wywołuje skutek *erga omnes* i jest ostateczne, tj. prowadzi do wyrugowania danego przepisu z europejskiego porządku prawnego.¹⁶³ Takie orzeczenie również nie wpływa na ograniczenie swobody jurysdykcyjnej, która istnieje jedynie w granicach obowiązującego prawa.

Podsumowując, z perspektywy ograniczenia samodzielności jurysdykcyjnej sądów krajowych, w tym także sądów cywilnych, istotne są jedynie orzeczenia co do wykładni prawa unijnego. Orzeczenia tego rodzaju w znacznym stopniu ograniczają swobodę jurysdykcyjną w zakresie interpretacji przepisów prawa UE.¹⁶⁴ Powyższe ograniczenie służy jednolitemu i spójnemu stosowaniu norm prawa UE we wszystkich państwach członkowskich oraz wydaje się być koniecznym środkiem prawnym ze względu m.in. na poważne ryzyko pojawienia się rozbieżności w stosowaniu prawa wynikającymi chociażby z autonomicznego charakteru prawa UE oraz istnienia różnych porządków prawnych w poszczególnych państwach członkowskich.

6. Związanie prejudykatem

Kwestia prejudykalności¹⁶⁵ *sensu largo* dotyczy ustalenia zakresu wpływu na sąd rozpoznający daną sprawę orzeczeń lub innych rozstrzygnięć, które zostały wydane w innych

¹⁶³ Por. M. Szpunar [w:] D. Kornobis-Romanowska, J. Łacny, A. Wróbel (red.) *Traktat...*, s. 396.

¹⁶⁴ Por. Ł. Błaszczak, *O tzw. ograniczonej samodzielności...*, s. 142.

¹⁶⁵ Szerzej o pojęciu prejudykalności zob. A. Jakubecki, *Prejudykalność w postępowaniu cywilnym*, Nowe Prawo 1982, nr 7-8.

sprawach.¹⁶⁶ Podstawową cechą odróżniającą związanie prejudykatem od związania wynikłego z omówionej powyżej kontroli instancyjnej oraz z zagadnień lub pytań prawnych do kierowanych SN, TK lub TSUE jest fakt, że problem prejudykalności nie powstaje w ramach jednej sprawy, lecz wynika ze skutku, który prawomocne rozstrzygnięcie jednej sprawy wywołuje na drugą sprawę, która jest aktualnym przedmiotem postępowania sądowego. Izba Cywilna SN w wyroku z dnia 20 stycznia 2015 r., sygn. V CSK 210/14¹⁶⁷ wypowiedziała się o istocie zjawiska prejudykalności: „prejudykalność dotyczy rozstrzygnięcia dokonanego w stosunku do tych samych stron albo podmiotów objętych rozszerzoną prawomocnością orzeczenia, a ponadto, gdy pomiędzy prawomocnym orzeczeniem oraz toczącą się sprawą zachodzi szczególny związek, polegający na tym, że prawomocne orzeczenie oddziałuje na rozstrzygnięcie toczącej się sprawy.” Wobec powyższego powstaje kwestia wpływu istnienia orzeczenia lub decyzji o prejudykalnym charakterze na zasadę samodzielności jurysdykcyjnej sądu cywilnego. W dalszych rozważaniach omówione zostanie związanie prejudykatem wydanym w ramach postępowania cywilnego, karnego oraz administracyjnego i sądowoadministracyjnego.

6.1. Związanie orzeczeniem sądu cywilnego (art. 365 § 1 k.p.c.)

Zgodnie z art. 365 § 1 k.p.c. prawomocny wyrok sądu cywilnego posiada moc wiążącą, której istota sprowadza się do tego, że rozstrzygnięcie danej sprawy powoduje, że w innej sprawie między tymi samymi stronami w tych samych okolicznościach prawnych oraz faktycznych nie jest możliwe odmienne rozstrzygnięcie o kwestii przesądzonej prawomocnym wyrokiem.¹⁶⁸ Jeżeli rozstrzygnięta kwestia ma znaczenie dla rozpoznania nowej sprawy, to sąd badający nową sprawę zobowiązany jest przyjąć ustalenia o prejudykalnym charakterze za swoje.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Por. Ł. Błaszczak, *O tzw. ograniczonej samodzielności...*, s. 137.

¹⁶⁷ Wyrok SN z 20.01.2015 r., V CSK 210/14, LEX nr 1653776.

¹⁶⁸ Por. K. Flaga-Gieruszyńska [w:] A. Zieliński (red.), *Kodeks...* art. 365 pkt. 1, data dostępu: 31 maja 2024 r.

¹⁶⁹ Na przykład, jeżeli nowa sprawa jest sprawą o zasądzenie alimentów w następstwie rozvodu, to prawomocny wyrok rozwodowy wiąże sąd m.in. w taki sposób, że nie może on przyjąć, że małżeństwo dalej istnieje. Zob. A. Góra-Błaszczkowska [w:] A. Góra-Błaszczkowska (red.), *Kodeks...*, art. 365 pkt 6., data dostępu: 31 maja 2024 r. oraz por. Por. I. Kunicki [w:] A. Marciniak (red.) *Kodeks postępowania cywilnego. Tom II. Komentarz do art. 205¹–424¹²*, SIP Legalis 2019 r., art. 365 pkt 28, data dostępu: 31 maja 2024 r.

Zakres mocy wiążącej ograniczony jest pod względem przedmiotowym, gdyż moc wiążącą posiada jedynie sentencja prawomocnego orzeczenia *ergo* waloru mocy wiążącej nie posiadają ustalenia dotyczące stanu faktycznego oraz rozważania prawne zawarte w uzasadnieniu.¹⁷⁰ Niemniej jednak, zgodnie z orzecznictwem Izby Cywilnej SN związanie prawomocnym wyrokiem rozciąga się również na motywy, na których ów wyrok został oparty, lecz jedynie w takich granicach, które są konieczne do wyjaśnienia zakresu i istoty stosunku prawnego, do którego się odnosił.¹⁷¹ Skutkiem istnienia mocy wiążącej prawomocnych wyroków jest ograniczenie samodzielności jurysdykcyjnej sądu przez zakazanie mu badania rozstrzygniętej już okoliczności, jeżeli jest ona kwestią wstępną w tym samym lub w innym postępowaniu.¹⁷² Powyższe nie budzi żadnych wątpliwości w orzecznictwie SN, który wskazał wprost, że: „Konsekwencją ustanowionej w art. 365 § 1 k.p.c. zasady mocy wiążącej prawomocnego wyroku jest to, że przesądzenie we wcześniejszym wyroku kwestii o charakterze prejudycjalnym oznacza, że w procesie późniejszym kwestia ta nie może być w ogóle badana.”¹⁷³

O szczególnej roli prejudykatów w postępowaniu cywilnym świadczy m.in. fakt, że ustawodawca przewidział postępowania, których wszczęcie warunkowane jest istnieniem konkretnego prejudykatu. Sytuacja taka ma miejsce, np. na kanwie roszczenia o odszkodowanie za szkodę wyrządzoną prawomocnym orzeczeniem sądu.¹⁷⁴ Zgodnie z treścią art. 417¹ § 2 k.c., co do zasady, naprawienia tej szkody można żądać jedynie po stwierdzeniu we właściwym postępowaniu niezgodności z prawem orzeczenia, które spowodowało szkodę. Wobec powyższego warunkiem zasądzenia odszkodowania jest istnienie wyroku wydanego

¹⁷⁰ Zob. Wyrok SN z 7.12.2017 r., V CSK 197/17, SIP LEX nr 2434726.

¹⁷¹ Zob. Wyrok SN z 11.02.2011 r. I CSK 249/10, OSNC-ZD 2012, nr 1, poz. 6.

¹⁷² Por. I. Kunicki [w:] A. Marciniak (red.) *Kodeks...* art. 365 pkt 37, data dostępu: 31 maja 2024 r.

¹⁷³ Wyrok SN z 12.07.2002 r., V CKN 1110/00, SIP LEX nr 74492. Przykładem związania prejudykatem może być m.in. związanie sądu rozpatrującego pozew o zapłatę skierowany wobec dłużnika rzeczowego (właściciela nieruchomości obciążonej hipoteką na rzecz powoda) wyrokiem sądu wieczystoksięgowego, w którym sąd ten potwierdził istnienie zabezpieczenia hipotecznego na nieruchomości powoda (oddalając powództwo o ustalenie treści księgi wieczystej w przedmiocie stwierdzenia, że hipoteka nie powstała) – w takim wypadku sąd badający sprawę o zapłatę nie może rozstrzygnąć, że hipoteka nie powstała. Por. Wyrok SN z 10.02.2011 r., IV CSK 259/10, SIP LEX nr 785539

¹⁷⁴ Szerzej zob.: J. Gudowski, *Węzłowe problemy skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia*, PS 2006, nr 1, s. 3 i n., T. Zembrzusi, *Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia jako instrument dochodzenia od skarbu państwa naprawienia szkody wyrządzonej wydaniem orzeczenia sądowego w postępowaniu cywilnym*, *Studia Iuridica* 2007 r., nr 47, s. 307-328, P. Pogonowski, *Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia w postępowaniu cywilnym. Problemy podstawowe, cz. II*, Rejent 2005, nr 11, s. 9.

w postępowaniu o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia prowadzonego na podstawie art. 424¹ i następnych k.p.c., w którym sąd prawomocnie stwierdzi, że orzeczenie będące podstawą do odszkodowania zostało wydane z naruszeniem prawa.¹⁷⁵

Podsumowując, związanie prawomocnymi orzeczeniami sądów cywilnych jest ograniczeniem zasady niezawisłości sędziowskiej, więc jako takie powinno być rozumiane ściśle, jako związanie wyłącznie co do rozstrzygnięcia o przedmiocie sprawy wyrażonego w sentencji orzeczenia. Przyjmuje się, że zakończona prawomocnie sprawa rozstrzyga jedynie o zasadności lub bezzasadności konkretnego roszczenia, a moc wiążąca nie obejmuje okoliczności prawnych i faktycznych, które sąd ustalił w celu rozpoznania danej sprawy, nawet jeżeli stanowiły one podstawę rozstrzygnięcia.¹⁷⁶ Skutkiem związania prejudykatem jest nie tylko niedopuszczalność dokonywania ustaleń sprzecznych z ustalonymi w prejudykacie, lecz również w ogóle niedopuszczalność prowadzenia postępowania dowodowego na tę okoliczność.¹⁷⁷ Ograniczenie zasady samodzielności sędziowskiej jest w omawianym wypadku konsekwencją przyznania przez ustawodawcę większego znaczenia zachowaniu ładu prawnego poprzez wykluczenie możliwości odmiennego orzekania przez sądy cywilne o tożsamyh kwestiach w identycznym stanie faktycznym lub prawnym, a także ze względu na uwzględnienie zasad ekonomiki i szybkości postępowania, gdyż dzięki powyższemu ograniczeniu odpada konieczność przeprowadzania postępowania dowodowego na ustalone już prawomocnie okoliczności.

6.2. Związanie wyrokiem sądu karnego (art. 11 k.p.c.)

Niektóre zachowania lub zaniechania osoby mogą wywołać skutki ujawniające się zarówno na płaszczyźnie prawa karnego i prawa cywilnego. W takich okolicznościach powstaje konieczność ułożenia relacji między postępowaniem karnym oraz postępowaniem

¹⁷⁵ Warto wskazać, że uzyskanie stosownego prejudykatu nie determinuje uwzględnienia powództwa odszkodowawczego. J. Gęsiak wskazuje, że w postępowaniu o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia SN nie przesądza okoliczności odnoszących się do szkody skarżącego. W konsekwencji możliwa jest sytuacja, gdy mimo uwzględnienia skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, powództwo odszkodowawcze zostanie oddalone, np. dlatego, że powód nie wykaze, iż szkoda powstała jako skutek danego orzeczenia.” Zob. J. Gęsiak, *Prejudykat a odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną wydaniem orzeczenia w postępowaniu cywilnym*, PS 2007, nr 7-8, s. 79-95.

¹⁷⁶ Zob. Postanowienie SN z 16.05.2023 r. I CSK 5967/22, SIP LEX nr 3565979.

¹⁷⁷ Zob. Wyrok SN z 4.03.2008 r., IV CSK 441/07, SIP LEX nr 376385.

cywilnym, tak aby było to najkorzystniejsze z perspektywy zasad sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Jednym z istotnych elementów składających się na ww. relację jest instytucja związania sądu cywilnego prawomocnym wyrokiem skazującym sądu karnego wydanym przedmiocie popełnienia przestępstwa. Ustawodawca zdecydował się podkreślić szczególne znaczenie tej instytucji umieszczając ją w tytule wstępnym kodeksu postępowania cywilnego (art. 11 k.p.c.). Celem ww. regulacji jest zapewnienie spójności między odrębnymi gałęziami prawa i minimalizacja ryzyka powstania sprzeczności między wyrokami sądów cywilnych i karnych. W doktrynie wskazuje się, że ze względu na odmienne zasady rządzące sposobem zbierania materiału procesowego oraz obowiązywanie zasady swobodnej oceny dowodów ryzyko powstania rozbieżności jest relatywnie wysokie.¹⁷⁸

Na mocy ww. przepisu wyrok sądu karnego stanowi prejudykat w postępowaniu cywilnym, gdyż przesądza o zajściu określonych zdarzeń faktycznych, które mogą wywoływać skutki o charakterze cywilnoprawnym.¹⁷⁹ Zakres związania, którym objęty jest sąd cywilny rozciąga się na ustalone przez sąd karny fakty tworzące znamiona czynu przestępnego oraz ustalony związek przyczynowy istniejący między zachowaniem osoby skazanej oraz zdarzeniem, które stanowiło czyn zabroniony.¹⁸⁰ W doktrynie i orzecznictwie wskazuje się, że moc wiążącą mają jedynie ustalenia wyrażone w sentencji wyroku skazującego, a zatem waloru tego nie posiadają ustalenia wynikające jedynie z uzasadnienia.¹⁸¹ Skutki, które wywołuje związanie wyrokiem sądu karnego w postępowaniu cywilnym były przedmiotem pogłębionej analizy SN, a w związku z powyższym zasadne jest przytoczenie *in extenso* poczynionych przez SN konkluzji: „Zasada prejudykatu wynikającego ze zdania pierwszego art. 11 k.p.c. ma charakter bezwzględnie obowiązujący w stosunku do sprawcy przestępstwa skazanego w procesie karnym. Osoba taka jako pozwana w sprawie cywilnej nie może podważać ustaleń wyroku skazującego jej za popełnienie przestępstwa. Może natomiast powoływać się na

¹⁷⁸ Por. M. Muliński [w:] A. Góra-Błaszczkowska (red.), *Kodeks...*, art. 11 pkt 1, data dostępu: 31 maja 2024 r.

¹⁷⁹ Por. T. Ereciński [w:] P. Grzegorzczak, J. Gudowski, H. Pietrkowski, K. Weitz, T. Ereciński (red.), *Kodeks...*, s. 266.

¹⁸⁰ Por. M. Muliński [w:] A. Góra-Błaszczkowska (red.), *Kodeks...*, art. 11 pkt 4, data dostępu: 31 maja 2024 r.

¹⁸¹ Zob. R. Stefanicki, *Moc wiążąca skazującego wyroku w postępowaniu cywilnym. Uwagi na tle wyroku Sądu Najwyższego z 14.07.2015 r., II PK 86/14*, PPC 2016, nr 4, s. 623-637 oraz I. Gromska-Szuster [w:] T. Wiśniewski (red.) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Artykuły 1–366*, red., Warszawa 2021 r., s. 133 oraz zob. Wyrok SN z 24.06.2013 r., II PK 352/12, SIP LEX nr 1350306; Wyrok SN z 4.04.2014 r., II CSK 405/13, SIP LEX nr 1480316.

wszelkie okoliczności, które mogą mieć wpływ na zmniejszenie jego odpowiedzialności cywilnej, w tym na przyczynienie się poszkodowanego do szkody lub wyłączenie obowiązku jej naprawienia np. z powodu jej pokrycia, przedawnienia, potrącenia. Przepis art. 11 k.p.c. jako przepis procesowy nie reguluje i nie przesądza kwestii odpowiedzialności cywilnej. O skutkach cywilnoprawnych wynikających z czynu objętego prawomocnym wyrokiem skazującym decyduje cywilne prawo materialne. Istota związania sądu cywilnego skazującym wyrokiem karnym wyraża się w tym, że w skład podstawy faktycznej rozstrzygnięcia sądu cywilnego wchodzi czyn opisany w sentencji karnego wyroku skazującego, a sąd ten pozbawiony jest możliwości dokonywania ustaleń w tym zakresie, w tym w szczególności ustaleń odmiennych niż przeniesione na podstawie tego wyroku z procesu karnego. Wyłączona jest tym samym możliwość dowodzenia w postępowaniu cywilnym, że prawomocny skazujący wyrok karny z jakichkolwiek przyczyn jest wadliwy.”¹⁸²

Na podstawie art. 11 k.p.c. moc wiążąca przysługuje wyłącznie wyrokom skazującym, oznacza to, że wyrok uniewinniający nie wywołuje żadnego formalnego wpływu na sąd cywilny. Jak zauważono w doktrynie wynika to z faktu, że pojęcie winy istotnie różni się na gruncie prawa karnego i cywilnego, toteż sąd cywilny powinien korzystać ze swobody jurysdykcyjnej, gdy bada czy osoba uniewinniona ponosi odpowiedzialność cywilną za spowodowaną szkodę. W takiej sytuacji sąd stosuje zasadę swobodnej oceny dowodów także odnośnie do przedstawionego jako dowód w sprawie wyroku uniewinniającego.¹⁸³ Analogicznie sąd cywilny nie jest związany postanowieniem (a nie wyrokiem) sądu karnego oraz w sprawie w przedmiocie wykroczenia (a nie przestępstwa).¹⁸⁴ Powyższe jest konsekwencją ścisłej wykładni art. 11 k.p.c., gdyż skoro przepis ten wprowadza wyjątki od zasady swobodnej oceny dowodów oraz bezpośredniości, a tym samym od zasady niezawisłości to zastosowanie znajduje zasada *exceptiones non sunt extendendae*.

Konkludując, cechą szczególną mocy wiążącej wyroku karnego jest jego moc dowodowa wykorzystywana na potrzeby postępowania cywilnego. Prawomocny wyrok

¹⁸² Wyrok SN z 21.02.2013 r. I CSK 373/12, OSNC 2013, nr 11, poz. 126.

¹⁸³ Por. K. Paczoska, *Niewinność w rozumieniu prawa karnego w postępowaniu cywilnym. Glosa do wyroku s. apel. z dnia 12 października 2011 r. I ACa 326/11*, GSP-Prz.Orz. 2015 r., nr 3, s. 39-47 oraz T. Ereciński [w:] P. Grzegorzczak, J. Gudowski, H. Pietrkowski, K. Weitz, T. Ereciński (red.), *Kodeks...* s. 268.

¹⁸⁴ Zob. Z. Miczek, *Związanie sądu orzeczeniem wydanym w sprawie karnych oraz w sprawach o wykroczenia*, PS 2004, nr 6, s. 57.

skazujący stanowi tzw. domniemanie niezbite (*praesumptio iuris tantum*).¹⁸⁵ Ograniczenie samodzielności jurysdykcji sądu przez nakaz przyjęcia poczynionych przez sąd karny ustaleń uzasadnione jest ze względu na zachowanie spójności między orzecznictwem sądów karnych i cywilnych, gdyż jak wskazano w doktrynie: „rozbieżność czy nawet sprzeczność rozstrzygnięć zawartych w prawomocnych wyrokach sądowych jest bez wątpienia zjawiskiem szkodliwym, naruszającym poczucie bezpieczeństwa prawnego, obniżającym powagę wymiaru sprawiedliwości i zaufanie do państwa.”¹⁸⁶ Ponadto jako aktualne potraktować należy motywy obowiązujące w zakresie związania prejudykatem wydanym przez sąd cywilny.

6.3. Związanie aktem administracyjnym

Odrębną kwestię stanowi związanie sądu cywilnego aktem administracyjnym. W odróżnieniu od związania prejudykatem w postaci orzeczenia sądu cywilnego (z art. 365 § 1 k.p.c) lub wyroku sądu karnego (art. 11 k.p.c.) ustawodawca nie przewidział szczególnego przepisu regulującego wpływ wydania decyzji administracyjnej lub innych aktów administracyjnych o podobnym skutku na postępowanie cywilne. Wskazówkę interpretacyjną może stanowić jedynie art. 177 § 1 pkt. 3 k.p.c. który przyznaje sądowi kompetencje do fakultatywnego zawieszenia postępowania, jeżeli rozstrzygnięcie danej sprawy zależne jest od uprzedniej decyzji organu administracji publicznej.¹⁸⁷ Analizując ww. przepis można dojść do wniosku, że ustawodawca dostrzega zagadnienie wpływu decyzji administracyjnej na postępowanie cywilne jednak odstąpił od uregulowania tej kwestii wprost czego konsekwencją jest powstanie wątpliwości co do istnienia oraz zakresu związania sądu cywilnego.¹⁸⁸ O złożoności zarysowanej problematyki świadczyć może fakt, że w przeszłości doktrynie prowadzony był spór w ogóle co do istnienia takiej instytucji prawnej jak ograniczenie samodzielności jurysdykcyjnej ze względu na treść decyzji administracyjnej.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Por. T. Ereciński [w:] P. Grzegorzczak, J. Gudowski, H. Pietrkowski, K. Weitz, T. Ereciński (red.), *Kodeks...*, s. 265 i n.

¹⁸⁶ M. Muliński [w:] A. Góra-Błaszczkowska (red.), *Kodeks...*, art. 11 pkt 1, data dostępu: 31 maja 2024 r.

¹⁸⁷ Zob. S. Jelonek, *Zawieszenie postępowania cywilnego w oczekiwaniu na rozstrzygnięcie administracyjnoprawne*, PPC 2018, nr 2, s. 206-229.

¹⁸⁸ Por. T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2013 r., s. 136.

¹⁸⁹ W przeszłości dominował pogląd wyrażany m. in. przez S. Hanausek [w:] „*Związanie” sądu cywilnego decyzją administracyjną*, *Studia Cywilistyczne* 1974 r., t. XXIII, s. 20 i n. oraz W. Siedleckiego [w:] *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 1977 r., s. 38-39., którzy twierdzili, że w przepisach prawa nie istnieje podstawa dla przyjęcia związania sądu cywilnego rozstrzygnięciem zawartym w decyzji administracyjnej,

Zarysowane powyżej kontrowersje zostały jednoznacznie wyjaśnione dzięki działalności orzeczniczej SN, który najpierw w kilku kolejnych orzeczeniach¹⁹⁰, a następnie w uchwale w składzie 7 sędziów z dnia 9 października 2007 r., sygn. III CZP 46/07¹⁹¹ rozstrzygnął, że związanie sądów powszechnych skutkami prawnymi orzeczeń organów administracyjnych jest obowiązującą powszechnie zasadą prawa. W związku z powyższym powstaje kwestia ustalenia zakresu ograniczenia samodzielności jurysdykcyjnej ze względu na akt administracyjny.

Związanie prejudykatem oznacza konieczność uwzględnienia stanu prawnego ukształtowanego albo ustalonego w decyzji administracyjnej. W takim wypadku sąd cywilny nie jest uprawniony do wywiedzenia innych konsekwencji prawnych z faktów, które stanowiły podstawę decyzji administracyjnej.¹⁹²

Wobec powyższego należy składować za Ł. Wyszomirskim, że samodzielność jurysdykcyjna sądu cywilnego jest ograniczona co do dokonywania ustaleń prawnych w sferze zastrzeżonej dla organów administracyjnych czyli takich, które regulowane są za pomocą aktów administracyjnych, gdyż choć sąd może samodzielnie dokonać innych ustaleń faktycznych na potrzeby badanej przez siebie sprawy niż organ administracyjny to nie posiada kompetencji do wyciągnięcia z nich konsekwencji, które spowodować może wyłącznie decyzja administracyjna.¹⁹³

toteż decyzja administracyjna powinna zostać uwzględniona w ramach postępowania cywilnego na takich samych zasadach jak każdy inny element stanu faktycznego sprawy i nie należy jej przyznawać statusu prejudykatu.

¹⁹⁰ Zob. Wyrok SN z 19.11.2004 r. V CK 251/04, SIP LEX nr 172465; Wyrok SN z 28.07.2004 r., III CK 296/03, SIP LEX nr 121123.

¹⁹¹ Zob. Uchwała SN (7) z 9.10.2007 r., III CZP 46/07, OSNC 2008, nr 3, poz. 30.

¹⁹² Na przykład, jeżeli w prawomocnej decyzji Prezes UOKiK uzna na podstawie art. 27 ust. 1 i 2 w zw. z art. 24 ust. 1 i ust. 2 pkt 1 u.o.k.k. dane działanie przedsiębiorcy za praktykę naruszającą zbiorowe interesy konsumentów, to sąd cywilny w sprawie, w której powyższa okoliczność ma prejudycjalne znaczenie nie może uznać, że działalność tego przedsiębiorcy nie stanowiła naruszenia praktyki naruszającej zbiorowe interesy konsumentów nawet jeżeli sąd uznał decyzję Prezesa UOKiK za niezgodną z prawem. Zob. Wyrok SN z 27.02.2019 r. I NSK 17/18, SIP LEX nr 2643232 Na kanwie podobnych spraw sądowych w doktrynie zauważono, że sąd cywilny związany jest do uwzględniania stanu prawnego będącego skutkiem decyzji administracyjnej, chyba, że jest ona bezwzględnie nieważna. Por. R. Frey, *Związanie sądu decyzją Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów w sprawach o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji*, PS 2023, nr 9, s. 81-96.

¹⁹³ Szerzej zob.: Ł. M. Wyszomirski, *Moc wiążąca decyzji administracyjnej w postępowaniu cywilnym*, PPP 2013, nr 11, s. 25-41 oraz por. A. Wesołowska, *Postępowanie cywilne - moc wiążąca decyzji administracyjnej - rozstrzygnięcie sporu o własność nieruchomości w razie istnienia sprzecznych tytułów własności w postaci decyzji administracyjnej i prawomocnego orzeczenia sądu. Glosa do wyroku SN z dnia 25 stycznia 2012 r., V CSK 51/11*, OSP 2012, nr 7-8, s. 74.

Instytucja ograniczenia samodzielności jurysdykcyjnej sądów cywilnych ze względu na decyzję administracyjną jest pochodną instytucji drogi sądowej oraz drogi administracyjnej. Rozróżnienie spraw na podlegające badaniu w postępowaniu cywilnym oraz postępowaniu administracyjnym było punktem wyjścia dla SN przy orzekaniu o mocy wiążącej decyzji administracyjnej w przytoczonych powyżej orzeczeniach. Jednym z podstawowych założeń ustrojowych wymiaru sprawiedliwości jest podział na pion sądowy oraz sądownoadministracyjny, a istotą tego podziału jest to, że sądy powszechne nie posiadają kompetencji do kwestionowania ustaleń dokonanych przez organy administracyjne w prawomocnych rozstrzygnięciach. Wobec powyższego SN uznał, że ograniczenie samodzielności jurysdykcyjnej sądów cywilnych jest koniecznością ze względu na obowiązywanie konstytucyjnej zasady podziału władzy oraz legalizmu.

6.4. Związanie orzeczeniem sądu administracyjnego (art. 171 p.p.s.a.)

Jak zaznaczono powyżej do zadania kontroli zgodności z prawem aktów administracyjnych zostało powołane sądownictwo administracyjne. Wobec tego, w celu uzupełnienia zagadnienia związania prejudykatem w postaci aktu administracyjnego konieczne jest zbadanie jakie skutki w postępowaniu cywilnym wywołuje orzeczenie wydane na drodze sądownoadministracyjnej. W odróżnieniu od k.p.a. ustawodawca w ramach przepisów p.p.s.a. wprowadził instytucję mocy wiążącej orzeczenia sądu administracyjnego wprost w art. 171 p.p.s.a., wedle którego prawomocne orzeczenie sądu administracyjnego wiąże inne sądy i organy państwowe.¹⁹⁴ Regulacja zawarta w art. 171 p.p.s.a. jest analogiczna do normy wyrażonej w art. 365 § 1 k.p.c., toteż odnośnie do orzeczenia sądu administracyjnego co do zasady aktualne pozostają uwagi poczynione w ramach omawiania mocy wiążącej orzeczenia sądu cywilnego.

Specyfika postępowania sądownoadministracyjnego przejawia się w tym, że możliwe są jedynie dwa rodzaje rozstrzygnięć w przedmiocie zgodności działalności organu administracji zgodnie z prawem – negatywne lub pozytywne. Jak wskazano w doktrynie, orzeczenie negatywne, w którym sąd rozstrzyga o uchyleniu lub stwierdzeniu nieważności aktu albo

¹⁹⁴ Szerzej zob. T. Woś, *Prawomocność orzeczeń sądu administracyjnego*, PPP 2007, nr 5 oraz M. Romańska, *Granice przedmiotowe skuteczności orzeczeń sądów administracyjnych co do istoty sprawy*, PPP 2010, nr 5.

stwierdzeniu bezskuteczności czynności administracyjnej wywiera w stosunku do tego aktu lub czynności skutek wsteczny, a w konsekwencji następuje powrót do sytuacji prawnej, która miała miejsce przed wydaniem zaskarżonego aktu administracyjnego.¹⁹⁵ Orzeczenie pozytywne potwierdza, że stan prawny powstały na mocy działania organu administracyjnego jest zgodny z prawem. Wobec powyższego, biorąc pod uwagę fakt, że moc wiążąca orzeczenia sądu administracyjnego dotyczy jedynie sentencji konkretnego rozstrzygnięcia¹⁹⁶, to rzeczywisty skutek na sąd cywilny może wyrzucić jedynie orzeczenie negatywne, gdyż w tym wypadku sąd cywilny związany będzie do stwierdzenia, że dany akt administracyjny nie wywołuje skutków prawnych zgodnie z orzeczeniem sądu administracyjnego, natomiast w razie wydania orzeczenia pozytywnego rzeczywistą moc wiążącą dalej posiadać będzie sama decyzja administracyjna.

7. Związanie niewzruszalnym domniemaniem prawnym

Zgodnie z przyjętą przez Ł. Błaszczaka klasyfikacją środków prawnych ograniczających samodzielność jurysdykcyjną ostatnią instytucją o tym skutku jest związanie niewzruszalnym domniemaniem prawnym.¹⁹⁷ Domniemanie prawne to instytucja prawa dowodowego wprowadzona w art. 234 k.p.c., na mocy którego domniemania ustanowione przez prawo wiążą sąd.¹⁹⁸ Co do zasady domniemania prawne mogą zostać obalone przez przeprowadzenie przeciwdowodu, jednakże ustawowo dopuszczalna jest sytuacja, gdy obalenie domniemania jest wyłączone, w takim wypadku domniemanie prawne korzysta z przymiotu niewzruszalności.

O ile na podstawie art. 234 k.p.c. nie może budzić wątpliwości, że istnienie domniemania prawnego niewzruszalnego jest dopuszczalne przez ustawodawcę, to zupełnie inną kwestią jest faktyczne obowiązywanie przepisów o randze niewzruszalnych domniemań prawnych w polskim systemie prawa cywilnego. Np. zdaniem A. Jakubeckiego istnienie

¹⁹⁵ Por. T. Woś [w:] H. Knysiak-Sudyka, M. Romańska, T. Woś (red.) *Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz*, Warszawa 2016 r., s. 980.

¹⁹⁶ Por. B. Dauter [w:] A. Kabat, M. Niezgódka-Medek, B. Dauter (red.) *Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz*, SIP LEX 2021 r., art. 170, pkt 3, data dostępu: 31 maja 2024 r.

¹⁹⁷ Ł. Błaszczak, *O tzw. ograniczonej samodzielności...*, s.145.

¹⁹⁸ Szerzej zob. I. Adrych-Brzezińska, *Ciężar dowodu w prawie i procesie cywilnym*, Warszawa 2015 r., s. 242 i n. oraz P. Rylski, *Działanie sądu z urzędu a podstawa faktyczna wyroku cywilnego*, Warszawa 2009 r., s. 275 i n.

domniemań prawnych niewzruszalnych jest faktem, a jako przykład takiego domniemania autor ten podaje domniemanie związane z rękojmią wiary publicznej ksiąg wieczystych (art. 5 u.k.w.h.). Zupełnie innego zdania są np. H. Dolecki i T. Radkiewicz, którzy kwestionują istnienie domniemań prawnych niewzruszalnych: „W polskim prawie nie ma domniemań bezwzględnie niewzruszalnych, funkcjonują natomiast domniemania względnie niewzruszalne, np. domniemanie z art. 63 k.r.o. Natomiast art. 5 u.k.w.h., stanowiący podstawę rękojmi wiary publicznej ksiąg wieczystych, nie wyraża żadnego domniemania.”¹⁹⁹

Na podstawie powyższego skonkludować należy, że odnośnie do zagadnienia niewzruszalnych domniemań prawnych w doktrynie nie tylko nie ma zgody co do ich istnienia i zakresu związania, lecz również, że w tej dziedzinie wiedzy prawniczej wciąż panuje chaos semantyczny, który dodatkowo utrudnia wykrystalizowanie się powszechnie akceptowalnego poglądu.

Moim zdaniem istnienie bezwzględnie niewzruszalnych domniemań prawnych jest faktem. Przekonującym przykładem jest domniemanie ojcostwa dziecka poczętego w wyniku procedury medycznie wspomaganej prokreacji, o którym mowa w art. 68 k.r.o. Przepis ten stanowi o niedopuszczalności zaprzeczenia ojcostwa, jeżeli dziecko urodziło się w następstwie procedury medycznie wspomaganej prokreacji, na którą mąż matki wyraził zgodę. Niedopuszczalność kwestionowania ojcostwa odróżnia tę sytuację od zwykłego domniemania ojcostwa, zgodnie z którym ojcem dziecka jest mąż matki (art. 62 k.r.o.), które to domniemanie można obalić za pomocą powództwa o ustalenie ojcostwa. Samodzielność jurysdykcyjna jest na podstawie art. 68 k.r.o. ograniczona w taki sposób, że sąd pozbawiony jest kompetencji do przeprowadzania dowodów na okoliczność ojcostwa i musi przyjąć wynikający z domniemania stan prawny.²⁰⁰ Ponadto istnieje grupa domniemań wzruszalnych, które następnie stają się niewzruszalne (tzw. domniemania względnie niewzruszalne) na przykład przez upływ czasu,

¹⁹⁹ H. Dolecki, T. Radkiewicz [w:] T. Wiśniewski (red.) *Kodeks...*, s. 1107.

²⁰⁰ W doktrynie zauważa się również istnienie niewzruszalnych domniemań prawnych w rozporządzeniach ministerialnych, na przykład instytucja milczącego uznania reklamacji wprowadzona w § 14 Rozporządzenia Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 26 listopada 2013 r. w sprawie reklamacji usługi pocztowej (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 474) zgodnie z którą, jeżeli operator pocztowy nie udzieli odpowiedzi na reklamację lub informacji o wyniku rozpatrzenia odwołania w odpowiednim terminie to reklamację uznaje się za uznaną z mocy samego prawa, a fakt jej uznania jest domniemaniem prawnym o niewzruszalnym charakterze. Zob. J. Dorosz-Kruczyński [w:] J. Dorosz-Kruczyński (red.), *Prawo pocztowe. Komentarz*, SIP LEX 2023 r., art. 92, dostęp dnia 31 maja 2024 r.

w którym możliwe było obalenie danego domniemania.²⁰¹ Ww. sytuacja materializuje się m.in. w przypadku upływu rocznego terminu na wytoczenie powództwa o zaprzeczenie ojcostwa, o którym mowa w art. 63 k.r.o.

Podsumowując kwestię niewzruszalnych domniemań prawnych podkreślić należy, że w polskim systemie prawa postępowania cywilnego istnieją zarówno domniemania prawne niewzruszalne bezwzględne oraz względne. Konsekwencją ich obowiązywania jest ograniczenie swobody orzeczniczej w taki sposób, że sąd cywilny zobowiązany jest przyjąć wynikające z nich okoliczności sprawy za wiążące, a tym samym pozbawiony jest kompetencji do dokonania własnej, swobodnej oceny materiału dowodowego zgromadzonego co to tej okoliczności. Domniemania niewzruszalne nie są grupą jednolitą, dlatego też niemożliwe jest podanie zgeneralizowanej przyczyny ich wprowadzenia, a badanie ich celu i funkcji należy przeprowadzać w odniesieniu do konkretnego przepisu prawa.²⁰²

²⁰¹Szerzej zob. P. Gil, I. Gil, W. Głodowski, J. Gołaczyński, P. Rodziewicz [w:] Ł. Błaszczak (red.) *Dowody....* s. 210.

²⁰² Tytułem przykładu wskazać należy, że ograniczenie wprowadzone w art. 68 k.r.o. służy ochronie praw i dobra dziecka, natomiast ograniczenie wynikające z § 14 Rozporządzenia w sprawie reklamacji usługi pocztowej służy ochronie interesów kontrahentów wnoszących zastrzeżenia co do sposobu działania operatora pocztowego.

Zakończenie

Spojrzenie na zjawisko samodzielności jurysdykcyjnej przez pryzmat jej ograniczeń umożliwia pełniejsze zrozumienie systemu prawa postępowania cywilnego jako tygla wartości i zasad, poczynając od tych najbardziej podstawowych, takich jak konstytucyjne zasady organizacji demokratycznego państwa prawa i ustroju wymiaru sprawiedliwości przez wartości charakterystyczne jedynie dla postępowania cywilnego, kończąc na najbardziej szczegółowych zasadach chroniących konkretne prawa poszczególnych uczestników obrotu prawnego. Ze zderzenia i zważenia tych wszystkich, nierzadko niespisanych lub wyrażonych za pomocą klauzul generalnych wartości wyłania się obraz zasady niezawisłości sędziowskiej, a w szczególności zasady samodzielności jurysdykcyjnej jako wartości o fundamentalnym znaczeniu. Jej obowiązywanie jest niezbędne w demokratycznym porządku prawnym, bowiem gwarantuje rzeczywiste funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości, który jest ostoją wszystkich praw i wolności obywatelskich. Wobec powyższego samodzielność jurysdykcyjna sądu cywilnego jest również koniecznym elementem zapewnienia pożądanego standardu ochrony praw człowieka.²⁰³ Podstawowe znaczenie zasady niezawisłości sędziowskiej nie sprzeciwia się jednak konieczności wprowadzenia regulacji zmierzających do jej ograniczenia w celu zagwarantowania ochrony innego uzasadnionego konstytucyjnie dobra. W istocie istnieje nie tyle możliwość, lecz ustrojowa konieczność wprowadzenia ograniczeń od zasady samodzielności jurysdykcyjnej sądu cywilnego, jednakże wyłącznie ze względu na potrzebę ochrony innych wartości.²⁰⁴ Podstawy odstępstwa od ww. zasady wyróżnić można ze względu na dwa przeplatające się wzajemnie motywy, tj. po pierwsze, dobro całego systemu wymiaru sprawiedliwości rozumiane w szczególności jako jego efektywność, jakość i spójność oraz po drugie ochrona praw i interesu prawnego jednostek – uczestników postępowania. Obie ww. motywacje ustawodawcy widoczne są we wszystkich instytucjach ograniczających samodzielność jurysdykcyjną sędziego sądu cywilnego.

Zbiór odstępstw od zasady samodzielności jurysdykcyjnej jest różnorodny. Ustawodawca, aby ograniczyć swobodę orzeczniczą w sposób adekwatny do chronionych wartości, posłużył się różnymi instytucjami prawnymi, spośród których najdonioślejsze

²⁰³ Por. J. Gudowski, *Niezawisłość a związanie...*, s. 441.

²⁰⁴ Por. J. Gudowski, *Niezawisłość a związanie...* s. 441.

znaczenie posiadają: związanie oceną prawną, związanie wykładnią sądową oraz moc wiążąca. Instytucja wiążącej oceny prawnej, która niesie ze sobą najpoważniejsze ograniczenie samodzielności jurysdykcyjnej znajduje zastosowanie w wypadku wydania przez sąd drugiej instancji orzeczenia kasatoryjnego i przekazania sprawy sądowi niższego szczebla do ponownego rozpoznania. Ograniczeniem w mniejszym stopniu ingerującym w swobodę orzeczniczą jest związanie wykładnią sądową, której różne rodzaje wyróżnić można ze względu na organ władzy sądowniczej dokonujący wiążącej wykładni prawa. W polskim systemie prawa taką kompetencję posiadają: SN w ramach orzeczenia uwzględniającego skargę kasacyjną (uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania) oraz uchwały o rozstrzygnięciu zagadnienia prawnego w szczególności, jeżeli nadany zostanie jej walor zasady prawnej, TK w zakresie wyroków interpretacyjnych oraz TSUE w ramach tzw. procedury pytania prejudycjalnego. Instytucja mocy wiążącej służy zapewnieniu uwzględniania przez sądy cywilne orzeczeń lub innych rozstrzygnięć o prejudycjalnym charakterze. Związanie sądu cywilnego wynikające z istnienia prejudykatu ma inną naturę niż związanie oceną prawną lub wykładnią sądową, gdyż dotyczy zobowiązania sądu do uwzględnienia stanu prawnego wynikającego z danego rozstrzygnięcia, a nie sposobu interpretacji prawa, dlatego też porównywanie tych instytucji na gruncie stopnia ograniczenia swobody orzeczniczej wydaje się bezzasadne. Na tle ww. ograniczeń samodzielności jurysdykcyjnej instytucja związania sądu niewzruszalnym domniemaniem prawnym odgrywa marginalną rolę, jednakże jej dostrzeżenie jest konieczne dla uzupełnienia obrazu środków ograniczeń samodzielności jurysdykcyjnej.

Konkludując, proponuję spojrzeć za J. Gudowskim na system ograniczeń swobody orzeczniczej sądów cywilnych nie jak na czynnik o pejoratywnym wydźwięku odbierającym sędziom część kompetencji i wolność do działania zgodnie z własnym sumieniem, lecz raczej jako uzupełnienie niezawisłości i narzędzie służące usprawnieniu procesu orzeczniczego. J. Gudowski analizując zagadnienie związania poglądem innego sądu stwierdził, że ów związek jest w swojej istocie: „dyktowanym troską o autorytet wymiaru sprawiedliwości, szybkość postępowania oraz jednolitość orzecznictwa – czynnikiem optymalizującym i racjonalizującym swobodę orzekania.”²⁰⁵ Moim zdaniem, powyższa konkluzja zachowuje

²⁰⁵ J. Gudowski, *Niezawisłość a wiązanie...* s. 445.

aktualność również odnośnie do wszystkich innych omówionych w niniejszej dysertacji form ograniczenia samodzielności jurysdykcyjnej sądu cywilnego, a w związku z powyższym uprawnione jest twierdzenie, że ograniczenie samodzielności jurysdykcyjnej, jeżeli jest wprowadzone w ramach uzasadnionego konstytucyjnie lub procesowo wyjątku, stanowi środek do zapewnienia sędziemu optymalnych warunków do korzystania z przyznanego mu przymiotu niezawisłości.

Bibliografia

1. Adamiak B., Borkowski J., *Postępowanie administracyjne i sądowoadministracyjne*, Warszawa 2014 r.;
2. Adrych-Brzezińska I., *Ciężar dowodu w prawie i procesie cywilnym*, Warszawa 2015 r.;
3. Andrzejewski M., *Samodzielność jurysdykcyjna w procedurach sądowych*, Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ Nauki Społeczne, Numer 15 (4/2016);
4. Asłanowicz M., *Nadzwyczajne środki zaskarżenia w postępowaniu cywilnym*, SIP Legalis 2023 r.;
5. Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, SIP Legalis 2012 r.;
6. Banaszak B., *Konstytucyjne ujęcie zasady niezawisłości sędziowskiej w Polsce*, ZNSA 2009, nr 6;
7. Barcik J., *Niezawisłość sędziowska jako wartość konstytucyjna Unii Europejskiej. Glosa do wyroku TS z dnia 27 lutego 2018 r., C-64/16, EPS 2018, nr 5*;
8. Bładowski B., *Metodyka pracy sędziego cywilisty*, Warszawa 2013 r.;
9. Bładowski B., *Środki odwoławcze w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2008 r.;
10. Błaszczak Ł., *Dowody w postępowaniu cywilnym. System Postępowania Cywilnego*. Warszawa 2021 r.;
11. Błaszczak Ł., *O tzw. ograniczonej samodzielności jurysdykcyjnej sądu cywilnego w procesie cywilnym (w:) Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych społecznych i gospodarczych. Materiały Konferencyjne Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Postępowania Cywilnego Szczecin-Niechorze 28-30.09.2007*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska Warszawa 2009 r.;
12. Brzezowski M., *Rola i status ławnika na tle ostatnich zmian w ustawie – Prawo o ustroju sądów powszechnych*, MOP 2019, Nr 20.;
13. Chwesiuk I., *Orzeczenia interpretacyjne TK (w:) Ius et veritas. Księga poświęcona pamięci Michała Staszewicza* (red.) D. Dudek, A. Janicka. Lublin 2003 r.;
14. Dąbrowski S., Godlewska-Michalak B., Gonera K., Kremer J., Łazarska A., Ott G., Sawiński J., Strus Z., Górski A., *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Komentarz*, Warszawa 2013 r.;
15. Dorosz-Kruczyński J., *Prawo pocztowe. Komentarz*, SIP LEX 2023 r.;

16. Dudka K., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. III, Warszawa 2023 r.;
17. Ereciński T., *Apelacja w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2020 r.;
18. Ereciński T., Gudowski J., *System Prawa Procesowego Cywilnego. Tom III. Środki zaskarżenia*, Warszawa 2013 r.;
19. Ereciński T., Lubiński K., *System Prawa Procesowego Cywilnego. Tom IV. Część I. Postępowanie nieprocesowe. Vol. I*, SIP LEX 2021 r.,
20. Ereciński T., Wiśniewski T., *System Prawa Procesowego Cywilnego. Tom II. Część II. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, Warszawa 2016 r.;
21. Flaga-Gieruszyńska K., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2020 r.;
22. Frey R., *Związanie sądu decyzją Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów w sprawach o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji*, PS 2023, nr 9.;
23. Garlicki L., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2005 r.;
24. Gęsiak J., *Prejudykant a odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną wydaniem orzeczenia w postępowaniu cywilnym*, PS 2007, nr 7-8.;
25. Góra-Błaszczkowska A., *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I A. Komentarz*, SIP Legalis 2020 r.;
26. Góra-Błaszczkowska A., *Uchwały abstrakcyjne Sądu Najwyższego w sprawach cywilnych - wstęp do badań*, EPPiSM 2023, nr 4;
27. Grzegorzczak P., Gudowski J., Markiewicz K., Walasik M., Weitz K., Ereciński T., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Postępowanie rozpoznawcze*, SIP LEX 2022 r.;
28. Gudowski J., *Kodeks postępowania cywilnego. Orzecznictwo. Piśmiennictwo. Tom II*, Warszawa 2024 r.;
29. Gudowski J., *Niezawisłość a związanie sędziego oceną prawną sądu wyższej instancji*, PPC 2016, nr 3.;
30. Gudowski J., *O kilku naczelnych zasadach procesu cywilnego – wczoraj, dziś, jutro (w:) Prawo prywatne czasu przemian, księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Stanisławowi Sołtysińskiemu*, red. A. Nowicka Poznań 2005 r.;
31. Gudowski J., *SN. Pozycja ustrojowa, funkcje i zadania (spojrzenie sędziego cywilisty)*, PS 2015, nr 11-12.;

32. Gudowski J., *Węzłowe problemy skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia*, PS 2006, nr 1.;
33. Haczkowska M., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, 2014 r, SIP LEX;
34. Hanausek S., „Związanie” sądu cywilnego decyzją administracyjną, *Studia Cywilistyczne* 1974 r., t. XXIII.;
35. Hauser R., *Konstytucyjna zasada niezawisłości sędziowskiej*, ZNSA 2015, nr 1;
36. Hofmański P., Kwiatkowski Z. *System Prawa Karnego Procesowego. Tom V. Sądy i inne organy postępowania karnego*, Warszawa 2015 r.;
37. Horodniczy M., *Wykonywanie przez referendarzy sądowych czynności z zakresu ochrony prawnej. Glosa do wyroku TK z dnia 12 maja 2011 r., P 38/08*, GSP-Prz.Orz. 2012, nr 3.;
38. Jackowski M., *Następstwa wyroków TK w procesie sądowego stosowania prawa*, SIP LEX 2016 r.;
39. Jakubecki A., *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I. Komentarz do art. 1-729*, Warszawa 2017 r.;
40. Jakubecki A., *Prejudycjalność w postępowaniu cywilnym*, Nowe Prawo 1982, nr 7-8.;
41. Jaśkiewicz J., *Poznanie faktów w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013 r.;
42. Jelonek S., *Zawieszenie postępowania cywilnego w oczekiwaniu na rozstrzygnięcie administracyjnoprawne*, PPC 2018, nr 2.;
43. Józefowicz A., *Orzeczenia interpretacyjne TK*, PiP 1999, z. 11.;
44. Kabat A., Niezgódka-Medek M., Dauter B., *Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz*, SIP LEX 2021 r.,
45. Kamiński M., Romańska M., *Moc wiążąca decyzji administracyjnej w postępowaniu cywilnym a koncepcje jej nieważności*, „Przegląd Sądowy” 2008, nr 4.;
46. Knoppek K., *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w postępowaniu cywilnym*, IN 2014, Nr 5.;
47. Knysiak-Sudyka H., Romańska M., Woś T., *Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz*, Warszawa 2016 r.;
48. Kornobis-Romanowska D., Łacny J., Wróbel A., *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz. Tom III (art. 223-358)*, Warszawa 2012 r.;

49. Korzan K., *Skutki orzeczeń rozstrzygających sprawę co do istoty (prawomocność, wykonalność i skuteczność)*, Rejent 2005, nr 4.;
50. Krzywoń A., *Glosa do wyroku NSA z dnia 23 stycznia 2014 r., II FSK 2518/13*, ZNSA 2015, nr 3.;
51. Kustra A., *Wyroki zakresowe TK*, „Przegląd Sejmowy” 2011, nr 4.;
52. Kuśmierczyk M., *Zakres związania uchwałami Sądu Najwyższego*, BISP 2023, Nr 8.;
53. Kwiatkowski Z., *Charakter prawny uchwał SN*, IN 2020, nr 2.;
54. Laskowska A., *Zawieszenie sądowego postępowania rozpoznawczego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2009 r.;
55. Latos B., *Niezależność sądów i niezawisłość sędziowska z perspektywy radcy prawnego*, KRS 2016, nr 4.;
56. Leszczyński L., *Wykładnia Operatywna (podstawowe właściwości)*, PiP 2009, nr 6.;
57. Łochowski M., *Wiążąca sądowa wykładnia prawa, ocena prawna, wskazania co do dalszego postępowania (uwagi na tle art. 386 § 6 i art. 393(17) k.p.c.)*, PS 1999, nr 10.;
58. Malinowski A., *Pytania i odpowiedzi. Teoria i zastosowanie w postępowaniu karnym oraz cywilnym*, Warszawa 2012 r.
59. Manowska M., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany. Tom I*, SIP LEX 2022 r.;
60. Marciniak A., *Kodeks postępowania cywilnego. Tom II. Komentarz do art. 205¹–424¹²*, SIP Legalis 2019 r.;
61. Marcisz P., *Sąd obowiązany do zadania pytania prejudycjalnego w polskim postępowaniu cywilnym*, EPS 2017, nr 9.;
62. Marszałkowska-Krześ E., Gil I., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, SIP Legalis 2024 r.;
63. Mądrzak H., *O pojmowaniu naczelných zasad postępowania cywilnego*, w: *Proces i Prawo. Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1989 r.;
64. Miąsik D., *Zasady i prawa podstawowe. System Prawa Unii Europejskiej*, SIP Legalis 2022 r.;

65. Michalska-Marciniak M., *Zasada instancyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013 r.;
66. Miczek Z., *Związanie sądu orzeczeniem wydany w sprawie karnych oraz w sprawach o wykroczenia*, PS 2004, nr 6.;
67. Muras Z., *Podstawy prawa* Warszawa 2017 r.;
68. Muszyński M., *Pytanie prejudycjalne jako instrument wykładni prawa UE: istota, granice i możliwości kontroli*, Prok.i Pr. 2020, nr 7-8.;
69. Nowicki D., *Miejsce orzeczeń interpretacyjnych w orzecznictwie TK*, PiP 2012, nr 10.;
70. Olęząlek M., *Prawo karne procesowe dla sędziów, prokuratorów, obrońców i pełnomocników*, SIP Legalis 2024 r.;
71. Otręba K., Sulikowski A., *Perspektywy podjęcia rozproszonej kontroli konstytucyjności przez sądy powszechne*, PiP 2017, nr 11.;
72. Paczoska K., *Niewinność w rozumieniu prawa karnego w postępowaniu cywilnym. Glosa do wyroku s. apel. z dnia 12 października 2011 r. I ACa 326/11*, GSP-Prz.Orz. 2015, nr 3.;
73. Paprzycki L. K., *Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego (wybrana problematyka europejska)*, EPS 2014, nr 1.;
74. Piaskowska O. M., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 1–505(39)*, Warszawa 2024 r.;
75. Piotrowski R., *Pozycja ustrojowa sędziego*, Warszawa 2015 r.;
76. Pogonowski P., *Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia w postępowaniu cywilnym. Problemy podstawowe, cz. II*, Rejent 2005, nr 11.;
77. Radajewski M., *Status prawny asesorów sądowych w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2022 r.;
78. Resich Z., *Res iudicata*, Warszawa 1978 r.;
79. Romańska M., *Granice przedmiotowe skuteczności orzeczeń sądów administracyjnych co do istoty sprawy*, PPP 2010, nr 5.;
80. Romańska M., *Wpływ orzecznictwa TK na kształt i sprawność systemu środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym*, PPC 2017, nr 2.;

81. Rylski P., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, SIP Legalis 2023 r.;
82. Safjan M., Bosek L. *Konstytucja RP. Tom II. Komentarz do art. 87–243*, SIP Legalis 2016 r.;
83. Sanetra W., *Co stanowi zagadnienie prawne i co oznacza, że wykładnia (uchwała) wiąże w danej sprawie (w:) Aurea praxis. Aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego. Tom I.*, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011 r.;
84. Sanetra W., *Jednolitość orzecznictwa jako wartość sądowego stosowania prawa i rola Sądu Najwyższego w jej zapewnieniu*, PS 2013, nr 7-8.;
85. Sanetra W., *O roli Sądu Najwyższego w zapewnianiu zgodności z prawem oraz jednolitości orzecznictwa sądowego*, PS 2006, nr 9.;
86. Sanetra W., *Swoboda decyzji sędziowskiej z perspektywy SN*, PS 2008, nr 11-12.;
87. Sanetra W., *W kwestii odpowiedzialności za wyrządzenie szkody przez wydanie orzeczenia niezgodnego z prawem wspólnotowym*, EPS 2006, nr 3.
88. Sarnecki P., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2002 r.;
89. Sekuła-Lelono M., *Przedstawienie do rozstrzygnięcia SN zagadnienia prawnego budzącego poważne wątpliwości w postępowaniu cywilnym* IN 2023 Nr 2.;
90. Siedlecki W., *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 1977 r.;
91. Siedlecki W., *Zasady naczelne postępowania cywilnego w świetle przepisów nowego Kodeksu postępowania cywilnego*, S.C. 1966 r. t. VII;
92. Sobczak J., *Niezawisłość sędziowska i niezależność sądów. Problem ważny i ciągle aktualny*, GSP-Prz.Orz. 2015, nr 4;
93. Stefanicki R., *Moc wiążąca skazującego wyroku w postępowaniu cywilnym. Uwagi na tle wyroku Sądu Najwyższego z 14.07.2015 r., II PK 86/14*, PPC 2016, nr 4.;
94. Stępień-Załużka B., *Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez SN w Polsce*, Warszawa 2016 r.
95. Studzińska J., Gapska, E. *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2017 r.
96. Szanciło T., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Komentarz. Art. 1–458¹⁶*, SIP Legalis 2023 r.;

97. Szancilo T., *Źródła i współczesność polskiej procedury sądowej. 500-lecie konstytucji Formula Processus*, Warszawa 2024 r.;
98. Szczucki K., *Ustawa o Sądzie Najwyższym. Komentarz*, Warszawa 2021 r.;
99. Szmulik B., *Pozycja ustrojowa Sądu Najwyższego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2008 r.;
100. Sztorc M., *Status prawny referendarza sądowego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2016 r.;
101. Śladkowski M., *Związanie sądu cywilnego wyrokiem karnym (prejudycjalność) w praktyce sądowej*, MOP 2019, Nr 8;
102. Świecki D., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I.*, Warszawa 2024 r.;
103. Tokarczyk R., *Etyka prawnicza*, Warszawa 2011 r.;
104. Trziński J., *Orzeczenia interpretacyjne TK*, PiP 2002, z. 1.;
105. Tuleja P., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, wyd. II.*, Warszawa 2023 r.;
106. Tuleja P., *Stosowanie Konstytucji RP w świetle zasady jej nadrzędności (wybrane problemy)*, Kraków 2003 r.;
107. Walczyński I., *Dopuszczalność przedstawienia przez sąd drugiej instancji SN do rozstrzygnięcia zagadnienia prawnego, dotyczącego kwestii, w której sąd drugiej instancji jest związany na mocy art. 386 § 6 k.p.c. oceną prawną zawartą we wcześniejszym wyroku kasatoryjnym tego sądu*, SIP LEX 2015 r.;
108. Wesołowska A., *Postępowanie cywilne - moc wiążąca decyzji administracyjnej - rozstrzygnięcie sporu o własność nieruchomości w razie istnienia sprzecznych tytułów własności w postaci decyzji administracyjnej i prawomocnego orzeczenia sądu. Glosa do wyroku SN z dnia 25 stycznia 2012 r., V CSK 51/11, OSP 2012, nr 7-8.*;
109. Wiącek M., Zubik M., *Kompetencje sądu konstytucyjnego a granice swobody orzekania przez sędziów Trybunału Konstytucyjnego*, Przegląd Sejmowy 2009, nr 4, s. 25-58.
110. Wiśniewski T., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Artykuły 1–366*, Warszawa 2021 r.;
111. Wiśniewski T., *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2013 r.;
112. Włodyka S., *Wiążąca wykładnia sądowa*, Warszawa 1971 r.;
113. Woś T., *Prawomocność orzeczeń sądu administracyjnego*, PPP 2007, nr 5;

114. Wyszomirski Ł. M., *Moc wiążąca decyzji administracyjnej w postępowaniu cywilnym*, PPP 2013, nr 11.;
115. Zaborowska P., *Sądy pokoju w perspektywie konstytucyjnej – zagadnienia wybrane (w:) Konstytucyjne aspekty procesu cywilnego*, red. A. Orzeł-Jakubowska, T. Zembrzusi, Warszawa 2022 r.;
116. Zembrzusi T., *Dopuszczalność środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym*, PPC 2022, nr 3.;
117. Zembrzusi T., *Glosa do uchwały SN z dnia 23 sierpnia 2006 r., III CZP 56/06*, Rejent 2007, nr 12.;
118. Zembrzusi T., *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian. Tom I i II*, Warszawa 2020 r.;
119. Zembrzusi T., *Nieważność postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2017 r.;
120. Zembrzusi T., *Przyczyny nieważności postępowania jako podstawa skargi kasacyjnej*, Dyskurs Prawniczy i Administracyjny 1/2022.;
121. Zembrzusi T., *Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011 r.;
122. Zembrzusi T., *Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia jako instrument dochodzenia od skarbu państwa naprawienia szkody wyrządzonej wydaniem orzeczenia sądowego w postępowaniu cywilnym*, *Studia Iuridica* 2007 r., nr 47.;
123. Zieliński A., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz.*, SIP Legalis 2024 r.;
124. Zubik M., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, SIP LEX 2016 r.